

ОДАМ БЎЛИШ ҚИЙИН

Роман

«ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШИ ТАХРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ — 2007

МУҚАДДИМА

*Осмондачи бўтирмай
Бўлмамасанг на бўлмай?
Гулчехранинг ҳалини
Сўлмамасанг на бўлмай?
(Албр)*

Шоҳ Муслим дунёдаги энг доно, энг одил подшоҳлардан эди. Унинг мамлакати гўзал, шаҳарлари обод, халқи тинч, фаровон турмуш кечирарди. Аммо подшоҳнинг фарзанди йўқ эди. Бу факатгина унинг ўзини эмас, бутун халқни ташвишга солиб қўйган эди. Орадан кўп йиллар ўтди. Подшоҳ қариб, бир оёғи ерда, бир оёғи гўрда турган пайтда фарзанд кўрди. Секингина ичига сиғмай қирқ кечаю қирқ кундуз халққа ош берди. Қирқ биринчи кунга эса етти нақлимдаги барча донни кетган одамлар, фозилу фузалар, олимлар уламоларини йиғиб ўғлини кўрсатди ва ўғил халқнинг одатига унинг келажagini айтиб беришни сўради.

Ҳамма жим. Ҳаммининг боши куйи солинган... Подшоҳ хайрон бўлди.

— Бу жимликнинг босми нима?

Яна ҳеч кимдан сазо чиқмади. Орадан янча вақт ўтди. Оғир сукунатни Суҳротдек кекса бир олим бузди.

— Шоҳим, рўпарангизда бош эгиб турганлар мендан ёш. Мен эса дунёга қачон келганимни унутганиман, дунёнинг барча ачченк-чучутини тотган одамман. Шуларнинг қонидан кечсангиз, мен айтий?

— Айт!

Шунда кекса олим деди:

— Ўғлингизнинг дунёда тенги бўлмайдди. На кучда, на ақлда. Икки ойлигизда икки ёшлик болаининг ишини қилади, икки ёшида эса йигирма ёшлик йиғитдай бўлади. Ун ёшида ўзини фиръавн эълон қилади. Унинг дастидан вайрон бўлмаган уй, мамлакат қолмайди. Шунинг учун ҳам умрининг иккинчи ярми пушаймонда, азобда ўтади.

— Жаллод! — юнқорди шунда шоҳ ва титласида ўйнаб ўтирган ўғлини бағрига босди. Қирқ кунлик бола бирдан отасининг соқолига чағ солиб, ярмини қилиб олди.

— Галимнинг биринчи неботи бу! — деди кекса олим.

Шоҳ кулоқ солмади. Олимни олиб чиқиб кетишди.

Орадан кўп йиллар ўтди. Шоҳ Муслим кекса олимнинг гапларини ҳам, ўғлини ҳам унутди. Шаҳзода олим қаромат қолгандек кун сайин, соғат сайин ўсиб, ўн ёшга тўлганда ажойиб йиғит

бўлди. Шох ҳам, ҳаяк ҳам унинг ҳуснига қараб, галларини шитиб тўйишмасди. Аммо шахзода ҳеч кимга нарво қилмас, ўт ақлига, ўт кучига маҳллэ эди, кўп вақтин отасининг тахтида ўтқазарди.

Бир кунн осмонн фалақини қора буяут қоплади. Каттик шамол турди. Бўрон бошланди. Сел на одамни аяди, на дов-дарактин! Бирпасди гуллаб турган мамлакатт вайрон бўлди. Шаҳарлар, далалар, тоғлар сув остида қолди. Бўрон тингач, шох ва шахзода ўзларини сувда қалқиб турган ёғоч устида кўрдилар. Ёғоч шундай ниғочка эдики, қимдир отғина қимирласа, ихкаловни ҳам ағдарилдиб ҳалок бўларди. Шахзода отасига деди:

— Ота, бу ёғоч устида ихкаламонн жон саклолмаймамиз. Сен менинг тутиляшимни истаяган эдинг. Энди кўйиб бер, мен яшашим керак.

Шундай деб шахзода отасини сувага итариб юборди. Шох ғарк бўлди.

Шахзода ўнга бир мамлакатга сузиб келиб, ўзини фиръавни эълон қилди. Унинг тулмайдан, унинг қаҳридан ярим халқ қочиб қутулди, ярим халқ ўлди. Мамлакатда фиръавнининг ўлганди бошқа ҳеч ким қолмади. У узоқ яшадн, аммо на тушда, на ўнгнда ҳаёт латағини сурди. Бутун умри ёлғизликда, яқоб-уқубатда ўтди.

Айтишларинча, бундай одамлар юз йилда бир тугилар ямиш...

I

196... Яшнинг жазирама ёт кузларидан бирида Мнигбулоқда қираверишдаги оқ тунуқа томлан уйининг эангинни ёш бир йилгит таақиллатди. Олис йўл юргандинимен, ё носик қаттик твёнсир қолганиданмин унинг оқ батис кўйлагн курақларига ёпишиб қолган, ёваси ичидан бўйинига ташлаб олган рўмончмас жинжақ ҳўл эди.

Дам ўтмай у қафтлари билан асси пешанисини, бароқ қошлари аралаш ют-кўзларини арттарди. Ичкаридан ҳадегазда ҳеч ким чиқавермади, йилгит босўнликкай картон чамадонинни кўлига олиб, ташкин отғи билан итарди. Йилгит бўлган жинжикимадор тангори жинк «гнйк» этиб очилди. Йилгит ичкарига кирди. Уй томонн бавадд сўридан иборат бўлган чорси ҳовлида ҳеч ким кўришмасди. Ҳовлининг ўнг буюнидан ўтган гншт йўлка ёндаги гулжорга жылдираб сув оюиб турарди. Йилгит шу томонга қараб, ток тағига келди. Шунда у ровонда қонхалтага тирсақларини тираб тасбеҳ ўтириб ўтирган кампирга кўн тушди. Кампирнинг кўзлари юмук, вақин тортиб кетган ниғочка лаблари шамалариндир шивирларди.

— Буви, — деди секин йилгит уни чўчитиб юбормаслик учун.

Кампир кўзларини очди ва рўтарасида жылмайиб турган йилгитга тикилди. Кейин бирдан ўзини орқага ташлади-да, деди:

— Вой, ўла қолай! Абдуллавомисан?

— Мен...

Абдулла чамадонини ерга кўйиб, ровонга кўтарилди.

— Вой, бўйинига қояй! Вой, садаганг кетай! Сен келадиган кун ҳам бор жан-ку!

Кампир ёшига муносиб қолмаган эччиллик билан ўридан туриб, Абдуллани қучоқлай кетди.

— Вой, мен ўлай сени танймай! Индмай термидиб ўтирибман-а. Эсонмисан, омонмисан? Нечук, болам, нечук? Ўзинг келдингми? Ойинг, дадаг эсон-омонми?

Кампир янги кўрпача солиб, Абдуллани ўқатир жан, севиичи ичига сиғмай, шангиллаб гилларар. Абдулла ҳа жавоб берешга уягуролмай жылмаярди. У Мнигбулоқда бу гал ўзи келган эди. Мақтобин олтин медалъ билан битириб, отод кушдек бўлганн учун онаси ёлғит ўзини юборишга қаршиллик қилмади. Бир чамадон совга-салом юзиб бериб, жўнатди. Абдулла бувисининкига, умуман, шу қишлоққа келишни ялши кўрарди.

Қачонлардир Мнигбулоқ Қўхоннинг, қолаверса, бутун Фарғонанинг жиг гўвал

сайнегхларидан бири бўлган. Мингбулоқнинг марказидаёқ толқор тақа водийининг машхур юзгиччилари, шонир ва полковларини тўллаган, Қулочга сиғмайдиган толқор тағилдаги сулаларда ошхўрлар кунни кеч қилишган, шухрати бутун республикага тарқалган ашулачи, чолғувчиларининг ашула, машхларини эшитишган.

Олис йўлга отланган сайёҳлар ҳам Мингбулоқда тўхтаб, деширадан бир сиким ош қилиб об кетишма-са, кўнгиқллари жойига тушмасди. Машхур Юсуфжон қизининг ўз шогирди Оқунжон қизикча юзгичдан жойи ҳам шу Мингбулоқ бўлган. Тумонот одам ўшанда тараф-тараф бўлиб асқанини тўполонга айлаштирган экан. Буларни Абдулла кўрматган, даласидан эшитган. Уруш сабаб бўлиб Мингбулоқнинг файзи кетиб қолди. Бузилган ўчоқлар, чириб, намдан могор торитган сўрилар сершовонин толқор тақанинг ўзинини эслатади. Лекин хали ҳам бу жойларнинг кўрки, ҳисобинг қатта-кичик булоқлар, шоллари бир-биринга чирмайиб кетган баҳайбат толқорнинг шовур-шувури, мулкэс даво дикани равшан қилади. Абдулла деярли ҳар ёт икки-уч ҳафта ойиси билан келиб турарди. Аммо икки йилдан бери, отаси қасалга чялиниб ётиб қолганидан бери келмаган ва бувиёсини жуда соғинган эди. Қариб муноқиллаб қолган, қоп-қора бу кампирини у яқин кўрарди, соатлаб унинг галларини эшитарди, зерикмасди ва кўпичча унинг ёнида ётиб, ҳикояларини тинглаб, тоғи оттирарди.

Ҳождар буви ҳам неварасини яқин кўрарди. У келганда ўтқилгани жой тополмай қоларди, агар кўча-кўйда болалар билан ўйнаб, у ер-бу ери чақа бўлиб қайтса, жигибийронини чиқарди. Абдулла унинг яқини ағона невараси эди. У ўзи иккента фарғанда кўрган эди. Биттаси, Абдулланинг онаси Шаҳодат, иккинчиси, кенжаси Обид бўлиб, у шу ўгли билан турарди. Шаҳарга, юзиникига борганда, икки кундан ортик туролмас, шаҳар шовонин бошини огритарди, сиколарди. Буини устига у анчагина қарн бўлса ҳам, мустанжол ҳаёт кечиринини истарди. Ўғли билан туришига қарамай, ўз рўзгорини ўзи тебратарди ва кўпичча ўгли унга ёрдам бериши ўрнига, ўглининг қам-қўстларини у тўғридаб юрарди. Шундан бўлса керак, қим билан галлашмасин, ўзини мағрур тутар ва дастурхон атрофидаги жиг яқин дуоси: «Худо бировин бировга зор қилмасин!» эди.

Қишлоқдагилар уни «Отинибин» ё бўлмас «Завод ая» деб аташарди. Абдулла отинибин дейишларининг сабабинин биларди. Ҳождар буви анчагина ўқиманли аёл бўлиб, бир қачча кутубларин, дostonларин ёд биларди, ёшангизда Анбаротинга эргашиб, бир қачча гаваллар ҳам битган эди. Лекин у, инима учун «Завод ая» дейишларига тушунтолмасди. Қачонлардир нахтэ тоғлаш заводига янги келгилардан бири уни «Завод ая!» деб чақирган, шу-шу «Завод ая» бўлиб кетган.

— Фотихадан сўнг, Ҳождар буви дарров дастурхон ётди, бирпасда чой дамлаб келди-да, неварасининг ёнига ўтирди.

— Вой, Абдулла-ей, вой, болам-ей! Шундай қилиб, ўзим келдим дегин? Катта йигит бўлиб қилибсан, катта йигит! Даданг қалай?

— Раҳмат, тутуқлар. — деди Абдулла. — Қон босимлари анча тушган. Салом деб юбордилар.

— Саломат бўлсин. Бу қасал унга қандай юза қолди экан? Худо шифо берса, тузалиб кетар. Ўқушинг биттиким экди?

— Ҳа. Оптин медалъ билан тамомладим.

— Бўйинга қозий!

Улар анчагина галлашиб ўтиришди. Абдулла совғаларин топширди. Ҳождар буви кўнига ёш олиб дуо қилди.

— Тоғамгилар қани?

— Тоғанг балинсага кетган. — деди Ҳождар буви қилдайдир ташвиш билан. — Келин ойингининг кўзи ёрийдиган. Балмадим бу гал инима бўлар экан. — кампир огир хўрсинди. — Ҳар балданнинг бошида бир ташвиш бор экан-да, болам. Тўртта тугди, тўрттован ҳам уйга келмай

кято юлдан. Буникин эдин нима бўлар экан? Майли, ишқилиб, тоғашнинг бахтига ўзи омон бўлсин.

Орага жиньлик чўқди. Ҳожаар буви ўз Ҳаёлларига берилди, неварасини бир дажонка унутди. Кейин сесканиб, ўриндан турди.

— Эсим курсин, овадтта ушшамай ўтиришимни кара.

— Овора бўлмайт, буви, кориним тўқ.

— Овораси бор эканми? Ҳозир тоғаш ҳам келиб қолади. Сен бирпас чўзилгин. Мен дарров ош юлиб келаман. Бор, меннинг уйимга кир.

Ҳожаар буви пилдираб ўчоқ боши томонга кетди. Абдулла юншоққа келганидан курсидан бўлиб, ўриндан турди. Анча вақт довланинг ўртасидаги нашвати шохиди кукулаб турган мусичани, ўчоқ бошида гимирлаб юрган бувики, мўридан гўзаловнинг аччиқ хилини келтириб, буркисиб чиқаётган кўюмтир тутулини томоша юлди, кейин эсиаб ичкариги хоншага, бувикининг уйига кирди. Бу уйи у жуذا яхши билар ва яхши кўрарди.

Уй кенг ва чорси бўлиб, ҳамма девори тоғчалардан иборат эди. Тоғчаларга ҳар хил тусдаги катта-кичик кутичалар, хисобсиз коса, чойнак-пилдалар териб қўйилган эди. Тоғчалар ўртасидаги устулларнинг гаятак ўтказилган котикларида ҳар дони даъмомланган ва атир сенилган сочиклар осилган турарди. Одам кам кирган учуни, ё довланинг офтоб тушмайлиган жойида бўлган учуни, уй ёт бўли салоти турарди.

Абдулла муздак бежасам кўрпача устига чўзилди. Юншоқ пар ёстиқнинг райлон хилини эслатувчи ситил, ёқимли эдинг гул этиб димоғига урилди. Қўлларини ёйиб, кўзларини юмди. Ҳовлида эса мусича ҳамон кукулар, чарс-чарс ёиётган гўзалов овози унга қўшилди болати, оромбахш олдиг қасб этарди. Нытихон ташвишларидан кутулган, юраги минг хил ортулар, номъалум, амамо порлоқ келажак лавталари билан тўлган Абдулла ўзини нисхотда бахтли хис юлар ва мудраар экан, юзларида тибассум ўйнар эди.

Шу ахволда у қанча ётди, ухладими, ё фаскат мудрадимни, билмайдми, бир маҳал қувноқ, йўтон эркак овозини эшитиб, туриб кетди. Дераъа ёнига бориб, довланга қаради.

Ўчоқ боши олдига тоғаси оясиғи кучоқлаб, бақирарди:

— Ўғил, ойи! Ўғил! Тирик! Тирик!.. Абдулла отилиб довланга тушди.

— Ассалому алайкум, тоға.

Обид ака уян кўриб, оясиғи қўйиб юборди ва қаршига юрди.

— О жани-э! Боринсан?! Жуذا яхши келдингга. Маиа сен ҳам эдинг жиньлик бўлиб қолдинг!

— Табриклайман. — Абдулла тоғасининг қўлини сиқди.

— Ҳой, менга қара, ўзини кўрдингми? — ючқорди ошга собин босаётган Ҳожаар буви.

— Кўрдим. Қоп-қора бир жинь, — деди Обид ака юлиб.

— Навасингги совуқ килма! Қора бўлса, ўзиниғга ўллар экан-да.

— Кимга ўлшса ҳам боши омон бўлсин, ойи!

— Хузюё айтганинг келсин. Ҳой, Обид, самоварин янгила, ҳали замон ошми тайёр бўлади.

Обид ака севинчанди номовандир хиргойи юлиб, самовар қўя бошлади. Бирдан у қаддини ростлади ва ўчоқ бошига қараб бақирди:

— Ойи! Отини нима қўямэт?

— Қайлави? Ўзларинг биласанлар.

Ҳожаар бувининг шуздай дейишида жон бор эди. Бу уйда ҳамма нарса унинг итмида бўлиб, унинг айтгани-айтган, дегани-деган эди. Олдинги невараларининг ҳаммасига ҳам тугилмасдан исем қўйган, уйдагилар рози бўлишган эди. Лекин уларнинг биттаси ҳам турмади. Кампир қўйганда бушисига ўғил бўлса Тўхтагани, ё Турсун, юз бўлса Умриниқа қўйишни ниет қилиб қўйган эди. Амамо ҳозир қўйганини очтикс келмади. Чакшолоқларнинг турмаслиғига ўзини айбдор хис қилганидан ўзини бу гал четта тортди.

— Қайлави? Ўзларинг биласанлар, — деди у яна янча жиддий тусда.

— Бўлмас... — деди Обид ака Абдуллага кўз юзиб қўйиб. — Турсун бўлсин.

Ҳожаар буви ўчоқ бошидан чиқди. Унинг кўзлари жингов ёш эди.

— Айтганинг бўлсин... — деди ўпкаси тўлиб. — Омин! Неварамнинг умри узоқ бўлсин.

Боши тошдан бўлсин!..

Ҳожаар буви ёғлиқ кўзларини юзига суртди-да, енгининг учи билан нам кўзларини ардан. Абдулла кўз оддидан юз берган бу воқеадан севинишинин ҳам, севинмасинин ҳам билмай, қиккайиб туриб қолган эди. Обид ака буни седи шексизли, елкасини бир-икки қоқиб қўйиб:

— Мава, жонлик ҳам бўлиб қолдинг, — деди. Абдулла жилмайди.

Кўп ўтмай ҳовли кўни-қўшинига тўлиб кетди. Ҳамма шангилаб анги меҳмон билан тўриқлар, хазиллашар, бири олиб, бири қўйиб, қондайдир маслаҳатлар берарди.

— Завод ая! Энди пўлат сандиқни шамоллатадиган бўлдингиз-да? Бешик тўйи ўзи бўлмайди.

— Нима дейсанг ўзи! Завод аянинг пўлат сандиқларидаги бисот ўпта бешик тўйига стади.

— Бахона билан сарполлик бўлиб қоларканми?-да, Отинийи..

— Сенгарага гап бўлас! — деди ўчоқ бошидан қалғир кўтариб чиққан Ҳожаар буви. — Меннинг пўлат сандиқим билан нима ишларинг бор?

— Ўзингиз билан олиб кетмагиз деярликларда, — деди ёш бир жуван.

— Тилинг кесилсин, Буянибса! — деди жалди қилган бўлиб Ҳожаар буви — Сенга қимхоб қамтулимини атаб қўядим. Энди бериб бўлман! Неварамни уйлантираман деб юрибмангу хали?! — Ишюклиб айтганингиз келсин, Завод ая! Неварангизнинг боши тошдан бўлсин.

Яна анча шангилаб гаплашиб, тарқалишди. Гап билан бўлиб ош тағига олиб кетганини ҳеч қим сезмабди.

— Майли, эртага бошқа қилиб берарсиз, — деди Обид ака. — Биз жини билан бедана отиб келамиз. Нима дейсан, жон?

— Зур бўларди, — деди Абдулла севиниб. — Ҳеч бедана оинга бормаганман.

— Бўпти. Азонда уйготаман бўлмас.

Шу тун Абдулла алламақддигча Ҳаёл суриб ётди. У Мингбулоққа келганидан хурсанд, шунинг учун Ҳаёллари ҳам Мингбулоқдек тоза, шўх ва тиник эди.

II

Обид ака ваздасига мувофиқ, гира-ширада Абдуллани уйготди.

— Борсанми?

— Бўлмасам-чи! — деди Абдулла кўзларини ниқалаб.

Шундай деди-ю, лекин тригочқидик билан ўрнидан турди. Ҳовлига тушганда, Обид ака эски шим-қўйлак, резинака тизик кишиб олиб, белига ўқдон боғлаб турарди.

— Аноавлар сенга, — деди у ровонга ишора қилиб. — Бедатор ҳошир нам, қийиништири расво қилсан.

Абдулла айна-тапиқ ювиниб, тоғаси тайёрлаб қўйган эски бир комбинезонни киёди. Комбинезон катта келиб, почалари осилиб турса ҳам унга ярашди. Бир пойининг тағи қўчган тизикни киёганда эса, тоғаси кулиб деди:

— Тракторчи бўлдинг қўйдим.

— Туттукми?

— Туттук бўлганда қандоқ!..

Ҳожаар буви кечани ошнинг гўштларини иккита нонга босиб, тўрвага солиб берди.

— Шу ерда еб ола қолайлик? — сўради Абдулла қорин очлигини сезиб.

— У ёқда еймаз. Бунинг ҳам ўзинга яраша гашти бўлади, — деди Обид ака. — Нима дединг?

— Майли.

— Ҳаял-лаб колманглар, Обид, — деди Ҳажар буян. — Заҳрога овақт олиб борсан-а. Ширгуруч қилиб қўяман.

— Ҳўн.

Улар йўлга тушинди. Эшикка етганда Обид ака:

— Тешавой! — деб чақирди.

Қаердандир кичкина олачинор, шалпангуюк ит пайла бўлиб, уларнинг олдига тушди.

— Қаердан олдингиз буян, тоға? — сўради Абдулла ита одамнинг исми берилганига хайрон бўлиб.

— Бир овчи ўртоғимдан олдим. Унинг ҳам оти Тешавой. Ит деса, ов деса ўзини томдан ташлайдн. Эўрга олдим. Бир ой элиниб юрдим. Охири берди.

Обид ака, ўша элиниб юрган куларни эсига туши шекилди, кулиб қўйди.

— Бир куни унга борсам, ҳовлида ўяштиб ўтирибди. Унда бир мас — тўртта. Тагин шунчаг итлар-ки, шерин тутиб кел десагн, тутиб мелади. Қўн бўлса қўн тўймаз экан-да. Буни пойлаб юриб, янги тутилганда ошанасиникидан ўтирлаб келган. Қўрқинму маҳкам ёпишиб олдим. Ўша куни ниди қўзини очган экан. Мен ҳам унга қўн яхшилик қилганиман-да, охири йўх дебледи. Қўлига олиб, тушутидан ўтди. Ит гингшиб қўлларини аяй бошлади. Яна элиниб кетмасин, деб секин гап бошладим. «Тешавой...» деганимни билдирди, ит тушушгани менга қилди. Николайгит кулиб юборди. «Майли, ола қол», деди итти менга узатиб. «Отини нима қўйдиз?» деб сўрадим, шоянб итти олар жанман. «Ҳотиер ўзинг қўйдизгит-ку, Тешавой-да», деди. Шу-шу Тешавой бўлиб кетди.

Ит ўзининг номини эшитиб, тўхтади-да, буйруқ кутгандек Обид акага ингичка қорв тушушгани чўзди.

— Бор, бор, сени чақирганим йўх, — деди Обид ака қўн билан йўлга ишора қилиб.

Тешавой кичкина оппоқ думини лнколатиб, олдинга чопиб кетди.

— Яхши ит чиқди, ҳароми, — деди Обид ака ҳавас билан унга қараб. — Ҳали яна ўзинг кўрсан.

Улар олмазор этагидан сўкмоқ йўлга бурилншганда, куёш тоғ ортидан элдигини мўралай бошлаган эди. Олма шохларидаги сарғая бошлаган япроқлар олтин тангалардек яроқларди.

Улар ннзи километрча юриб, қанал бўйига чиқдилн. Шу ерда қишлоқ тугаб, кенг экинзор бошланарди. Популарни қўтариб, етлаиб турган жўхориғзор, унинг ордаси кетганча пахтағзор эди. Обид ака жўхориғзорни айланиб ўтишганда:

— Келдик, — деди ва мнтингини сўксидан олди. Абдулла олдида бедаси ўрилган яхлит карта ястаниб турарди.

— Қанин, бирпас ўтирайликчи, хотир бошланди. — деди Обид ака сирли оҳангда.

Улар арик дабига омонатгина ўтиришди. Абдулла тоғаси нимани бошлангани, деди, тушулмади. Сўрашга эса уқлиб, бедазорга тикланди. Жимжит. Ҳеч қандай қушнинг овози эшитилмасди. Енгил шабада беданинг чучмал элдин димоққа уриб эсарди. Улар анча ўтиришди. Обид ака оёқлари орасида тилини осилтириб ётган Тешавойнинг бошини снлаб, худди Абдулладек бедазорга тиколарди. Аммо бедазор ҳамон тинч, унда бирон жонивор борлигидан асар йўх эди. Бир-икки марта чумчук гласи «гур» этиб кўтарннб, жўхориғзор ичиди гоғиб бўлди, холос. Абдулла эринки ва тоғасига ўтирилиб:

— Ҳеч нарса йўх-ку? — деди.

— Тисс! — деди Обид ака нимагадир кулок солиб. Шу топ қишлоқ томонда снғир мўради, кейин қаердандир яқин бир жойда нмавадир «тикс» эди. Яна нмавадир тақоқлади. Бақами, аллашарса бир-икки марта «гувак-гувак» деган товуш чнқарди. Обид ака Абдуллани туртиб, «жигит», деди. Абдулла шу сўзин эшитнши билан бир беданининг «пидилдию»лаб кетганини пайқади. Овоз жуда баланд ва тиник эди. Қўн ўтмай бедазорнинг ҳар чеккаснда беданалар сайрай бошлади. Абдулла қайси бирнга кулок солишнни бнсмлай қолди. У ёш боладек севишиб,

арик бўйлаб у ёқдан бу ёққа югурар, қаёқда бедана баландрок сайраса шу ёққа ўзини отарди.

— Бошлаймизми? — сўради Обид ака.

— Бирпас туринг.

Абдулла, ўлим хавфини сезмай, ўз овозидан завқланиб сайраётган беданаларга кулоқ солиш билан банд эди, у бу давоқанинг иложи борича ҷўштишини истарди.

— Кеч бўлиб кетади. Орқадан одам ўтиб қолиши мумкин. — деди Обид ака, лекин жойидан қўғалмади.

Беданаларнинг хори тингилдай бўлди. У ер-бу ердагина сийрак эшитилиб қоларди.

— Энди бошлаймиз!

Обид ака ўриқдан турди. Ит бир саараб ариқ ичидан чиқди-да, титқасигача ботиб, бедаяор ичига шўғилди. Беш метрча доира чигиб айлангач, эғасининг олдига келиб, тумшугини ҷўзди.

— Ол, — деди Обид ака қўзини олдига бигиги юзди.

Ит югуриб кетди. Обид ака бедандаги анча-му анча илгак осилган камарини тузатар экан, Абдуллани огоҳлантирди:

— Фақат орқадан юрасан, Елимга ҳам, олдига ҳам ўтма.

— Ҳўн, — деди Абдулла ҳўл бедаяорга қадам қўйиб. — Анча отамизми?

— Қанча керак?

— Беш-олтита отоларми? Обид ака кулди.

— Беш-олтита отиш мумкин. Жуда бўлмаса...

У галнинг тутатмади, «па» этган ўк товуши эшитилди. Абдулла нима бўлганини англаб етгунича, Тешавойнинг оғида бир қанотини силқитиб турган беданини кўрди. Ит қойил иш қилгандек, ўзидан масъуун бўлиб, думини лийқаллаттайча Обид акага тикилиб турарди.

— Опке! — деди Обид ака титқасига уриб.

Ит югуриб эғасининг олдига келди. Бедани ҳамон тирик эди. Қанотини силқитиб, қон тумшуги билан итнинг юзига уриларди. Обид ака уин итнинг оғисдан олди-ди, камариданги илгаклардан бирига бўйиндан илди. Осиллиб қолган бедани бир-икки силқоғиниб, тинчиди.

— Семиз экан, — деди Обид ака мийтиқини ўқлар экан. — Бу ҳам секинчи омаднинг.

Абдулла индамади. Биринчи марта овга чиқошин учунми, овининг бундай бўянанинн Ҳаёлга келтирмаган, отилган нарса ўша талоти ўлар, деб ўйлаган эди. У қўзини тоғасининг беллида лийқиллаб турган бедандан уюлмас, ўк тешиб мажмак бўлган тумшуги қўнғилин айлатарди. «Хотаргина сайраб туради, — ўйлади у бир-икки тушуриб... — Энди сайрамаган. Энди пати юлинадан, ювлиб, тоталаниб ошга босилади. Ким ер экан? Мен смайлими.»

— Қаёқда қолдинг? Юрмайсаними? — қичқирди Обид ака.

Абдулла ўзига келиб, тоғасининг анча илгариллаб кетганини, унинг олдига ит думини ҷўйиб, нимандир исхаб турганини кўрди. Овининг завқон баланд келиб, Абдулла хотаргина тилиб Ҳаёлидан ўтказган галларини унутди-да, итга тикилди. Тешавой бирпас тумшугини ҷўйиб турди, кейин сааради. Нимадир унинг олдига пир этиб кўтарилди. Шу талоти ўк утди. Қуш бир-икки қанот қочиб йиқилди. Ит у тушган жойга қараб югурди.

— Опке! — деди Обид ака яна титқасига уриб. Тешавой нимандир тишлаб, эғасининг қаршиқига югурди. Бу ҳам бедана эди. Лекин буинси ўк тегиниш билан ўлган, шуйинг учунми, ё иккинчи марта қўриб қўнқоқини, Абдулла жориканмади.

Қуёш тошқоқ устида одам бўйи кўтарилиб, ҷўтдек қўнғиш нуруларини соча бошлади. Қишнингдир қичқиргани, кейин мотор гуриллагани эшитилди. Олдий, дар дамгидек меҳнат ва завқ билан тўла анги қуш ўз ҳаётини бошлади. Алтақерда қўшиқ анграй бошлади. Радиоданми, ё қишлоқнинг ўзиданми — Абдулла ажрата олмади. Қўшиқ беданаларининг сайрашига қўшилиб, галаян, шу пайтгача у эшитмаган, гўзал оҳанг қасб этди. Овини унутиб, у шу атрофини тўлариб турган оҳангларга завқ билан кулоқ сола бошлади. Қўш ўтмай қўшиқ тинди, аммо бедаяор жа ҳамон қалдайдир сирди, аммо шўх, ўйноқ оҳанглар бистан тўла эди.

Яна ўқ узилди. Абдулла чўчиб кетди.

— Санаъсанми, нечта бўлди? — кичикрди Обид ака.

Абдулла унинг ёнига қолди. Обид ака Тешавойнинг оғиздан янги ўлжани олар экан, жонинга гурур билан қараб кўйди.

— Беш-олтита деддингми, боа?

— Ҳа. — деди Абдулла илгаклардаги бир текнида осилдиб турган бедиваларга тикилиб. — Лекин кўп оттанга ўхшайсиз...

— Ма, сана.

Обид ака камарини сочиб, кичкина бир тасмани олдида, илгакларини шунга ўтказди ва туғун юлиб, жонинга узатди.

— Бутун бедива кўп. Яна шунча отсак бўлади. Қани, ол, Тешавой!

У шундай деб олдинга югурган итнинг кетида Яўлга тушди. Абдулла ўлжаларни санади. Ҳа битта бўлибди! «Бирпасда-а!» — хайрон бўлди у ва фохр билан тоғасига тикилди.

Бедиторин иккинчи марта айланиб чиқишганда, ўлжанинг сонини ўн бештага етди. Обид аканинг хайфи чоғ эди.

— Қалай, ов тутуқми? — деди нонушта юлганин ўтиришганда.

— Эур. — жилмайди Абдулла.

— Аслида нанимни ташлаб овчиликка ўтиб кўя қолсам ҳам булар экан.

— Хали ҳам трактор хайдайсизми?

— Сал баландроқдан кел. Ҳамма тракторчиларнинг бошдигимиан хотир.

— Ўсибсиз-да. — деди Абдулла ништада билан гушт ер экан.

— Ўстанда қилдиқ! Ҳа йилда бригадир бўлдим, ани Ингирма йилдан кейин раис бўлсам ажаб эмас.

Иккови кулишди.

— Ишми яхши, — деди Обид ака бир олдани сўнг Тешавойга сувик ташлар экан, жондиги оҳида: — Жамовада ўттигта трактор бор. Қишини-ёни тинмайди. Топиш ҳам шунга қароб. Яқонда машина оламан. Келиннинг тутас, бола ўлмас, машинада бутун республикани айланиб чиқаман, деб ниҳат қилиб кўлган эдим. Бир ёни Арслонбоб, бир ёни Чимён... Ниҳатиништа стадионга ўхшайми. Ишми яхши-ю, ўқимадим-да, жон... — Обид ака хўрсиниб кўйди... — Урушдан қайтиб келганимда ўқимокчи эдим. Лекин бу фикрдан қайтдим. Қимматчилик, жамов хароб, қишлоқда доғри эркак қолмабди. Ўшанда раҳматлик Маннон ота раис эди. Сен уни кўрганимдин?

Абдулла «йў» дея бошини қимирлатди.

— Ажойиб одам эди. Ешлигида ордан йиқилиб, одғи синган ва умрбод чўлок бўлиб қолган. Шу ҳам кўймади. Ҳўш қочиб кетмайди. Ҳўқирсан ҳам, олим ҳам бўларсан. Лекин ука, — деди.

— Қишлоққа қара, битта ҳам бутун уй йўқ. Жамов бундан бешбиттар. Дехон одам буни тушунад. Қол ука, — деди қолдим. Кейин ништа берилиб кетиб ўқиб Ҳаёлимдан кўтарилди. Энди кеч. Энди ўқиб қабсов борардим? Сен нима қилмоқчисан? Нишлайсанми, ўқибсанми?

— Ҳўқийман, — деди Абдулла негадир уқлиб. — ТошДўнинг фитимига қирмоқчиман.

— Дуруст, — деди Обид ака. — Математикани яхши кўрасанми?

— Ҳа.

— Дуруст. Ҳўш, жонин, ўқ. Ойнингнинг сендан умиди қатта. Бор ниҳонгани сен. Даданг мана ётиб қолди. Ҳўзир қалай, дурустми?

— Тутуққай.

— Ниҳўқлиб туғалиб кетсини. Емон қасалга чалиниб қолди. Гипер... гим... Нима эди номи?

— Гипертония.

— Гипертония, — қайтарди Обид ака. — Оти қурсини. Узоқ йил қалганда янча яхши эди. Бир ҳафта турди чаманда ўшанда, а?

— Ха.

— У билан ҳам овга чиққан эдик. Ху амави ёқод. — Обид ака пахтазорнинг этак томонига ишора қилди. — Далаги, Тешавой мерган, мен. Далаги яхши отади. Адаммасам ўттиг-киркта бедана отувдик ўшвида. Кечкурун Булокбошида ош қилдик. Яримни ошга босдик. Яримни қубоб қилдик. Анча тутук эди далаги ўшвида.

Обид ака ўйлашиб қолди. Кейин чўнтагидан гинжаланиб кетган палпирос олиб, шошмасдан текислашди, тутатди.

— Далагини яхши кўраман. У менга жуда кўп яхшилик қилган, уйлантирган, тўйга ўзи бош бўлиб турган.

— Бормайсанми? — сўради Абдулла.

— Бораман. Кейинини қайтсин. Бир ўттиг-киркта бедана отиб олиб бораман.

— Мушкан эмас.

— Майли, эмаса ҳам кўнгли кўтарилади. Қани, турдиқми?

— Майли. — деди Абдулла кўзгалиб.

— Яна икки марта айланиб чиқамэн. Шу билан бўлди. Тешавой, юр!

Ит худди шу гални кутиб тургандек, бедазорга ташланди.

Энди Абдулла овга кўнжикан, ҳатто унга қиқиб ҳам қолганди. У тавак билан Тешавойнинг ҳаракатларини кузатар, ҳар ўх отилганда «Ура!» деб қичқирарди. Бедазорнинг орқосидagi арава йўлда тарвуз ортилаган автокачка кўринганда Обид ака овни тўхтатди. Абдулла қаршилик кўрсатмади.

Аравадagi йиғит Обид акани таниди шекилли, салом бериб:

— Қалай, ов тутуқми? — деб сўради.

Обид аканинг ўзинга Абдулла жавоб берди:

— Йиғирма бешта отдик, мана.

У гурур билан қўлдаги тасмага тизилган беданаларни кўрсатди. Аравакан қалласини лиқоллатиб:

— Қойил! — деб қўйди.

Кейин уни чақириб битта тарвуз утатди.

— Айтгандек, Обид ака, — қичқирди йиғит, — ўғил муборах бўлсин!

— Раҳмат.

— Булокбошида битта ош қилиб берсангда энди даянрадан! Бедана босиб!

— Ош селдан айлансин, Хомид. Қилиб бераман. Аравакан йўлга тушди. Абдулла тарвузин кўтариб, тоғасининг орқосидан юрди. Ариқ дубига етишганда:

— Чўлладик-ку, тарвузин шу ерда еб қўя қолайлик, — деди Обид ака. — Кўтариб юрасанми?

Улар экин жойга чордона қуришди. Обид ака буклама пичоғини тарвузининг думига шуңдай текоғиш билан ёрилиб кетди. Қип-юғил чинни тарвуз булок сувидек муҳдек ва ширин эди. Обид ака битта тилмани итнинг олдига қўйди. Абдулла итнинг тарвуз ейишини шуңдай кўрди. Тешавой думини лиқоллатиб ер экин, худди одамга ўхшаб дамагини ажратиб ташларан.

— Зўр-ку, — деди Абдулла хайрон бўлиб.

— Нима даясан! Уйда биз нима осак, бу ҳам шузи ейди...

Обид ака яна нималардир деб, итнинг мақтамоқчи эди, жўлортезор этагидан битта бедананинг жуда баалад сайраган овози эшитилиб қолди. Абдулла ҳалигача буғичалик ўтир ва тиник овозни эшитмаган эди. У-ху майли, Обид ака ҳам еб турган тарвузин оғзида қилиб, қулок сола бошлади. Бедана бир оҳангда «так-тарак, так-тарак» қилиб, оғзини дам олар, кейин бир йўла сикит-тўқит марта тароқларди. Бир неча марта шу қайтарилгач, Обид ака ўрнидан турди.

— Қайюк? — сўради Абдулла тоғасининг нима қилмоқчи эканини сезган бўлса ҳам.

У шу бедананинг отилишини истамас эди. Лекин Обид ака унга жавоб бермади. Этасининг

ҳаракатларини тушуниган ит жўҳориг'ор томон югуриб кетди.

— Тога, шуни отманг! — деди Абдулла унинг ораёсидан бўтилиб.

Обид ака эшитмади. Абдулла уларга бирпас қараб турди-да, кейин ўша ёққа югурди. Лекин у кеч қолган эди. Тешавой кийинчиденкиёки беданини топган, тушуги билан пишиллаб уни қўчиган эди. Абдулла беданининг сакраб кўтарилганини кўрди. Ўк овози жаранглади. Бедани патирлаб давда бир-ниҳи айлашди-да, жўҳори ичига шўнгиди. Ит унинг ораёсидан югурди. Шу пайт Абдулла жон ҳолатда ючқорди:

— Тога, итти чақиринг! Ўзим тутаман, Тешавой! Обид ака уни тушунди ва титасига уриб, итти чақирди. Тешавой истар-истамас тўхтаб, ораёсига қайтганда, Абдулла уларга етиб келди.

— Шуни отмасангиз бўларди, — деди у зарда билан.

— Ҳа, чакан бўлди, — ачишиб гапирди Обид ака. — Қанотига текканга ўқшайдан ўк, балки тузатарини.

Абдулла жўҳориг'ор ичига кириб, беданини юндра бошлади. У ариқдан бу ариққа ўтди, лекин бедана кўринмасди. Жўҳориг'орнинг уртасига келиб, повларин қайирди-да, олдинга тикилиб қаёққа боришини билмай туриб қолди. Олдинда бир одам кўрингандай бўлди. Абдулла бириккан ариқдан ўтиб, ахшлаб қаради. Ундан ўн ариқча нарида оқ қўйлақли, оқ дурра танғиб олган бир ёл чўққа тушиб довуқндаги араланган беданага тикилиб турарди. Абдулла унинг юзини кўрмади. Бедана тутылгандан ва унинг тириклигидан хурсанд бўлиб, аёлини ёнига борди.

— Ўлибдими?

— Ўлас сизга оғиранги тушаринди?

Аёл жакл билан шундай деди-да, Абдуллага қарамай хансирётган беданини оғизга олиб бориб тили билан ҳўллади. Абдулла қўнғирок оғиздан аёлиниг ёш киз жаклигини сездан. Аммо унинг қўпол жавобидан ранжиган бўлди.

— Шунча оттавларинг етмасмиди?! — деди юг яна бошини кўтармай.

— Мен ҳам шундай десдим, — Абдулла юзининг ёнига энгашди. Энгашди-ю, унга бир қараш билан ўтириб қолди. — Гулчедра?

— Вой, сизмқиндигиз? — киз ҳам уни таниб, бекхтебр бўш қўли билан элагини пастрок тортиб қўйди.

Никаловни бир давоққа жим қолишди. Қиз негадир уялиб бошини эгган, Абдулла жа оғзи очилиб, унга тикилиб қолган эди. Қизнинг бир-биринга туташ қалин қошларингача тушган жўҳори популарни жамалак бўлиб ёнишиб қолган оёпоқ дурраси, қилиқ қўли ва қичқина бурни устида осилиб турган бир тутам жингалак сочи, бир қаноти сониған беданага ачинганиданми, ё кутилмаган учрашудан уялганиданми титраб турган думалок лаблари уни лол қилиб қўйган эди. Никаловнинг назарида шу сукут ичнда ўтган бир давоққа узок бир советдек кўрина бошлаган бўлса ҳам, нима дейишларини билмай, жим ўтиришарди. Ниҳоят Абдулла бирон нарса дейишга қарор қилиб, йўталди. Кейин:

— Тузалиб истаримизми? — деди.

Қиз бирдан юзига қизиллик югуриб, Абдуллага кўз юрнини ташлади.

— Тузалади, бир қаноти сонибди, қолос. Кўрнинг. Қиз шундай деб, қафтда ёнбошлаб ётган беданини унга уягди. Бедани ҳаллослар ва қичқина кўзларини пирпиратиб, уларга алингашомуз тиколарди.

— Яхши сайраётганди, — деди Абдулла.

— Ҳа, — киз жонлашиб кетди. — Мен ҳам ишмин ташлаб қулоқ солиб ўтирувдим. Яхши сайраётувди.

— Нима қилаётган эдингиз?

— Жўҳори қайираётгандим, — киз ёндаги жўҳори солниған саватини кўрсатди. —

Дадимларга. Яхши кўрсатми?

Кыз укенинчираб бошини эди ва аял ювиге кызыллик югурди.

— Дадамлар яхши кўрадилар.

— Мен ҳам яхши кўраман. Жўхори кавоб ширин бўлади.

— Абдулла! Абдулла, хой! — чақирди Обид ака калал томондан.

Абдулла жавоб бермади, у жилмайганча Гулчехрага тикилиб, «яна нимга десам экан?» деб ўтирар, бу ердан кетишни истамасди.

— Тоғаниги чақиритдилар, — деди Гулчехра кўзгалиб ва беданаши уятди. — Олинг.

— Сизинки бу эди.

— Нега? — севингандек бўлиб сўради кыз.

— Сиз тандингиз, сизинки бу.

— Бўлмаса тузалганда қайтариб бераман. Абдулла кулди.

— Кетдикми? — сўради кыз.

— Майли.

Абдулла саватин кўтариб, кизини орақидан юрди. У инхоятда шод эди.

Жўхориюрдан чиқилганда, Обид ака кыял бўйида миллатига юзини тираб ўтирарди.

Уларни кўриб, бошини кўтарди.

— Муғча халладинг?

— Туттиш юйини бўлади, — деди Абдулла Гулчехрага кўз юринини ташлаб.

— Тирикми ишқилиб? — хавотирланиб сўради Обид ака.

— Бир қаноти синибди, — деди Гулчехра.

— Тузатмоқчи, — деди Абдулла унга ишора қилиб.

— Ха, хуруст.

Улар йўлга тушишди. Обид ака олданда, Абдулла билан Гулчехра орақда. Анчагача жим боришди. Қишлоққа яқинлашганда Гулчехра сирли олданда деди:

— Айтгандай, табриклавман.

— Нима билан! — хайрон бўлиб сўради Абдулла.

— Медаль билан. Абдулла жилмайди.

— Раҳмат. Қасрдан билдингиз?

— Бутун юшлюк биланди, — деди кыз ҳам жилмайиб. У жуда чиройли жилмаварди. Абдулла уни семай, бенхтиёр унга тикилиб қолди.

— Мен келдим, — деди Гулчехра кўпринкча етишганда.

Абдулла кўлидаги саватин унга узатди.

— Сизин қачон табриклавман?

— Табриклавингиз мумкин. Мен ҳам битирдим.

— Нахотки? — Абдулла уқиб кетди. — Кечирасиз, жимдан чиқибди. Анча бўлди кўришмаганингизга.

— Ники йил, — деди Гулчехра унга галати қараб. — Унуттишингиз табий.

— Кечирасиз.

— Хечюиси йўх. Эртага инфатимиз бор. Келинг.

— Раҳмат.

Гулчехра кўпринк ёнидаги дарвоза томон йўл олди. У бир кўлида ингичка белига тиралган сават, бир кўлида бедана кўтарганича енгил чувагини шавиллатиб кетар экан. Абдулла узоқ вақт кетидан қараб қолди.

III

«Ўзгариб кетибди, — ўйларди Абдулла уйга қайтар экан. — Жуда ўзгариб кетибди. Нахотки ники йил ичиде шуздай ўзгарини мумкин бўлса? Илгарини қол-қора қолтирик бир кыз эди. Энди-

Абдулла шундай 5йлар жан, Гулчехра билан, чиройли, келинган юз билан танишлтигдан мамун бўлиб кўйди. «Нима деди? Ҳа, «Икки йил, унутганингиз табний», деди. Демак, у Абдуллани унутмабди. Бўлмаса кўришмаганини хисоблаб юрармиди?!»

Абдулла жилмайди. Болалиги, Гулчехра билан бўлган давлари кўз олдидан ўта бошлади.

У бу юзган ағчадан бери ташир эди. Кишлокда улар юрмаган сўюк, улар килмаган шўхлик калмаган. Гулчехранинг отаси Обид ахсининг калин ўртоғи бўлиб, ёшлиқдан бирга ўсишган, дяттоки икки йилча уруш даврида бир юксда хизмат килишган эди. Абдулланинг билншнча, Юсуф ака йнгитлик чоғлари ағчагина шўх бўлиб, у бор жойда жоғжал чикиши табний жан. Лекин урушдан кейин юшлогига кайтгач, ўзгариб кетди. Фронт уни шундай килиб кўйдики, ё бола-чака ташаниш кўпайлиб, кўйилиб калдики, дарҳолда, у жуда мўмини-кобила бўлиб калди. Ялши ишлади. Бундан беш-олти йил мукадама унинг бригадаси пахтачиликдан юксак кўрсаткичларга эришгани учун унга Кахрамон унвони берилди.

Гулчехра Юсуф ахсининг тўнгич фарзанди бўлиб, болалигида худди отасига ўлашган шўх эди. Девран дар кунин уйига у ер-бу ери чака бўлиб кайтарди. Отаеси уришар, Юсуф ака эса фахрланарди. Отасининг уришмаслигини яхши билган Гулчехра баттар шўхлик юстар, кўпинча ўйинчарокликда ўтиб болаларин оркада калдириб кетарди.

Абдулланинг хали-хали энда, юшлогда уруш йиллари Дадавой амаки деган бир одам яшарди. Кайкдан келиб калди бу ерга, нима иш юлади, ҳеч ким билмасди. Эрта саҳарда уйдан чикиб кетиб, ярим кечда кайтарди. Доми бир хил куйинарди, тўтрироғи, титталари ямок калта шими ва жазирама ёт куйлари ҳам бошидан тушмайдиган учин найза солдатча калпоғидан бошига унинг ҳеч нарсаи йўк эди. У кишлок даятига аралашмас, одамларга кўчилямас, лекин негадир унинг юмини хўрмак билан тизга олишарди. Нима учун шундай — болалар бунин билншмасди. Унинг камгайлнгидаким, ё саломга алик олмаганидаким, болалар уни кушляшмасди. дятто улдан чўчишарди.

Бир кунин унинг лой томга бир бургут пайлао бўлиб калди. Абдулла ўшанда ётги кинкулга келган эди. Гулчехра уни ставлаб, Дадавой амакиннинг уйига олиб борди.

— Кўрясанми? — деди лой томга ишора килиб.

Абдулла аявал ҳеч нарсаин пайкамади. Кейин мўрнининг ёнида букчайлиб турган бир нарсага кўзи тушди.

— Нима?

— Бургут! — деди Гулчехра овозини пасайтириб. — Кеча кўриб калдим. Билмадим, амаки кайкдан олиб калдиюки? Ҳозир яхшиляб кўрсатаман.

Гулчехра кўчанинги нариги бетига ўтиб, бургутга кесак отди. Бургут сесканиб тушдугини чўхди. Кейин алагилаб втрофга карали-да, битта-битта кадам ташлаб мўрнининг оркасига ўтди. Унинг бир оёғига ташжир боғланган эди.

— Амаки бунин нима юстар экан?

— Кайдам? — деди Гулчехра. — Балки уйига пойлокчин юклиб кўйгалдири.

— Бургут уй пойлайдики? — хайрон бўдан Абдулла.

— Нега пойламас жан? Ит пойлайди-ку?!

— Ит бошига гал.

— Билсанг, бургут итдан ҳам тўр.

Улар ағчагача кўчанинги четига томга тиклиб ўтиришди. Амамо бургут жойидан кинирламади.

— Билсанми, — деди Гулчехра бир махал. — Бечорага раҳимин килиб кетяпти.

— Нега?

— Оч бўлса керак. Амаки кун бўйин уйида бўлмайди.

— Кел, ул-бул берамиз, — таклиф юлди Абдулла.

— Нима кураманг? — Гулчехра хўрсинди. — Бургут ҳам гўшт ейди-ку!

— Нима кўлибди? Биз ҳам ҳам гўшт бераманг.

— Каердан оламанг? Бизда бўлганда ойнам аъвакочон омак юларанлар.

Иккалови ўйлашиб қолди. Лекин қанча ўйлашмасин, гўшт топишнинг эини қўлишолмади.

— Нон эмасмики? — сўради бир маҳал Гулчехра умида билан. — Бизда зогора нон бор, бир халта!

— Билмадим. Кел, бериб кўраманг.

Қўп ўтмай иккалови Гулчехра уйдан ўтирлаб келган битта зогора нонини Далавой амакиннинг томига отишди. Амамо бургут уларнинг меҳрибончилигига парво қилмади, ҳатто жойидан ҳам юмюрламади.

— Зогора эмас экан, — деди Абдулла.

Гулчехра илдмади. Унинг ноҳала кўзи жонив ёш эди.

— Нега йнглайсан? — сўради Абдулла.

— Нега смайди?! Оч қолса майлими?! — Гулчехра ўзини туюлмай йнглаб юборди.

— Тўхта, — деди Абдулла. — Йнгламагин. Бир иш қиламанг...

— Қанақа иш? — кўзларини ниҳайиб сўради Гулчехра.

— Амакн келишнинг пойлаймиг. Қани у нима бераманг?

— Бўпти! — деди Гулчехра севиниб.

Улар ўша кунин алламадалагача Далавой амакннинг ўйлини пойлаб ўтиришди. Ниҳоят у келди. Бошлар унинг қўлида қатта сумка кўришди. Ичкарига кирганда эса, кўча эшикдан утин кузатишди.

Далавой амакн жингирок ёкиб, томга кўтарилди. Нималардир деб гапирди, болалар йнглашмади. Кейин бургутини оёғидан тортиб, қўлтиқлади-да, пастга тушди. Жингирокни довланинг ўртасига қўйиб, сулакисини ерга ағдарди ва бургутини қўйиб юборди. Бургут ерда тўқилиб ётган қора нарсалар атрофида бир-икки айланиб, чўқоқлай бошлади. Далавой амакн занжирини утун қўйиб юборганча унинг харахитларига тикилиб ўтирди-да, шивирлаб:

— Жавр бўлди сенга, жонивор, жавр бўлди, — деди.

— Гўшт беришти, — деди секин Абдулла Гулчехранинг қулогига.

Гулчехра бошини юмюрлапти.

Далавой амакн бургутини томга олиб чиқиб қўйганда улар кетишди. Лекин ноҳаласи ҳам тун бўйи бургутини ўйлаб чиқошди. Эрталаб эса яна шу ерга келишди. Бургут кечагидек мўрнинг бинда бурчайиб турарди.

— Нега жавр бўлди, деди? Билдингми? — сўради Гулчехра.

— Йўқ.

— Унда ҳам гўшт йўқ. Шунинг учун жавр бўлди деди, — тушунирдан Гулчехра.

— Билмадим.

— Билмадим эмас, ваник, — деди Гулчехра, кейин Абдуллани туртди. — Қўйиб юбормаймигани утин?

Абдулла бу гаждан чўчиб тушди.

— Амакн дод деб юборди.

— Билиб ўтирайдимми? — деди Гулчехра. — Бечора бунақада ўлиб қолади. Бўшаптиб юбораманг.

— Ҳозирми? — ниҳайиб сўради Абдулла.

— Коронги тушганда.

— Майли.

Кечкурун улар джвордан ошиб, Далавой амакннинг довлисига тушишди. Айвоннинг бурчигидаги устун қознига утун занжир осилиб турарди. Унинг ярни қознига ўралган бўлиб,

ярми томга бургутнинг оёғига боғланган эди. Абдулла залжорен етди ва бир-икки сўзлаб торди. Бургут томининг экинига яқинлашди, лекин учинини Ҳаёлига ҳам келтирмади.

— Оёғидан бўшатини керак, — деди Гулчехра.

— Қандай қилиб? Чўкиб олсанчи?

— Устига қоп ташлаймиш.

Улар томга чиқошди. Залжор бургутнинг оёғига омонатчица қилиб қўйилган экан, ечини қийин бўлмади. Ечиб бўлиб, залжорни доғлига ташлашганда эса, ку-тилмаган воқеа юз берди. Бургут учмади. Аксинча, томдан тушишга тайинла уларнинг кетида юриб, навронга яқинлашганда тўхтади-да, яна хурлайиб, бошини қанотлари орасига яширди.

— Учмаяпти-ку? — ҳайрон бўлди Абдулла.

— Ҳайдаш керак, — деди Гулчехра.

У шундай деб дасвор орқали томга кўтаришди ва утун бир таёқ билан бургутни ҳайдай бошлади. Аммо бургут жойидан қимирламади. Бир гал Гулчехра уни қаттиқ итариб юборди шексизли, бургут гандирақлаб қанотларини ёйди ва ўзини тўтолмай қовлига секин учиб тушди. Шунда болалар унинг қанотлари юриқлигинини кўришди ва қолган ишларидан кўрқиб кетишди. Бургут эса айвон олдига савлат билан бир-икки айланиб, кеча овақт еган жойига борди-да, яна бук-чайиб тузашугини қаноти ичига яширди.

— Нима юзаяпти эди? — сўради Гулчехра. Абдулла биринчи марта унинг чўчиганини сўзди.

Лекин нима деб жавоб бериши мумкин? У ҳам Гулчехрадек нима қилишини билмасди. Шунинг учун сўхларини юзди. Болалар алча вақт бургутга терилтиб, ўйлашди. Лекин иккаловининг Ҳаёлига ҳеч қандай фикр келмади. Ниҳоят бўйлашиб остонага ўтиришди.

— Яхши ҳам бошқа болалар билншмади, — деди Гулчехра кўрсиниб. — Билишганда, биттаси эмас, биттаси айтиб кўярди.

— Ҳа, — рози бўлди Абдулла, — роса тўқолон бўларди.

— Мен амакидан кўркаман. Қўзи ёмон. Гулчехра Дадавой амакининг кўзларини кўрсатмоқчи бўлиб, олайди, ўшшата олмади. Абдулла кулиб юборди.

— Нега куласан?

— Амаки кўзларини ҳеч шунча олайтирмайди, — деди Абдулла. — Унинг кўзлари дони бир қил — совуқ.

— Олади! — деди Гулчехра ўзиникини мўъжулаб.

— Олаймайди.

— Олади!

— Хўп, секин мўъжу. Менга қара, — деди Абдулла у билан тортишини фойдавсизлигини тушуниб. — яхшики кетайлик. Амаки келиб қолса иккаловининг ҳам соғ қўймайди. Нима дединг?

Бу гал Гулчехрага мўъжул тушди. Улар ўриқларидан туриб эшик томон йўл олишди. Лекин қани беш қадам ҳам юрмаган эдиларини, бургут уларнинг кетида юрди. Абдулла эшикни очини ўринга қовлининг орқа томонига қочди. Гулчехра ҳам унинг кетида югурди. Бургут улардан бир қадам орқада қолмасди, улар тўхтавса тўхтар, қочса чопарди. Яна айвонга қайтиб келишганда Гулчехра ўзини тўтолмай йиллаб юборди.

— Энди нима юзаяпти?

Абдулла илданади. Уни ҳам кўрқув босган эди. Шу алфозда улар қанча туришди, билншмайди, бир маҳал кўча эшик гирчиллаб очилиб, Дадавой амикни кириб келди. Қўлдан ҳар доимгидек катта сумка, бошида учини найза қалпоғи. У айвонга яқинлашганда болаларни кўриб қолди.

— Кимсанлар?

Болалар илданади. Иккалови ҳам совуқ еган одамдек қилт-қилт қиларди.

Улардан сазо чинамакча, Дадавой амаки айваонга кўтарилдиб жинчироккин ёкди.

— Ҳа, — деди у Гулчехрага чироккин тутиб. — Юсуфнинг қилмишига! Бу бола ким?

Гулчехра жавоб берди ўринга Инглай бошлади.

— Нега Инглайсан? Қандай юриб қолдиларнинг бу ерга?

Яна нисқоловдан сазо чинамади.

— Майли, гапирмасаларнинг гапирмаларинг, — деди Дадавой амаки сўмқасини кўтариб. — Мен ҳам билигимда йўқ эдим. Қўшиқларнинг на девори, на томи қолган меҳдан.

У шундай деб, ҳовлига тушди-ю, шумшайиб турган бургутни кўриб қолди.

— Мана бу ишларнинг чакки бўлти. — деди у ҳамма нарсага тушуниб. — Кўр одам ҳассосит юролмайди. Бу бургут ҳам кўр, ҳам қари. На уча олади, на кўра олади. Бир чўпон ўртоғим урушга кетаётганда менга тошарди: сенда турсин, менга кўп ахшилик юлди, қаринганда хор бўлмасин, деди. Икки йилдан бери мен боқиб юрибман. Бу ишларнинг чакки бўлибди.

— Эндан тегмаймиг, амаки, — деди йилги араташ Гулчехра.

— Ишонаман, ютким, ишонаман, — деди амаки. Битни уришдан деб кўркан болалар, ўша кунги жуذا тиниб уйларига қайтишди. «Яқин одам экан-ку, амаки!» ўйларди ичда Абдулла. Лекин бир hafta ўтар-ўтмас у йўқ бўлиб қолди. У ҳам, бургут ҳам. Унинг қайқа кетганининг уюк вақтгача ҳеч ким билмади. Уруш тугагандан сўнг жа унинг Украинда қаҳрамонларча ҳалок бўлгани ҳақида хабар келди. Ушанда ҳам ёз бўлиб, Абдулла қаниқулга келган эди. Бу хабарни эшитиб, Гулчехра нисқолови анча қайгуришди. Мана шу воқеа, ким билди, нима учундир Абдулланинг Ҳаёдан сира кўтарилмасди.

Ҳозир ҳам у секин қанал бўйлаб уй томон борар экан, шу воқеа барча кичиркирлари билан унинг кўз олдига намоён бўлган эди. Уша пайтлари Гулчехра ўтил болалардан фарқ қилмасди. Энди-чи? Энди у бутуллаш бошқача бўлиб кетибди. Илгариги шўхликлари, югуриб-елишлари қани? Шундай ўйлар экан, Абдулла қайси бир йилги (ўшанда еттинчи синфда бўлишса керак) жамоа режани бажариб, тўй қилиб берганда, бирга от минниганини эслади. Ҳа, Гулчехра ўшандаёқ бошқача бўлиб қолган эди. Улар қанал бўйлаб боришар экан, Абдулла унинг елкасига кўларини кўйганда ўзини тортган ва шу билан қатта бўлиб қолганини билдирган эди.

Анча сайр юлишди. Кейин қайси бир бригаданинг ҳовут бўйига қурилган шийпонда Ҳаё суринди. Шийпонда улардан бошқа ҳеч ким йўқ, ҳамма ҳўжалик боғидаги тўйда, дала жимжит эди. Гулчехра тирсақларини шийпон пажақасига тираб, ҳовузма терингагача ўтирарди.

— Ўйлаганим? — сўради Абдулла.

— Ҳа, — деди секингина Гулчехра. — Ким бўлишимнинг ўйлаётман.

Абдулла қудди.

— Ким бўлар эканми?

— Сен олим бўласан.

— Олим? — хайрон бўлди Абдулла.

— Ҳа, сен олим бўласан. Катта палка тутиб, кўзойнак тақиб юрасан.

— Қўйсанг-чи! — ичда севикс ҳам, зарда қилди Абдулла.

— Йўқ, рост, кўриб турибман.

— Унинг-чи? Унинг ким бўласан?

— Меними? — Гулчехра ўйлаиб қолди. — Мен... мен меъмор бўламан.

— Ух-ҳў, — деди Абдулла, — жуذا баянда кетдинг-ку!

— Нимаси баянд? Сен олим бўлганинда, мен меъмор бўлолмайманми? Ҳарҳолда шунга ўйяман. Чиройли уйлар қураман, шаҳар қураман. Балки Мингбулок меъмори бўларман...

— Кишланинг ҳам меъмори бўлар эканми?

— Нега бўлмас экан? Ҳозир бўлмас, кейин бўлар. Ушанда баянд-баянд, чиройли уйлар қураман. Кейинчи... Кейин...

Гулчехра кейин нима қилишини айтолмади.

— Мен ким бўлишимни ҳали билмайман. — деди Абдулла. — Далам, хотир ўнқилдан бошқа нарсадан ўйлама, дейдилар.

— Мен бўлсам, кўп ўйлайман. Бир — шифокор бўлгнм келади, бир — муҳандис. Хотир ниди меймор бўлгнм келяпти. Нима дейсан, қайси бири яхши экан-?

— Ҳаммаси ҳам яхши бўлса керак, — деди Абдулла иккиланиб. — Яхши бўлмаса одамларнинг ҳаммаси ё шифокор, ё муҳандис бўларди. Бошқа ишни тавламансди. — Бу фикр ўзинга миявул келди шекилли, катъий қилиб қўшиб қўйд: — Ҳаммаси ҳам яхши.

Гулчехра нидамади, ёни яна ўз Ҳаёлларига бери-либ, уни эшитмади.

«Хотир у ким бўлмоқчи экан?» — ўйлади Абдулла. Шу пайт кимдир уни туртди.

— Салом!

Абдулла бошини кўтарди. Рўпарасида ўзи тенги никонга йиғит турарди. Абдулла уларни таниди. Бир — Қосимжон, никончиси — Самад эди.

— Ҳаёл суриб қолибсан? — деди Қосимжон қўлини узатиб.

— Овга чиқувдиз. — деди Абдулла йиғитлар билан кўришар экан. — Яхшимисизлар?

— Раҳмат. — Қосимжон қўлидаги тавбурга ишора қилиб, деди: — Мақтабин тугатдиз.

Кечкурун эиёфат. Репетицияга кетяпмиз.

— Сен ҳам битирдинг шекилли? — сўради никончи йиғит.

— Ҳа. — деди Абдулла.

— Яхши битирдингми?

— Емон эмас, — Абдулла олтин медаль олганини айтишга уқди. — Уларнинг-чи?

— Биз ҳам шу. — деди Қосимжон. — Қачон келдинг?

— Кеча.

— Ҳали шу ердимсан?

— Ҳа.

— Бўлмаса кечкурун мақтабга кел. Бир айраимиз, кўпми?

— Майли. — деди Абдулла Гулчехранинг ҳам таклиф қилганини эслаб.

— Эиёфат тўр бўлади. — гагга аравашди никончи йиғит. — Раиснинг ўзи қилиб берапти.

— Зўр-ку. — деди жилмайиб Абдулла.

— Зўр бўлганга қандок! Хўжаликка кадрлар керак. Биз тайёр кадр. Эиёфат шунга қарабда.

Учалови кулишди.

— Келгин-а, албатта! — деди Қосимжон ўртоғини қўятиқлаб. — Ҳайрлашмаймиз.

Йиғитлар кетишди. Абдулла уйга кирганга Ҳождар буви водопровод тагига чордонга куриб, бедана тот-лаб ўтирарди.

— Қайсиз қолиб кетдинг, болам! — деди у неварасини кўриб.

— Ўртоқларимни кўриб қолдим.

— Тоғани келинбойнингнинг олдинга кетди. Тушаникка келади. Яхшилаб ош қилиб бераман. Болам-ей, бо-лам-ей, қолгани кутлут болам-ей! Корнинг ҳам очгилдир?

Кампир яна нималардир деб, ўчоқ бошига кетди. Абдулла у олиб келган ширгуруччи тизманинг ер :>кни, кўз олдидан сават кўтарган Гулчехра кетмас :>ди. «Яхши юз бўлибди. — ўйларди у. — жудавм яхши юз. Беш-олти кун қоламан юншолокди». У шу фикрга келиб жилмайди-да, юмшоқ пар ёстиққа ёишолади. Шу пайт у бир болаининг «Буви!» деб чақирганини эшитди.

— Кела қол, нима дейсан? — деди кампир. Бола нимадир деди.

— Ана, айвонга бора қол, айвонда ўтирибди. — деди.

— «Ким экан?» — ўйлади Абдулла ва қовлига қаради.

Юнига жўҳори донларини ёишган беш-олти ашар қоп-қора бола сочиникга ўралган бир нарса кўтариб келарди. Нарса исик бўлса керак, ҳу-ҳулаб дам у қўлига, дам бу қўлига оларди. Остонага етганга у деди:

- Абдулла ама сизаманси?
- Ҳа, нима эди? — сўради Абдулла.
- Маванин ошай бердила.
- Нима бу?
- Жўхойи. Иссиқ.

Бола шундай деб сочинди ёниб юборди. Уч-тўртта юп-юпил килиб пиширилган жўхори кингиз устинга думалаб кетди.

Абдулла «рахмат» деб улуғурмай, бола худди биров қувғилдек, қочиб кетди. «Гулчехра!» — ўйлади Абдулла юзига таъассум югуриб ва қўяни қўяндиралган даражада иссиқ жўхоридан олиб ташлади. Унга шу пайтгача қўрда пишган жўхори булчалик ширин туюлмаган эди.

IV

Кечкурун у мактабга келганда, кечанинг таянган-ян қисми тутаб, ўйин-кулги аявога чиққан эди. Қосимжон ҳовлининг ўртасида туриб олиб, ваъжонлик қолар, лекин ҳеч ким унга қулоқ солмас эди. Ҳаммаининг кўзи утун столнинг бурчагида дуторга жўр бўлиб қўшиқ айтаётган юзга эди. Абдулла ҳам бенхтиёр тўхтаб қулоқ сола бошлади. Қиз ҳар тўртликни айтиб бўлганда шўх кулги кўтарилар, лекин Абдулла унинг нима айтаётганини англай олмади. Қиз беш-олтита тўртликни айтиб бўлгач, гулдаурок қарсақ кўтарилади. Қосимжон, менга чалишяпти, деб ўйлади шеккили, таянганча ваъжга қўлларини кўксига қўйиб, миянатдорчилик билдирди ва шу топ Абдуллани кўриб қолди.

— Э, келардингиз-да, ўртоқ медалист? — деди у баланд овоз билан.

У хаялвашганим, ё киноя қилдим, Абдулла англамади, унинг икки кўзи ҳовлига гир айлантириб қўйилган стол атрафидаги одамларга эди. У Гулчехрани ахтарарди.

— Ўртоқлар! Бир даққа диққат! — қичқирди Қосимжон. — Бизнинг кечанимиз Париждан, 7 кечира-сизлар. Тошкентдан ўртоқ Абдулла Шарипов ташриф буюрдилар.

Беш-олти жойдан қарсақ кўтарилади. Қосимжон га-пида давом этди:

— Ўртоқ Шарипов сиз-бизга ўхшаган оқдний одам эмас. У янши мактабин олтин медаль билан тамоқладилар. Ура, ўртоқлар!

Абдулла бу гапдан насаби қотиб, ўзини четга ол-моқчи бўлди, лекин Қосимжон уни қўлдан маҳкам ушлаганича, дастурхоннинг тўрига тортди. Абдулла унинг кайфи борлигини пайқаб, қаршилик қилмади ва у кўрсатган жойга бориб ўтирди. Нетадир ҳеч қерда Гулчехра кўринмасди. «Келмадиммикин? — ўйлади ха-вотирланиб Абдулла. — Агар келмаган бўлса, бирпас ўтириб кетаман».

— Ҳафа бўлма, — деди қоёқдандир унинг ёнида пайдо бўлиб қолган Самад. — Биринчи ичиш...

— Зарари йўқ, — деди жонмайишга ҳаракат қилиб

Абдулла,

— Кечани ўзинизга қўйиб беришди. Аттестат топширилгандан кейин ҳамма катталар кетди. — деди Самад. — Директоримиз яқин одам, шунинг талаб қилди.

— Қосагул! — қичқирди шу топ янш Қосимжон уч

марта қарс уриб. — Май!

Кимдир Абдулланинг олдинга очилмаган «Шамшанс-қоё» келтириб қўйди.

— Озгина ич, — деди Самад. — Ҳарқолда муста-қил бўлдиқ энди.

— Майли. Оч.

— Паколлаватимизми? Абдулла скарларини қисди.

— Иктиёринг.

Самад ишша қопқоғини яринга кўтарган эди, ша-роб отилиб, дастурхонга тўхалиб кетди.

— Майли. — деди Самад. — Ҳаётини т шундай тош-қин бўлсин. Кел, шунга ичмамиз. Фужравр жеранглади. Абдулла бир културм ютиб, столга қўйди.

— Нега ичмадинг? Бу Қосимжон эди.

— Е биз билан ичмайсанми?

— Нега? Фахат ҳозир ичгим келмашпти.

— Бўлмаса мен ичман.

Қосим пиёвани тўлатди. Энди оғинга олиб борган эди. Самад унинг қўлини тутди.

— Бўлди. Кўп ичиб юбординг.

— Қўйиб юбор! — Қосимжон сиктагани қўлини бўшатган эди, янно қўйлагига тўқилиб кетди. Лекин у парво қилмай, қолганини қалиқиб-қалиқиб ичди. Кейин гандирақлаб столга яқинлашди-да, пиёвани қўйди ва бирдан йиғлаб юборди.

— Абдулла, дўстим! Мен севингимдан эмас, ала-миждан ичман, ала-миждан. Галамислар менни йўлдан урди. Бу ерда қолишни истамайман! Тушунасанми, Абдулла?! Шаҳарга кетишни истайман, шаҳарда ўқингим келади. Бу ерда нима бор? Пахта, пахта ва яна пахта!..

— Алжирама, Қосим! — деди Самад.

— Алжираётганим йўқ. Ростим ганим, ё ёлгоним?

— Ёлгон!

— Ўзингиз аздама! Биламан, сен ҳам қишлоқни ёмон кўрасан. Худди менга ўхшаб ёмон кўрасан. Лекин кўрдасан айтишга! Мен кўрмайман! Мен ростини айтаман. Қишлоқ мана бу еримга келди, мана бу еримга!..

Қосимжон ҳаққондорига қўлининг тизги билан уриб йиғларди.

— Олиб кетсаларинг-чи! — деди юғлардан қимдир. — Айлиб қолди-ку!

Иккита йиғит Қосимжонни қўлтнқлаб олиб, нимадир дейишди. Қосимжон йиғи аралаш юқорлаб кулди-да, қаринлик кўрсатмай, улар билан кетди.

— Нима бўлди? — сўради Абдулла.

— Ҳеч нарса. — деди Самад кулиб. — Жиннилик қиляпти, холос. Икки кун бурун ҳаммаминг қишлоқда қолишга қарор қилдик.

— Қишлоқда қолишга? — ҳайрон бўлди Абдулла.

— Ҳа. Қосимжон ҳам рози бўлган эди. Биласан, қишлоқда доим одам етишмайди. Шунинг учунми, хўжалигини т виґа қолоқ, қамбағал. Битнинг фойдасинг тетиши мумкин. Катталар жуда хурсанд бўлишди қароримизни эшитиб. Эфват шунинг учун ҳам қуюқ.

— Ўқимайсизларми?

— Нега ўқимас жаним? — деди Самад ҳафа бўлгандай. — Ўқиймиз. Ҳаммаминг ўқиймиз. Фахат сиртдан ўқиймиз. Мен, масалан, қишлоқ хўжалик институтига қираман. Қосимжон педагогика институтининг тил ва адабиёт факультетига қиради. Сетгандирсиз, унинг ким бўлишини галлари ҳам айтиб турибди. Аяа шунинг, ҳам ишлаймиз, ҳам ўқиймиз. Билмадим, нега Қосим бирдан айниб қолди?.. Энди нима бўлади?

— Нима бўларди, — деди Самад ўйлашиб. — Нима истаса шу. Кетмоқчи бўлса қаринлик қиладиган одам йўқ. Қишлоқда қолиш мажбурий эмас. Бу ҳар кимнинг қўнига иши.

— Сеннинг ҳамми?

— Меннинг ҳам.

— Нега бўлмаса Қосимжон сенга, қишлоқни ёмон кўрасан, деди? — сўради жылмайиб Абдулла.

— У тўғри айтди, — деди Самад вазаминлик билан. — Лекин қишлоқни эмас, қишлоқтининг ёмон кўраман. Қандай тушутирсан экан? Биласанми, Минибуюқ ўзи яхши, сув сероб. Лекин у қароқсиз. Қўчалари тор, юнгири-қийшиқ. Бунинг устига ёзда чанг бўлади, қишда доим лой. Уйларини айтмайсанми? Ўзи-ўзи беш уйин ҳисобга олмагайда, ўзинингизнинг эки қамши томил уйлар. Яна кўн нарса ёқмайди. Фойдасин йўқ қонир галиришини. Бит бу ҳақда Гулчехра билан кўп

Ўйлайми...

— Гулчехра билан?

— Ҳа, унга ҳам юншлогимиз ёшмайдим. Ано шунақа, Абдулла. Лекин беш-ўн йил ўтсин, Минибуюк жуда бошқача бўлиб кетади. Таниш олмай қолсан.

— Айтганинг келсин, — деди Абдулла атрофга аэсшг.тб.

У Гулчехранинг номини эшитиши билан кулогига гап кирмай қолган, лекин унинг кередалигини сўрашга негадир ботинюлмаёй ўтирарди. Гулчехра кўринмади, у секин ўрнидан турди.

— Қайсиз? — сўради Самад.

— Борай, кеч бўлиб қолди, — деди ийманиб Абдулла.

— Тўхта, хотир ош келади. Гулчехра кочон бошида. Кечанинг бошлнги у. Унинг руҳсатисиз кетмайсан.

Абдулла сезиниб кетди. Аммо буни сездирмасликка ҳаракат қилиб:

— Анча ўтириб қолдим, — деди.

— Ҳеч нима қилмайдим. Бу кеча ҳеч ким битини уришмайдим.

Абдулла «идложим қилча» дегандек, секин жойига ўтирди.

Кимдир радиода кўйиб юборди. Вальс янграй бошлади.

— Тур, — деди Самад. — Ҳаролада шаҳарликсан, бошлаб бер.

— Наҳотки...

Улар ўртага тушншди. Абдулла Самадини кўтнққади. Ҳовлини бир айланиб чиқошгач, некига югнн ўртага тортишди. Бошқалар ҳам бирини-кетини ўричларидан турншди. Абдулла олаб юрган сариконша, нимжон юз унинг кўкрагига кўллариин омонатгина кўйиб айланар экан, улагишданим, ёмон тушишданим, бо-шнни ердан кўтармасади. Абдулла бунга парво қилмас, ҳар айланганнда: «Кани экди шу югннинг ўрнида хотир Гулчехра бўлса? — дея ўйларди. — Тонггача у билан тушардим, зерикмасдим».

Вальс ярмига етганда ўртада уч-тўрт жуфт олам қолди. Ҳамма тўхтаб, Абдулага тнқиларди. Абдулла чиндан ҳам вальста яхши тушарди. Мактабда ундан ўтадигани йўқ эди. Кечаларда юллар кўпннча у билан ракс тушншини, унинг олаб юришини орту қилншар эди. Хотир ҳам Абдулла ҳаммаин ўзига махлиё юяниб кўйган эди.

Наҳот вальс тннди. Қарсақ кўтариди. Шундагина Абдулла ҳамма қараб турганини сезди. Уялиб жнлмайди-да, югнн жойига ўткэниб, тўрға йўл олди. Энди ўтираётган эди, таниш кўнгнрок овоз кулоқлари тагида жаранглади.

— Яхши тушар экансиз!..

Абдулла ўтирди. Рўпаросида оппок гуруч тншлари марвариддек яроқраб Гулчехра турарди. Абдулла мол бўлиб қолди. У Гулчехранинг бунчалнк чиройли эканлигини Ҳаёлига келтирмаган эди. Эганда кенг юмил атлас кўйтак, баланд пошня ок туфанси кичкина оёқларига чиппа ёпишган, некига қилиб ўрилган сочларининг бир ўрмин кўкраги устидан тушиб, жинглак уч тулукдек тнтраб турарди. Шодлигданим, олов тепасида турганиданим икки юзи шордек юп-юлгарган, чимирлаган кошлари остида йирик, шўх кўзлари чўгдек ёнрди. Абдулла бу кўзларининг тафтига чндаш беролмай, ерга қаради.

— Кўринмайсан? Гулчехра кудди.

— Бугун мен ҳам итатдаман, ҳам хлматда. Лекин келганингизни кўрдим. Фақат оддннгизга келолмадим. Кечеринг.

— Ҳечюксн йўқ. Самад билан галлашиб ўтирдик. Лекин шу ердалингизни у айтмаганда, кетиб қолардим.

— Наҳотки?

— Рост.

— Ундай бўлса, кетмаганингиз яхши бўлибди. Энди бўшадим.

— Бўлмаса ўтиринг. — Абдулла ёнидан жой кўрсатди.

Аmmo Гулчехра ўтиришга улгурмади. Радиоладан яна вальс жаранглай бошлади.

— Тушасизми? — сўради Абдулла.

— Сиз билан тушишга уялмай. — деди Гулчехра оошини куяи солиб.

— Нега?

— Яқин билмайман. Кейин мендан кулишини оғти мумкин.

— Ҳаммадан кулсам ҳам, сиздан кулмайман. Гулчехра алт этиб унга қаради. Абдулла уни иссиқ кўлидан ушлаб ўртага олиб чиқди ва эҳтиётлик билан белдан кучоқлади. Музиканинг янги пардаси бошлангани билан, кутилмаганда, Гулчехра бошини кўтарди, шикела кўлини Абдулланинг елкаларига ташлади-да, товусдек суяиб кетди. Биринчи айтаётгандай Абдулла уни олиб юриш жуда осон ва жуда ёқимли эканини тушуинган ва ичиде, бовгина Ҳаёлидан ўтказган орту-енга етишганидан ҳеҳсити шод эди.

— Адакчи экансиз? — деди кулиб Абдулла.

— Нега? — Гулчехра қошларини чимирди.

— Жуда яқин билар экансиз-ку?!

— Унчалик эмас. — деди Гулчехра ва кўрсинди... — Минибулоқда танца тушишмайдн.

Минибулоқ шадар эмас. Вақт ҳам йўқ, имконият ҳам йўқ.

— Нега? — хайрон бўлди Абдулла. — Ахир бутун...

— Бутун бошда гап. Бутунни биз кўлдан бери кутган экдик.

Абдулла Гулчехранинг нима демокчи жашини оғти тушуинмади. У ҳозир бу ҳақда ўйлашни, суриштиришни истамасди ҳам. У Гулчехранинг чехрасига маҳлиб эди... «Йўқ. — ўйларан у. — бунақа югин шадарда учратилганиман. Йўқ. Очик, кибор эмас. Иннайкиейин, жуда чиройли. Иккин йил ичиде у бутунлай ўзгариб кетибди. Қанин жиди у биздан шадар кўчалариде юрсанг! Ҳамманнинг ҳаваси келарди, ҳаваси келгани турган гап!» У шундай ўйларди ва Гулчехранинг жиддий гапларини эшитишни истамасди. Вальс тутамаса, тонгачча давом этса! У шунин истарди. Лекин Гулчехра ўзининг сўнгги гали билан пайло кулиб кўйган кайфиятдан унинг кутулиши осон бўлмади. Ҳаракатларидаги илгаринг даҳжон сусайди, югининг бирданга жиддийлашгани у билан баробар оёқ ташласа ҳам, мусиқани бовгинадек эмс кўлмаётган, унинг енгил гапларга бўлаган жураятини тўхтаган, бовгина бутун вужудиде жўш уриб турган эҳсонни қўшиб кўйган эди. Бироқ нимадир дейиши керак. Бир вальс иккинчисига улашиб кетди. Улар бўлса жим. Гулчехранинг кўзлари четде, Ҳаёли паршишон. Нега шундай бўлиб қолди? Нега бирдан ўзгарди?

— Бошини оғти оғтиятми? — сўради нилохот Абдулла. Гулчехра жўлмайишга ҳаракат қилди.

— Йўқ. Ҳаёли суриб кетдим. Кечиринг.

— Ҳечқиси йўқ. Мен ҳафа қилиб кўйганим, деб кўрсидим. Ҳафа қўлмаганим?

Гулчехра унга жўлмайиб қолди-да, бошини қимир-латиб кўйди. Шу боқошни Абдулланинг яна чехрасини очиб юборди. «Кўзлари мунча яқин? — Ҳаёлидан ўтказди у. — Йўқ, бунақа юг шадарда йўқ».

— Гулчехра, — деди у севинчи жўш уриб. — Юринг, бир айланиб келамиз.

Абдулла бу фикр миясига қандай келиб қолганини ўзи сезмади.

— Юринг, қанал бўйига борамиз. Ҳозир жуда чиройли бўлса керак. Борамизми?

Абдулла тўхтаб, Гулчехранинг тирсақларидан ушлади.

— Йўқ деманг. Юринг.

Гулчехра жавоб бермади. Унинг кўзлари ўртоқлариде эди. Лекин ҳеч қим уларга парво қилмасди, ҳамма ўзи билан ўзи овора эди.

— Юринг!

Абдулла севинганидан сакраб юборай деди.

Мақтаб томондан эшитилмаётган мусиқа, кулги садоларини ҳисобга олманганда, ўша кунин Минибулоқ осуда тун кўйинда ором оларди. Осмон тўла қолдуз. Янги етилган қунаббоқардек

сарғайиб турган ойнинг нимо ранг шуъаларидан олмазор хисобиб кузмиш исирга тавқан эди.

Абдулла қатта қизқунча Гулчехранинг совсига қараб борди. Унинг совси ҳам ўзинга ўхшаган чиройли эди. Хар қадам қўйганда белига тушиб турган соч ўримлари унинг совсига тегар ва яна шундай тезлик билан гоёиб буларди. Абдулла совни, худди жонин бордек, босиб олмаслик учун эҳтиётлик билан оёқ қўяр эди. Муқошига келганда итोजи бўлмади, шундай сочининг устига чап оёғини қўйди ва худди ток ургандек қўчиб ўзини четга олди-да, Гулчехрага қаради. Гулчехра ҳам соғаларга қараб келаятган экан, қ.ошларини чимириб унга тикилди.

— Барибир босиб олдингиз!

— Оғридингиз? — қизнинг галига мос оҳангда сўради Абдулла.

— Жуда ҳам, — деди Гулчехра лабларини қўчқайтириб ва биран хохолаб кулиб юборди.

Абдулла ҳам унга қўшилди. Кулги сەбаб бўлиб, мактабдан чиқошлари билан ўртага тушган уяғчанлик, ётсирваш йўқолди.

Абдулла қизнинг қўлини ушлади.

— Яқин-а?

— Жуда ҳам! — деди Гулчехра. — Кечаси мен бу етук ҳеч келмаган эдим. Жуда яқин.

Сувни қаранг, худди зар қогонга ўхшайди. Яқин бўлди келганшимиз. Сизчи, сиз хурсандмики?

У Абдуллага ўтирилди. Унинг қўлари ёнарди.

— Ҳа, — деди Абдулла ва унинг қўлини юсиб қўйди.

Гулчехра индамади. У биринчи марта ойдан кечда сайр қилишдан қучур ҳаяжонда, ҳар кун, ҳар соат қўриб турадиган нарсалари — қанчал устидаги бир ёқ папқараси синган қўприк ҳам, вироқлари қузуш исир-галардек ярақлаб турган олмазор ҳам, қўйинг-чи, қўза қўрниниб турган ҳамма нарса унга ҳозир бошқача тус олгандек сирли ва қандайдир ёномли туюқларди. Жимирлаб оқаятган сувга тикилар экан, сув тагида ой бир қалқонди-ю, қолмайиб уни нимагаддай бўлди. Гулчехра беихтиёр:

— Юрнинг, нарироқ борамиз, — деди.

Абдулла унинг ёнида йўлга тушди. Тузунинг сеҳрли манзараси Гулчехрани элтиган, уни қандайдир қилғари Ҳабланда ҳам пайдо бўлмаган ўза бир дунёга олиб кирган бўлса, Абдулла ҳам ўзини ҳаянғача билмаган галати ширин бир қайғиётда ҳис этарди.

— Селясқитми? — деди бир маҳал Гулчехра.

— Нимани? — сўради Абдулла унга тикилиб. Аммо Гулчехра унга қарамасди. Унинг қўлари настрада қанал бўйида эди.

— Ялпиз...

— Ялпиз?

— Ҳа. Бечора шу пайтда ҳам чиқибди. Селясқитми ҳддингиз?

Абдулла тўйиб ҳаво симириди.

— Ҳа, ялпиз. Узиб берайми?

— Қоронғи-ку, — деди Гулчехра.

Лекин Абдулла унга қулоқ солмади, кирғонга яқинлашиб, ўтларни титқилай кетди. Гулчехра ҳақ эди. Ойдан кеча бўлса ҳам, ой шуъласида минг хил ўтлар орасидан қучқонча ялпиз шохлини топиб бўлармики? Абдулла буни ўйламасди. Унинг учун ҳозир Гулчехранинг чехрасини очган шу ўтин топишдан қатта бахт йўқ эди. Бир қўли билан чимга ёпишиб, бир қўли билан қаналнинг шундай лабини тинирсиқлар экан, «топаман, албатта топаман», дерди ичиде. Унинг бу шаштидан шу тоб ҳеч қим, ҳеч нарса қайтара олмади. Гулчехра буни сезди, индамади. Айсигча, тесадан туриб, у билан биргаликда димоғини югитқилган ялпизни ахтара бошлади. У ниҳоятда шод эди. Шу пайтгача ҳеч қим унинг истағини аниглаб, қўнғилини олмаган эди. Бугун наҳа марта у ортунга етди. Бу ортулар қучқонча бўлса ҳам, узи бах-тиёр қилган эди. Ниқала ортунга ҳам у бодалик ўртоғи, гоёибдан бугун тонгда пайдо бўлиб қолиб, унинг шодлиғига

шодлик қўшган Абдулла орман етишди. «Қандай жойиб йиғит бўлибди у! — ўйлади у. — Қандай олобди, истараси иссиқ. Нахотки одам икки йилда шуни-чаник ўтгариб кетса? Юрармикин?» Шу савол Ҳаётидан ўтиши билан у сескиниб кетди. «Унинг нима иши бор? Рашиқ қиялтими? Шаҳарлик бўлса, кейин иттифоқо учрашиб қолмишган бўлса? Юрса юраверсин. Унинг нима иши бор?» Гулчехра шундай деб қорагини тиршиб ўтган хафсини қайтаришга ҳаркат қилди. «Юрса юраверсин». Лекин у хотир Абдулладан миннатдор. Вальста тушмоқчи эди. Абдулла сезиб тақлиф қилди. Ялғизши топмоқчи эди. Ана, қидирапти. Топмаса ҳам майли, унинг истагини аниглаб, қидирганинг ўзи катта гап. Ҳар қандай йиғит ҳам шундай қилавермайди.

Гулчехра чўққалаб юрган Абдуллага тиконди ва бирдан меҳри қўлиб, деди:

— Абдулла, қўйинг, шимшиқганин нфас қилдингиз.

— Зарари йўқ. Шу атрофда, хотир топамиз. Абдулла шундай деди-да, яна тингашди.

— Сизин оёра қилдим. Абдулла, келинг, қўйинг! Гулчехра чўққалиб, унинг ёқисидан тортмоқчи эди, қўли бошига тегиб, дағал сочларини силаб ўтди. Абдулла бунга парво қилмади. Лекин Гулчехра негадир ўзининг олов бўлиб кетганини пайқайди. Пайқайди-ю, бенихтиёр қўлини тортиб олди.

— Қайҳа қочиб кутуларди? — деди Абдулла. — Мана шу ердага ўхшайди.

Бу гапини у ўзинга айтгани, Гулчехрагами — биллиб бўлмасди. Шундай бўлса ҳам, Гулчехранинг жавоб бергани келди.

— Ҳа. Иси шу ердан ўтқирроқ қиялти.

— Мен ҳам шунини сезиб турибман. Лекин юерда экан? Манами тиконининг тағизданми?

— Эҳлиёт бўлинг. Қўлингизга кирмасин тагин... — Гулчехра титиларига қўлағини тириб, тингашди.

— Қирмайди. Қирганда ҳам нима қиларди? Абдулла шундай деди-ю, сийташиб қўлини тортиб эди, қаналага бир оёғи сирғашиб тушди.

— Вой! Ушланг! — қочқориб юборди Гулчехра.

— Ҳеч нима қилмайди. — деди ўзини бепарво туттишга натилиб Абдулла, лекин Гулчехранинг қўлини ушлади.

Ўзини унглаб олганда, Гулчехра меҳрибонлик билан сўради:

— Тикан кирмадими?

Тикан кирган бармоғи тирқориб турган бўлса ҳам Гулчехранинг бу саволидан, тўғрироғи, гапи олингандан Абдулла оғриқини унутди ва яна тикан тагини тита бошлади.

— Қиргани йўқ. Сирғаниб кетдим, ҳолок! Мана! Топдим!

— Урра! — қочқориб юборди Гулчехра ва Абдулла тикан тағиздан илҳиза билан сутуриб олган ялғизини кўтариб қирқоққа чиққанда бенихтиёр уни қучоқлаб олди. — Ҳидини қаранг! Ҳидини! Бирим ўтқир!

— Ҳа. — деди Абдулла ва севинч билан югга қаради.

— Раҳмат, — деди Гулчехра ялғизин юзига босар экан... — Яқин қўраман, жува ҳам яқин қўраман. Эсингиздами, бир марта нисқаламигиз ялғиз терган эдик?

— Қачон? — сўради Абдулла.

— Анча бўлди. Олтинчи синида ўқирмадик ўшанда. Сиз баҳорги қанишул пайти келган эдингиз.

Абдулла қанча ўйлабмасин, эслолмади.

— Баҳорда, дейсизми?

— Ҳа. Кечкурун эди. Мен сизларниқанда эдим. Завод ави, ялғиз қилиб келинглай, мошқўрда қиялтиман, дедилар. Кейин, нисқаламигиз кетдик. Ҳў, тўғон бошига бордик. Чаман бўлиб ётувди ўшанда ялғиз. Энди терамиз дегалимигизда бир ёмғир қўйди, кейин дўжа ёғди. — Гулчехра қилиб юборди.

— Нега куяласиз?

Гулчехра кулгидан ўзини тўхтата олмай, тўрға ганида давом этди:

— Битта дўл... битта ёнгоқдек дўл... — Гулчехра гапиролмади.

— Ҳа, нима бўлди? — сўради негадир уқлиб Абдулла.

— Битта ёнгоқдек... дўл, — деди Гулчехра, — бошингизга тушди. Бирпасда бошингиз гурра бўлди. — Гулчехра яна кулиб юборди. — Иккаламиз гуррани ушлаб, роса йиғладик.

— Эсимда йўқ, — деди бехотиёр бошини ушлаб Абдулла. — Йиғлоки эмасдими шекилли?..

— Ушанда роса йиғлагансиз!

Гулчехра яна нимадир эслаб, «нига» этди-ю. Абдулланинг уялганини кўриб, ўзини тугитиб қолди.

— Лекин, аллиг терганмигиз. Бир этак аллиг терган-мигиз.

— Унинг ҳиди ҳам шунақа эдимиз?

— Йўқ, — деди Гулчехра бирдан жиддийлашиб. — Бунинг ҳиди яқин.

У шундай деб бошини этди.

— Гулчехра...

— Ҳм...

— Нега юшлюкда қолмоқчисиз?

Гулчехра жавоб бермади. Улар анчагача жим боришди. Олдинда тўтон бошидаги фонарь кўриди. Кўришаламакми, алмакандай қатта бир нарсга атропоида гир айланиб учарди.

— Нахотки Мингбулоқ Тошкентдан яқин бўлса?

— Мингбулоқни яқин кўраман, — деди ниҳоят Гулчехра. — Уни Тошкентга солиштириб бўлмайди. Лекин бир кунмас-бир кун Мингбулоқ ҳам чиройан кишлоқ бўлади. Гап бунда эмас.

— Нимада бўлмаса?

— Мен кетолмайман, — Гулчехра кўрсинди. — Аям қасал, дадамга ким қарайди?

— Иккаламизнинг ақволимизгиз бир экан, — деди Абдулла. — Меннинг дадам қасал. Лекин бу сабаб бўлолмайди. Сиз ўзинингизгиз керак.

— Уқийман.

— Сиртданми?

— Ҳа.

— Сиртдан ўқош оғир. Агар борганингизда... бирга оўлардик.

— Боролмайман. Нишайкейин, бутун сениг келишганимиз.

— Бунинг аҳамияти йўқ. Мама, Қосимжон хот кечди шекилли.

— Ким билди, бу ҳали номшълум.

— Тошкентга боришингизни жуда истардим.

— Раҳмат, Абдулла. Лекин кишлоқдан кетолмайман.

Бу гаплар иккаловини ҳам ўйлаштириб қўйди. Абдулла шундай яқин юганинг кишлоқда қолаётганини, уни эди бувиқсинингга келгандагина кўриши мумкинлигини ўйлаб, ачишарди. Ушанда ҳам кўра оларинки? Гулчехра эди қатта юғи. Кишлоқда эва йиғитлар кўп. Семад бош нима деди? «Биз кишлоқнинг келажакини кўп ўйлаймиз Гулчехра билан», деди. Демак, Гулчехрага унинг майли бор. Тагин ким бистди?.. Лекин Гулчехра Тошкентда ўқош қилдай яқин бўларди. Ҳар кунин у билан учрашарди. Ҳар кунин сайр қилишарди. Балки уларнинг алоқиси ушанда булдан ҳам жиддийроқ бўлармикли?!

Абдулла шундай ўйлар экан, фонарьга сўлғини кўларини тикиб Ҳаёл суриб қолган Гулчехрадан назарини ололмасди. Уша пайтда Гулчехранинг Ҳаёллари гамгин, келажакни қоронги Ҳаёллар эди. У аввал шунча йилдан бери кўришмаган тенглоши билан учрашув бузчалик жиддий тус олганини кутмаган эди. Нима бўлибди? Семад, Қосимжонлар қатори бир йиғит. Эрталаб кўрди. Сўрашди. Кейин, кечага таклиф қилди. Лекин шу биринчи учрашув унинг қоронги гаулула солиб қўйганди. Абдулланинг нимаендир биринчи кўришадик уни

Узинг тортган ва кун бўйи тетрак кеч киришнини орзиниб кутгани эди. Кечга ҳам у ўзининг ниг севиниб қўйлагини кийди. Ававал ҳам шу қўйлақин юлшини ўйлаб қўйган эди. Лекин Абдуллани кўрганедан кейин бу фикр қатъийлашди, қўйлақин қандайдир ёқимли халқон билан қийиб, шунча вақт ўзини ойнага солди. Пукинг устига у ҳеч қачон буғчаланик динхат ва қувонч билан парвоз қилмаган эди. Абдулла шуларни сезганимкан? Афтидан, сезди. Кечда кўришганда махлиё бўлиб қолди. Мана ҳозир ҳам кўзларининг узолмай ту-рибди. Чиндан ҳам у билан бир жойда ўнча, бир жойда бўлиш яқин эмасми? Лекин нега боролмайми, сиртдан ўқийми, деди? Қўнғил учун бўлса ҳам ўйлаб кўраман, ҳали бир ярим ой вақт бор, деса бўлмасмиди? Нахотки авсининг бетоблиги қатта шаларга бориб ўқинига йўл қўймас! Абдулла ҳам бу сабаб эмас, де-янги-ку! Шундай эмасмики? Йўқ, йўқ, боролмайди. Ахир қишлоқда қолганини тақлиф юлган ўзи эди-ку?

— Ҳали кеч эмас, Гулчехра, — деди Абдулла жонлиқни бузиб.

Гулчехранинг Ҳаёллари бўлиди.

— Ҳа, — деди негадир у ва ҳамгани жолмайди. Абдулла худди шу жавобини кутиб турганидек, севиниб кетди.

— Албатта кеч эмас, — деди у югишиб. — Ҳар қим ўз ихтиёри билан нш қилгани мумкин. Нишайсағини, бу масалада бировнинг маслаҳати билан нш тугиб бўладими?

— Юринг, қайтамиз, — деди Гулчехра галини бўлиб. Унинг ҳозир бир нарса дегиси қолмади. — Кеч бўлиб қолди, тарқалишавётгандир.

Абдулла қаршилик қилмади. У ҳозир ўзини қатта галабага эришган одамдек ҳис қиларди. Гулчехранинг «ҳа» дейиши унга рози бўлгандек туюлган эди ва ичнда қайтишини нстамаса ҳам, пуг биттагина «ҳа» туфайди Гулчехра нима деса, шунга таяйр эди.

— Бедана қалай? — сўради у Гулчехрани кўп ўйлаётмаслиқига ниҳтииб.

Гулчехра ҳам бу саволдан хурсанд бўлди. Унинг шу ажойиб кечани ҳамгани, мураккаб Ҳаёллар билан буғгиси қолмасди.

— Яқин! — деди чехраси очилиб. — Қанотини тахтақачқлаб қўйдим. Аям, тугалиб кетади, деянгилар. Тугалганда қайтариб бераман. Лекин битта шарти би-лаш...

— Қандай шарт?

— Тошкентга олиб кетасиз. Обид яқимин яқин кўраман, лекин қадрлари қаттиқ. Ўлдириб қўйишлари мумкин. Олиб кетасизми?

— Ҳўп. Лекин мен ҳам ўлдириб қўйишим мумкин. Абдулла синновчан навар билан Гулчехрага тикилди.

— Йўқ, сиз ўлдирмайсиз. Жўҳоригўрдаёқ буни билган эдим.

— Алттандай, жўҳорин жуда ширин экан, раҳмат. Ҳали ҳам огинида метаси турибди. Ҳозир бўлганда — йўқ демасдим.

Гулчехра жолмайди.

— Бугун эди кеч, эртага пишириб бераман, май-амин?

— Бўлмас-чи!

Улар кўприққа етиб келишди. Гулчехра тўхтади. Миятаб томондан ҳали ҳам мусиқа олдиглари эшитилиб турарди.

— Кетимасдики...

— Бирпас айланганими? — сўради Абдулла.

— Йўқ, Аям ҳавотир оладилар.

— Гулчехра!

— Лаббай?

— Эртага бўшимсиз?

— Нимайди?

— Агар... бўш бўлсангиз, кечкурун жўҳорининг ўзини-ғиз олиб чиқинг, мен шу ерда кутиб

турман. Хўйми?

Гулчехра нидамади.

— Иттимос қиламан.

— Қайдан?

Гулчехра қўлини чўзди. Гулчехра унинг иссиқ қафтига қафтини босди.

Гулчехра «ахши эмас» дегандай бошини кимирлатди ва сезкин қўяни тортди.

— Келасиз-а?

Аммо Абдулла юзининг жавобини шиттади. Гулчехра «хайр!» деди-да, ўқдек отқилиб уйига қириб кетди.

V

Гулчехра ҳам, Абдулла ҳам тушни бўлажак учрашув ортусида ўтқизишди. Нисолон ҳам қувончли тасодифдан ҳечсиз шод эди.

Гулчехра тонг отишини сабрсизлик билан кутар экан, икки ўт орасига тушиб қолаётганини биларди. Лекин барибир ширин дивоналарни тиббосум ва хурсандлик билан жашлашган ўзини тиймасди, у ёпибошдан-бу ёпибошга ағдарқилиб, сўлиб қолган алпигин юзига босарди.

Абдулла эртасига эрталабдан бошлаб Гулчехра билан учрашмиш йўлларини ахтара бошлади. Улар кечкурун учрашмишди, Гулчехра жўлорни олиб чиқадди, лекин унганча яна бир марта бўжсада кўриш керак. Абдулла қилма-қил режалар тузиб кўрди. Болалардан биттасини юритмоқчи бўлди, лекин дарров бу фикрдан қайтди. Қим чақиряпти деб аяси сўрғиб қолса, айтиб қўйиши мумкин. Гулчехраларинажда деч қим унинг чақиряётганини билмаслиги керак. Бир марта бўлса майлан, бошқа кунилари нима қилади? Кейин гумонсирай бошлашади, балки Гулчехранинг бутунлай уйдан чиқармай қўйишади. Юсуф ака баджалл, иншайкейини, экин тонфадаги кишилардан, Бола юритиш тўғри келмаганидан сўнг, Абдулла, бег томондан уларнинг ташқарисига ўтиб пойламоқчи бўлди. Кўриниб қолар ахир довлди? Кўриши билан нимаб чақиради. Лекин бу ҳам маъқул тушади. Гулчехра истамаса-чи? Унда роса уятта қолади-ку.

Шу ҳаёллар билан бўлиб, Ҳожар бузининг дастурхон ётганини, олдига бир товоқ қаймоқ қўйиб, нон сийдирганини пайқамасди ҳам. Кампир уни паршон қўриб, ҳавотирланди.

— Ёш бола, нималарини ўйлаб қолдинг? Чойингни ичсангчи?

— Ҳотир! — деди Абдулла ва ўғридек боқиб тушмоқчи бўлганини жлаб, қулди.

— Ҳа, кеча ўтиришинглар яхши бўлдими? Анча кеч қолдинг?

— Жула ҳам яхши бўлди, буви.

— Тоғангни бир-икки кўчага чиқардим ҳавотир бўлиб.

Абдулла тоғасининг номини шитиши билан келинойсининг аҳволини сурштирмаганини ўйлаб, уқлиб кетди. Нега бир оғиз сўраш Ҳаёлга келмасди?

— Айтгандай, буви, келинойм тугузмилар? Ҳожар буви неварасининг бу саволидан ҳурсада бўлиб кетди.

— Худога шуқур, яхши! Эртага тоған олиб келади. Чақалок ҳам бирам яхши, бирам қўхлик... Қош-қўларни худди сенга ўхшайди. Нишқилиб, узми узок бўлсин!

— Буви! — деди Абдулла хатосини тузатишиш ўйлаб. — Бориб келайми мен ҳам?

— Балнисагани?

— Ҳа!

— Қандай бўларкин? — Ҳожар буви ўйлашиб қолди, кейин деди: — Яхшиси, эртага бор тоғанг билан. Живанингни ўзинг кўтариб кел. Бугун нима деб ҳам борардинг?

Абдулла елкасидан оғир юк олингандек, ўзини енгил ҳас қилди.

— Майли, эртага бўлса, эртага.

У айна-тапик қўлини артиб, ўрндан турди.

— Иш-иши борин менга, буви!

— Чойингни ичмайсанми?

— Бўлди.

— Вой, овикат еганинг тушсин сеннинг. Нима иш бўларди, иш йўқ. Бешик тўйида хўшнат юлсан. Ҳожирай ўйна.

Ҳожар буви аяа нималариндир деди, лекин Абдулла эшитмади. Унинг ҳаёли кўчада эди. Учратармикин? Куш бўйи уйда ўтирмас-ку.

Абдулла кўчага чиқди. Қишлоқ жин-жит эди. Ҳожар бувиининг кўчага қараган болохонаси тағида уч-ғуртта бола ошиқ ўйнади. Абдулла уларнинг тепасига келиб, бирпас қараб турди. Ҳаёли бошқа ёқда бўлгани учун, ўйин узи юктирмади. Кўчани кесиб ўтиб, кўприк томон йўл олди. Балки жўхориюрданир? Яят этиб келган бу фикрдан у освиниб, қадмининг телатди. Кўприкка етганда, бешиктеёр Гулчехраларининг қиғил дарвозасига қаради. Эшик очик эди. Лекин ҳовлида ҳеч ким кўринмади. Уша ёқдамнинг? Қошин эди! Абдулла қиғил ёққлаб юра бошлади. Негадир бу гал йўл жуда олинс кўринди. Аяча юрди-ю, аямо ҳали ҳам қишлоқ тугамасди. Ниҳоят етиб келди. Атрофга алағлаб кулоқ солади. На биронга одамнинг шарпаси кўринди, на бир шитарилаган товуш эшитилди. Ҳаммаёқ жин-жит. Абдулла жўхориюрт ичига кириб, барглар остидан атрофини кузатди, ҳеч ким йўқ. Шундай бўлса ҳам, поялар орасида тигишиб бир от юрди. Гулчехра кўринмади. Демкиёб, терлади, жўхори чанги юз-кўзини ачита бошлади. Шундан кейин жўхориюрдан чиқиб, ораксига қайтди. Нахотки кечгача эди узи учратмаса?! Боқса юради, аяа уша ерда кўради узи.

Абдулла кўприкка етганда, Гулчехранинг эшитилди кикки кишининг ҳовлиқюб чиққвинини кўради: биттаси Самад, биттаси ҳа Гулчехра эди. Самад қўлларини ёйиб нимадир деди. Гулчехра юзини берингди. Кейин некалови қишлоқ юкориси томон тез-тез юриб кеташди.

— Самад! — қичқирди Абдулла уларнинг ораксидан.

Самад тўхтамай, ораксига ўтириқдан ва Абдуллани кўриб, нимлади. Абдулла худди шуни кутиб турганидек, югуриб уларга етиб олди.

— Тинчликми? — сўради у дам Самадга, дам Гулчехрага қараб.

Гулчехра уялдини ё Ҳаёли бошқа ёқдамиди, нидамали.

— Қосимжонларининг уйида тўполон, — деди Самад.

— Нега?

— Билмадими. Аяси билан қаттик уришиб қалибди. Улар Қосимжонларининг уйига етиб келншганда, ичкаридан аёл кишининг бўғик овоғи эшитиларди:

— Кираверамизмн? — сўради Гулчехра.

— Ҳа, — деди Самад ва биринчи бўлиб ичкарига қадми қўйди.

Ҳовлининг ўртасидаги супада Қосимжоннинг аяси — Зурад ҳола ўтирарди. Унинг қўллари нам, бир оёғи шиппавасэз эди. Шиппавк остони тағида ётарди. Зурад ҳола ёшлариниқ кўриб келганини ё кўрмади, ё ўзини кўрмаганга солади.

— Мен севи шу инет билан қатта юкувдимми?! Юрак-бағримни қон қилдинг!

— Бўлди-бўлди! Мулча қўзиласиз... — ичкари ҳоладан Қосимжоннинг овоғи эшитилди.

— Нега бўлар жин? Энди бошлайман! Ҳа, энди бошлайман! Шошмай тур!

Зурад ҳола эчқиллик билан ўрндан туриб, дераза олдинга келди-да, муштларини бир-бирига ура бошлади.

— Била ўстирибман деб юрибман ҳали! Ҳа, яшшамагур! Боламас, бало ўстирибман! Бир бало экансан! На отаниннг гали қор қоллади сенга, на онаниннг! Нима қилмоқчисан ўзинг, ер ютқур?! Укаларингни ўйласангчи!

Супаниннг ораксидан юз-кўзи қоракую, оёқ аявиг бир бола кўтариллиб, лаланглаб келди-да, аясининг тағига ёйинди.

— Нарн тур, тумраш! — Зумрад ҳола шундай деб қўйлагани тортган эди, бола гурс тиб Янқалди ва бигиллаб Янглаб бошладди.

Гулчехра югуриб бориб уни кўтарди-да, бағрига босди.

— Оппок ая, бўлди, қўйинг!

— Нега қўяр жашман? Уюшнинг билан қўшмаюр бўлгурин нега қўяр жашман? Икки кундан бери уйинингиз тўс-тўноқонини чиқарди-ку, иста қўяр жашман?

Зумрад ҳола Гулчехранинг қўлдан болани олиб олиб суяганинг лабини бориб ўтирди-да, оғзинга эмчек солди.

Самад унинг бир оз тинчиганидан фойдаланиб, Қосимжоннинг олдига кириб кетди. Абдулла нима қилишини билмай, жинк тақдда туриб қолди.

— Тинчликми уни, оппок ая? — сўради Гулчехра.

— Айланай, Гулчехра, тинчлик қаёқда? — Зумрад ҳола янқиллаб Янглаб юборди. — Икки кундан бери уйда жинжал, кетарменш, Тошкентда ўжорменш. Уюмай ўлгур. Не-не умид билди уни катта қилувдим. Мактабин биттириб, отасига суягичик бўлар дедим! Узингиз ўйлагин, айланай, олтига болани боқини осонми?

— Қўйинг, Янгламанг!

— Янгламай бўладими, болам? Янқалди бошиқ нима қолди? Одоий тамом бўлдим. Одоий тамом!.. Ҳаммаларинг қолдиларинг, бу ҳам қолса — бўйни ушладими? Отаси яқин ҳам гапириб кўрди, ёмон ҳам, хаши кулок солса?!

— У ёқда ҳам ишлайман. Ойлингини юбориб тураман, дедим-ку! — кичикрди ичкаридан Қосимжон.

— Бу ерда нш ёмонми? Рансинг галини жинтдинг-ку, ер юткур!

— Кетаман, берибир кетаман!

Зумрад ҳола бу галини жинтиб, бўшашди. Ранги довордек оқариб кетди. Юпка бурушгани лаблари нимадидир шивирлади. Кейин бирдан ўридан турди. Қўлидаги болани бир силтаб, эмчадан олади-да, Гулчехрага узатиб, дераза ёнига борди.

— Кетасинми?

— Кетаман!

— Тур, жўна, хотирок кет, қўзингга кўринма, жўна!

— Оппок ая... — нимадир демоқчи бўлди Гулчехра, аммо гали оғинда қолди.

— Жўна дедиман! — кичикрди Зумрад ҳола.

— Хўп, хотир...

Кўп ўтмай ичкаридан Қосимжон, унинг кетидан Самад чиқди.

— Бекорга лафа бўляпсиз, ая... Мен...

— Йўқол!

Қосимжон чиқиб кетди. Самад билан Абдулла бир-бирларига тикилиб қолгани, кейин иккови бирвар Қосимжоннинг кетида югурди.

Зумрад ҳола деразага суяганича бўлариб қолган, бутуни ижуду титради. Гулчехранинг унга раҳми келиб, қўларидан ёш чиқиб кетди, лекин у нима қилишини, нима дейишини билмасди.

Ўша кунди Қосимжон пулсиз, қийим-бошсиз, битта қўйлақ-шинда Қўхонга жўнади.

— Бошиқ қловини йўқ... — деди у Самад билан Абдуллага. — Тошкентда ҳам сиртдан ё кечқурун ўқийман. Кундун ишлайман. Қайтага бу ерда ишлаганимдан кўп пул толаман. Лекин гап булар эмас. Адабидётчи қотоб кўп, одам кўп жойда бўлиши керак.

— Узинг билсан, — деди Самад. — ишқилиб, иятингга ет.

Абдулла унга уйининг адресини берди ва бир хифтага қолмай, боришини айтди.

— Ойини бир амаллаб тинчит, — деди Қосимжон йўловчи машинага ўтираётиб. — Мен эди бирон ишнинг удрасидан чиқмагунимча қайтмайман.

— Хят ёт.

— Албатта. Ҳамамага салом айт!

Машина йўлга тушди, кўп ўтмай, чанг ичида йўқолди.

— Балки у ҳақдир. — деди Самад.

Абдулла индамади. Ҳозиргина кўз олдига юз берган воқеа узн каттиқ ҳаяжонга солган, Зулард холага вачинса ҳам, Қосимжоннинг иродасига қойил қолган эди.

Гулчехраин ҳам кўндриниш керак. Агар у Тошкентга кетса, қандай яхши бўлади! Кеч қўнгандек бўлди. Абдулла бугун яна шу ҳақда гапирди. Қосимжонни инсол қилиб кўрсатди. Гулчехранинг ўзи ҳам кўрди буни, ўзи жонқалининг гувоҳи бўлди. Афтидан, у Самад билан Қосимжонни қолишга кўндримасмики эди, лекин бир оғиз ҳам гапиролмади. Гапирганида ҳам у кулоқ солмасди. Онанининг галига кирмади-ку, уларга кулоқ соладими? Қосимжон уйдан чиқиб кетаётганда Гулчехра жуда хомуш бўлиб қолди. Балки унга ҳаваси келгандир. Нета ҳам ҳаваси келмасми? Мингбулоқда нима бор? Ҳамамаёқ чанг-тупрок... Ҳар куни иш. Тагин ҳар куни бир хил иш — ойда бир кино, ойда бир концерт... Мингбулоқда тагин нима бор? Абдулла шуларин йўлар экан, Гулчехранинг кетиши аниқдай кўришни кўннга ва сабрсизлик билан кеч юришини кута бошлади. Кеч эса, ўша куни жуда кеч кирди. Буянсига нимандир гўлдираб бахона қилган бўлди-да, кўчага чиқди. Соат ўнга яқинлашиб қолган эди. Қишлоқ ҳар донмигдек тиш, кўчада ҳеч ким кўрнимасди. Абдулла кўриқдан ўтиб, қаллақланган тол тагига бориб ўтирди. Текис оқаётган сув ичида арим кулча ой мўралав турарди. Абдулла уни пойлаб туриб, кесах отмасмики бўлиб к ўлини кўтарди, аямо отмади. Ойнинг ичида Гулчехранинг жилмайган кўзлари кўрингандай бўлиб кетди. Абдулла тикчилик қолди. Ойдан у ўтирган жойгача утун сов тушиб турарди. Талмиқини? Шу савол Ҳаёлига келди-ю, шоянб ораксига ўтирилди. Шундай унинг тепа-снда кўзлари ловишлав Гулчехра турарди.

— Чўчиб тушдингизми? — сўради у жилмайиб, Абдулла сакраб ўриқдан турди.

— Аям ухлашлари билан чиқдим.

— Раҳмат. — деди севиниб Абдулла. — келганинг жуда яхши бўлди. Анча кўриқан эдим.

— Мен ҳам. Ҳеч ёлғиз чиқмаганиман кечкурун. Кўп кутдингизми?

— Йўқ, ҳозир келдим. — деди Абдулла уни рашонтмаслик учун.

— Жуда яхши.

Никаловни жим қолтирди. Кун бўйи анча-мушча галини ўйлаб қўйган Абдулла ҳозир нима дейишини билмасди. Гулчехра ҳам уялганданми, ё ҳаяжонланганданми жим эди. Бу жимлик анча чўзилди.

— Айтгандай, — деди ниҳоят Абдулла, — жўхори пиширдингизми?

— Вой, эсимдан чиқибди, — деди шоянб Гулчехра. — Мана!

У пўстинга ўралган жўхорини ушати. — «Эсимдан чиқибди», — ўйлади севиниб Абдулла жўхорини олар экан.

— Жўхорини жуда яхши кўраман.

Абдулла ёмасчи бўлиб оғига олиб борди-ю, лекин дарров бу фикрдан қайтди, уялди.

— Айланганими?

— Кеч-ку жуда ҳам?

— Бирвақтинча, майлими? Гулчехра жилмайди.

— Майли.

Абдулла секин унинг тирсагидан ушвади.

— Керамас, — деди Гулчехра ва кўлини бўшатиб, олдинга тушди.

Улар худди кечагидек канал ёқалаб кетишди. Никаловни ҳам хурсанд, никаловнининг ҳам чекраснда табассум ўйнади.

— Гулчехра!..

— Ҳм-м... — Гулчехра бошини кўтариб унга қаради.

— Сиз... сиз жуда чиройлисиз!..

— Кайда? Надотин? — Гулчехра хайрон бўлиб кошларини чимирди, кейин ўз саволидан уялди шекилли, бошини эгди.

— Ҳа, жуда чиройлисиз... Биринчи учрашганингиз эсингизданми? Эртадаб? Ушамидек хайрон қолган эдим. Сиз ўзгариб кетибсиз.

— Сиз ҳам, — деди севкинча Гулчехра. Абдулла кулди.

— Йўқ, мен ўша-ўшаман.

— Мен ҳам.

Абдулла унинг бу гапини ўзинча тушулди.

— Нега бўлмаса, енгирдингиз?

— Кайдам? — Гулчехра ана бошини кўтарди-да, Абдулага жинмайиб бокди.

«Ўлсам-чи?» — Ҳаё қилди Абдулла шу тонда. «Ўлсам нидамасмикин?» — У Гулчехранинг қўлдан ушлаб тўхтади.

— Билмайсизми?

Гулчехра ҳам тўхтаб, унга ўтирилди.

— Йўқ.

Унинг овози қалтирарди.

— Биласиз, Гулчехра, менга қаранг.

— Ҳм...

Гулчехра унга тикилди. Шу пайт Абдулла унинг чап юзидан чўп этиб ўтиб олди.

— Нима қиласиз? — Гулчехра шуқдай деди-да, бир сиктавиб қўлини бўшати ва биёғи билан қўшларини аширди.

Абдулла унинг бу ҳаракатидан кўрқиб хетди. «Кетиб қолса-я?» Лекин Гулчехра кетмади. Фақат бир-икки қалам ундан уюқлашиб, тўхтади.

— Яхши эмас... Севмасдан туриб шуқдай қилиб бўладими?

— Бўлади! — Абдулла шуқдай деб ана унинг қўлини ушлади. Гулчехра тисарилади. — Тўхтанг. Гулчехра, тўхтанг! Гапларим ёлгон, ҳалиқлашдим. Биринчи марта шуқдай қилишим. Яхши кўраман сизни. Эсингизсизми, яхши кўраман!

Гулчехра нима дейишини билмасди. У бунчалик тез шу гапларни эшитишини кутмаган, шуқдай бўлади деб ўйламаганди. Абдулла унинг жингини турганини кўриб, сляксига қўлини қўйди. Иссиқ, ёқомли нафаси димоғига урилди.

— Нега нидамайсиз?

Гулчехра жим эди. У бовиқдек ўзини тортмас, юмриламасди. Бирдан у титрай бошлади, кейин, кийналиб юттиди. Абдулла хавотирланиб унга қаради. Унинг қўшлари жинжа ёш эди.

— Нима бўлди. Гулчехра? Ҳафа бўлдингизми? Гулчехра бошини тебратди.

— Нега йиғлашсиз бўлмаса?

— Ўзим... шуқдай... Қачон кетасиз?

— Билмайман, — деди Абдулла унинг саволидан хайрон бўлиб, кейин сўради:

— Нимайди?

— Кетмагиз.

Абдулла севинчли ичига сизмай уни бағрига босди.

Бу учрашув ва кейинги қўшлардаги бошқа катор учрашувлар нисқаловининг ҳам ҳаётини ўзгартириб юборди. Улар кун бўйи тунги сайил, ширин суҳбатлар хайфи, роҳати билан юришар ва тетроқ кош қорайишани ортқиб куттишарди. Энди уларни нимани галирриш, ўзини қандай туттиш хаби саволлар қийнамас эди. Улар касрда учрашишини, қачон учрашишини ҳам Ҳаётларига

келтиришмасди. Сөөт там, жой там анки. Фахат деч ким кўрмаса, коронги бўлса бўлди. Энди улар учун тунигиб ажойиб, сесрэн фавзални очилган, у жиди икки қалбини учраштирувчи қудратли куч, чексиз шодлик, ширин Ҳаёлаар, орзу-умидлар булоғи эди.

Улар юншолюк тун чуққанда уйдан чиқардиқлар. Уларнинг учрашадиган жойлари 8 тўғон боши, 8 унга яқин катта-кичик булуқлар аттиллаб турган тоғзор, ёки бўлмаса олмазорнинг этаги эди. Шу ерлардаги ҳар бир сўзюк, ҳар бир тош жиди уларга таниш ва қадраон бўлиб қолган эди. «Унингизнинг тош», «Унингизнинг булок», бу сўзлар жиди иккаловни учун янги маъмуи кашф этган, ҳар бир жой жиди иккаловни учун унутилмас тарихдек бўлиб қолган эди.

Бирок Абдулла ҳам, Гулчехра ҳам қиччалик шод, қиччалик бахтли бўлишмасди, уйга қайтганларида нималар юракларини гаш қилаётганини пайқашарди. Бу гашлик олдинги кунлари унга сезилмас эди, Абдулланинг жиниши яқинлашганидан кейин очик намои бўла бошадди. Бу ёти нима бўлади? Нима қилишди? Бу саволлар борган сари кўнрок иккаловнинг ўйлатадиган бўлиб қолди... Аммо улар қанча ўйлашмасди, аниқ бир фикр йилтиллаб кўринмас, келажак гўзал бўлса ҳам, тундек қоронги эди.

«Нима қилиш керак?» — ўйларди Гулчехра уйга келиши билан ва кўпичча саволга жавоб тополмас, тўғатдан келган бахт умри юкка бир тушдек туюлиб, уни қайгута соларди. Унинг ахлоқи Абдуллага қараганда янча қийин эди. Гарчида халигича Тошкентга бориш-бормаслигини унел-кесил айтмаган бўлса ҳам, қишлоқда қолишини у аниқ биларди. Шунинг учун қийналарди. Очик айтиб, қўнғилини бўшатилиши эса, негадир истамасди. Унинг назарида шулай дейиши билан Абдулла ўзгариб, алоқалари унелиб қоладигандек туюларди. Буилан у кўрарди. Икки-уч кун ичюда юрагини бутулилай эғаллаб олган Абдулла унга жулда янги ва қадраон бўлиб қолган эди. Лекин у юншоқдан қиюиб кетолмайди. Ҳар доим уйга кириб, тўрда ранги талфарон бўлиб ётган онасини кўрар экан, бу фикрининг қатъийлигига ишонарди. Савдат онанинг ахлоқи чиндан ҳам оғир эди. Утган йили баҳорда у шамоллаб, беш-олти кун ётиб қолди. Кейин тузалиб кетди. Аммо ўқтин-ўқтин боши оғирйдиган, қўнғил айнийдиган бўлиб қолди. Тузалиб кетар-тузалиб кетар билан беларво юриб, кузга келганда яна ётиб қолди. Юсуф ака уни Қўжонга олиб борган эди, касалхонада олиб қолдиши. Қуятин-текиришлардан сўнг унинг ошқозонда рақ борлиги аниқланди. Не-не шифоворлар кўрдан, лекин Савдат она бирдек эди. Иштасин йўқолган, ётиб, териси суюқларига ёнишиб қолган эди. Юсуф ака докторлар билан маслаҳатлашиб, юншада уни Тошкентга олиб борди. Бу ерда ҳам рақлиги аниқланди. Катта-катта докторлар Юсуф аканинг мўлтираган кўзларига қаролмай, «ожизант» деган бошларини қуйи солишди. Лекин Савдат онадан қасалини яширишди. Қишлоқда ҳам ҳеч қимга айттишмади. Савдат онанинг рақса йўлиқсинини фахат тўрт киши — Юсуф ака, раис — Нурмат ака, Гулчехра ва Обид аяқина биларди. Тўртталовни ҳам бечора аёлни кўриши билан юраклари тиллар, кўпичча ташқарига қиюиб, ўзларини тутолмай йиғлашарди. Аллинкеса, Юсуф ака кўп яқоб тортарди. Урушдан янги қайтганда Савдат она унинг қийналарини қийиб, трактор хайдарди. Гулчехра беш яшар бола эди ўшанда. Умуман, қалани, жанжалкаш одам у билан турмуш қургандан сўнг, бутулилай бошадча бўлиб қолган. Савдат она унинг учун ҳам хотин, ҳам она, ҳам давлат эди. Хуллас, хотир ниммага эга бўлган бўлса, ҳаммасига Савдат онанинг маслаҳатлари билан яришган эди. Буни у яқин биларди ва хотинини жонидан ҳам ортик севарди. Шунинг учун деяри ҳар кунин ярим кечгача тепасида ўтирар, қундуз қушлари эса бир неча марта келиб хабар олиб кетарди.

Уларнинг бахтини Гулчехра бор экан, иккаловга балоғардон хотир у эди. Уйнинг юмушлари ҳам унинг бошида бўлиб, кун бўйи тинмасди. Эр-хотин баъзан сажаргача кўп юммай ётишар экан, уни ўйлашар, унинг борлиги билан фахрланшар эди.

Бир кун Гулчехра уйга одатдагидан кеч қайтди. Уша кун Абдулла иккаловни болаликларини эслаб, олди ҳовуз шийпонини қидириб кетиб қолнишган эди. Гулчехра дарров юзини чайиб, аясининг олдига кирди. Дерази тағида уқаси Алншер хуррак отиб уқлаб ётарди.

— Кеч қолиб кетдинг? — деди Саодат опа сўзгил кўзларини унга тикиб.
Гулчехра дарвор бугун уйга уйлаш нима бахона билан чиқиб кетганини элади.
— Зарифа билан ўтириб қолдик... — деди сезини.
— Холидларнингизга кетуванинг шекилли? Гулчехра тугилиб қолди.
— Холидларнингиз? Ҳа... Холидларнингизда эдим. Кейин у ёққа чиқдим.
— Уканг оч ётиб қолди.
— Кетаётганимда омакка элтганимман.
— Ундай бўлса, яхши. — Саодат опанинг йўтали тутди, аммо битта йўталгунча, суя бўлиб кетди. Гулчехра унинг бошини кўтариб, ёстиғини алмаштирди, юз-қўзини артди.
— Далам келмадиларми?
— Яюнда... яюнда Нурымат аканг билан келиб қолди. Бир доктор келганимиз Тошкентдан. Шуни чақирдишмоқчи.
— Катта доктор эканми?
— Ҳа, жудаки катта эмиш. Даламдан ўртқалай... Нишқилиб сезиларнинг бахтинига унинг узми узоқ бўлсин.
— Сиз ҳам тузалиб кетсангиз, ая.
— Далам ҳам шундай деганти. Кошки эди тузалсам, Гули...
— Лаббай, ая?
— Зовут аянинг набираси...
Гулчехра бу гапни эшитгани билан юп-юпга кетди. «Нахотки билишган бўлса?» — кўриқув аралаш Ҳаёданан ўтказди у.
— Зовут аянинг набираси... оти немайди? Эсимдан чиқибди...
— Абдулла, — деди сезини Гулчехра ва дикхот билан онасига тикилди. Нима демокчи у? Нахотки биронтиси кўриб, унга етказган бўлса? Далам биллиб қолса нима бўлади? Ё биларинки?
— Нима эди, ая? — сўради у тусмоллаб.
— Шу... Абдулла жуда яхши бола бўлганимиз. Кўрдигини уни?
— Ҳа, битириш кечасига борган эди, — деди Гулчехра ҳамон кўриқувдан ўзини босолмай. — Ҳамма катори, тузук. Нима эди?
— Олим бўларини у. Ростми? Гулчехра кўнгли жойига тушиб, жилмайди.
— Билмадим. САГУга кирганимиз деувлади.
— Зумрад қолганинг ўгли ҳам кетиб қолди... Келмайдими?
— Йўқ, ая. У эди келмади. Келса ҳам ўқиниға кўриб, кейин келиб кетади.
— Гули...
— Лаббай?...
Саодат опа чарчади шекилли, оғир хўрсиниб, кўзларини юмди. Гулчехра уни фақат қошлариниға қорайиб тургани, оппоқ, рангсиз юзига тикилар эди, нима демокчи жаълингига тушулмади.
— Нима демокчисиз, ая?
— Ҳозир... Гули, далам билан галлашдим. Уша янги чиққан доктор курси, мен тузалиб кетаман. Мабодо тузалмасам, бу ёғи... бу ёғи от қолди.
— Нима дегансиз, ая?! — жеркиб берди Гулчехра.
— Эшит. Бу ёғи от қолди. Ташвишдан, яқобдан қутуламан. Далам ҳам роти. Сен бор. Ўқи. Қўқонга борсанми, Тошкентга борсанми — ўзинг билсан. Тошкентга борганинг маъқул. Қосимжон бор... Нишайкейин... Зовут аянинг набираси... Елтиз бўлмайсан...
— Ая!...
— Бор. Биз далам билан ўқимдик. Ўқилмадик. Далам урушга кетиб қолди. Мен иш билан бўлдим. Ленин ўқитган юзларни курсам, хавасим келарди. Далам яхши одам. Урушдан

кайтганида, сен ўқиб, дедим.

Беш йил тез ўтиб кетади, кутмаман, дедим. Мен, йўқ, дедим. Уни ёнига ташлаб кетганим кўнзим юймади... Сен ўқиб.

Гулчехра онасидан бундай гапларини сира кутмаган эди. У онасини яхши биларди, лекин бунчалик бағри кенглигини ҳаёлига келтирмаган, аксинча, иттифоқо кетмоқчи бўлсам, юбормайдилар, деб ўйлаб юрарди. Шунинг учун бўлса керак, ҳозир унинг чакка сувякларини бўртиб турган заъфарон чехрасига тикчилар экан, ҳўрлиги келиб, кўзларига ёш қуйилди.

— Муңча яхшисиз, ая! — у ўзини онасининг кўрагига яшириб муздек пешнашсини, эрта оқарган сочларинини сийлаб бошлади. — Муңча яхшисиз?! Кетмайман hech қаёққа! Сизни кимга ташлаб кетаман? Уқош бир гал бўлар. Сиртдан ўқийман. Йилда икки-уч марта бориб келаман институтта. Кейин, от қолди, демак, ая. Одам кўради. Сиз хали кўп яшайсиз! Тузатиб кетасиз!..

— Кошкин эди, Гули...

Саодат она кўрнган оппоқ кўзларини билан юнзини кучоқлади, юз-кўзларини силлади.

— Шундоқ дерави дедим ўзим ҳам, Гули... Лекин менга ўхшашингни кистайман. Сенинг бошқалардан қверинг қам? Акдди, эси-қушласин, ҳар қандай ўқошнинг элбоб кетмасин? Йўқ, дедим, бор. Дадани ҳам роти.

— Йўқ, ая. Кетмайман.

Саодат онанинг кўзларига ёш кўрнди.

— Ингламанг, ая. Ҳамма айтганларингиз бўлади, қаммаси бўлади. Мана кўрасиз, Ингламанг.

— Инглаётганим йўқ.

Саодат она жилмайишга ҳаракат қилиб, кўзларини эрта бошлади. Гулчехра унинг кўм-кўк томирлари бўртиб турган кўзларига қараб, «Қандай ташлаб кетаман? Шу аҳволда ташлаб кетиб бўладими?» деб ўйларди ва юпатишга иттиларди.

— Биласизми, ая? — деди у бир маҳал. — Бутун жууда галати туш кўрдим. Айтиб берайман?

— Ҳм. — бошини юнмрлатди Саодат она.

— Эшингиз. Эрталаб экан. Дадани ҳовлида юз-кўзларини юваётган эмишлар. Алишер кўчада, офтобда ўтирган эмиш. Сиз ўчоқ бошида нимадир пишираётган эмишсиз. Мен бўлсам, мен нима юлаётганимни билмайман. Бир маҳал дадамлар чақонрибдилар...

Гулчехра дадасининг овозига ўхшатиб, йўтон овозда қичқирди.

— Хой! Омакларингиздан дарак борми?

Унинг овози жууда кулгиди чиқди шекилли. Саодат она кулиб юборган эди, йўтал тутди. Гулчехра тўхтаб, унинг кўрагини босди.

— Гаширавер... — деди Саодат она рўмољчасини силкитиб.

— Шунда сиз, «ҳозир!» дедингиз, бир лаган ширғуроч олиб келдингиз. Кейин дадамлар ҳаммагини кўчага олиб чиқдилар. Аммо кўча йўқ эди.

— Шу ўзинингиз кўча-я? — сўради кўзларини очиб Саодат она.

— Ҳа, шу кўча йўқ. Унинг ўрнида қатта майдон турган эмиш. Майдоннинг ўртасида самолётга ўхшаган оппоқ бир нарса.

— Бу нима, деб сўрадингиз сиз.

— Диржеабль. — дедилар дадамлар. — Атайини сизга олиб келдим. Саодат юлмиз. Қани, ўтиришлар.

Ҳаммаини диржеаблга чиқдик. Дадамлар рулга ўтирдилар. Бир маҳал диржеабль лопиллаб осмонга кўтарилди-да, булутларни ёриб ўта бошлади. Жууда кўп учдик. Сиз Алишерин маҳкам ушлаб олибсиз. Нукул дадамларини туртиб:

— Хой бўлди. Болалар кўради, дебсиз. Дадамлар бўлса, куладилар.

Гулчехра бу ёнига нима дейишни билмай, тўхтаб қолди:

— Кейин нима бўлди? — сўради Саодат она. Унинг худди Гулчехраиники сингарин йироқ

кура кўларни куларди.

— Кейинми? — деди Гулчехра. — Кейин бир жойга кўйдик. Буздай қарасак, Москва экан. Бирам китта, бирам чиройли!.. Бирдан нимадир гузбурлоб кетди. Шу пайт уйғониб қолдим. Алишер радиони бураб юборган экан.

— Яқин туш кўрибсан, — деди Саодат опа. У юзга бу тушга хотир тўқонганини сезган бўлса ҳам, билдирмади. — Тузалиб кетсам, янаги йилга Москвага борамиз. Ҳаммаманг борамиз.

— Ҳой! Овқатдан даржа борми?! — ючқордан киндир.

Нисалови кулиб юборишди: Юсуф ака қайтган эди, Гулчехра югуриб ховлига тушди.

— Аянг қалай? — сўради Юсуф ака юзини тўхлатиб.

— Кулиб ётибдилар... — кулди Гулчехра.

— А?!

— Ана, юриб кўринг ншонмасангиз.

Юсуф ака севинганидан чўлап этиб юзининг пешонасидан ўпди-да, лапанглаб уй томон юриб кетди.

«Худди ёш болага ўхшашади, — ўйларди Гулчехра ўчоқ бошига борар экан. — Уларни ташлаб кетиб оўларинди? Менсиз нима юзга олишарди улар? Кетмайман».

Шу пайт кўз олдига Абдулла пайдо бўлди. Нима бўлди ўзи? Нега бирдан унинг хайти ўзгариб кетди? У энди нима юлиши керак? У фақат исхонга нарсани аюк биллади: биринчиси — кетмайди, иккинчиси эса — севиб қолди. Лекин бу севиш унга нима келтиради? Уни бахтдан юзладими, ё қайюга сояладими — буни у билмасди.

Эртаси куни у Абдуллага оясиининг галларини, ўзини юйишётган саволларин биттафисил айтиб берди.

Улар қанча ётасида бир от айланмишди. Нисалови ҳам хомуш, исхаловининг ҳам кайфи бузилган эди.

Абдулла шундай бўлишини сира кутмаган эди. Энди нима юзлади? Нахотки бор қувончинин шу ерга ташлаб кетади?

— Балки, — деди Гулчехра бир маҳал, — келаси йилга борарман.

— Нахотки?! — ючқориб юборди Абдулла.

— Амаларга яна бир доктор топишди. Тузалиб кетсалар, янаги йилга борарман.

— Гулчехра, жоним...

Абдулла қувонч билан уни кучоқлади. Лекин Гулчехра дарров ўзини бўшатиб олди.

— Кутасинми?

— Бўлмаса-чи!

Улар шу қарорга келиб хайрлашмишди. Бир йил нима деган гал? Кўз очиб-юмгунча ўтиб кетди. Бир йилдан кейин эса... Абдулла шўрчи Хўёллар оғушида уйга қайтди. У шу пайтда Гулчехранинг ётиқоқа юзини бурқаб йилгётганидан хабарни йўқ эди.

Эртаси куни Ҳожар буви юшолхоннинг ўттиз-юзк хотин-юзгани йитиб, бешик тўйи қилиб берди. Обид ака билан Абдулла роса чарчашди. Лекин исхалови ҳам шод эди. Абдулла Гулчехра билан қатъий ахдлашганига севинса, Обид ака уйда чакалоқнинг овози эшитилётганидан боши осмонда эди. Севинганидан у, ҳатто ош сузиб тарқатишгиса, битта қримталхони очиб, Абдуллага ҳам ичирди.

— Жиян! Сени ахши кўраман. Ишқилиб ўғлим сенга ўхшасин. Шунга ичмайсанми?

Абдулла йўқ доғлмади. Бир пилвани симирди.

— Баракхилла! — деди Обид ака. — Дадмиг хўп тортардида ягари. Ичгани демайман, ичма, лекин жиян, манавишада пайтда озгина ичилса, энди қилмайди.

Биринчи марта ичгани учунми, Абдулланинг боши айлашди, кўзлари юзгариб кетди.

— Мизанг йўқ-ку! — деди кулиб Обид ака. — Хотир тузатаманг. Қани аччиқ-аччиқ чой ич-чи!

Абдулла тоғаси айтгандек юлиб, анча ўзига келди. Хотинлар тарвалишганда эса йўлга тушмоқчи бўлиб қўзғалди. Унинг уйга кетгани йўқ эди. Лекин уч-тўрт кунга келган одам ўн кун қолиб кетди.

— Аям хавотир оладилар, — деди у бувакининг кустовига қарамай. — Кетаман.

Обид ака бир нечта сур бедаша тугтиб берди.

— Дадаиғта олиб бор. Емвас ҳам, кўнгли.

— Келиб тургин, болам. Жим бўлиб кетмагин?

— Энди тез-тез келиб тураман. Абдулла шундай деб, жонмайди.

— Шундай эъл. болам, шундай эъл. — Ҳожар буви ҳеч нарсга тушунмай исварасининг слякисига қокди.

Бир кўлида чамалон, бир кўлида тугун кўтариб, Абдулла йўлга чиққанда кош қорая бошлаган эди. Кечки поstdа икки соатча бор. Гулчехра келганимики? У кўприкдан ўтиб, олматор томон юрди. Гулчехра уни шу ерда қутмоқчи эди. Олматорнинг этагига етганда унинг қораси кўришди.

— Келдингизми? — деди Абдулла унга юқилишиб. Гулчехра бошини юқирлатди. Худди биринчи учрашувдагидек иккаловчи ана анча вақт жим қолишди. — Келишдик-я?

— Келишдик. — деди қийналиб Гулчехра.

— Боршим билан хат ёшаман.

— Келасизми?

Гулчехранинг овозида чексиз илтижо, муҳаббат бор эди. Абдулла буни сезди ва тўқунилашиб:

— Албатта! — деди.

VII

Ҳар бир оиланинг ўзига хос ҳаёти, тарихи бўлади. Абдуллалар оиласининг ҳам ана шундай ҳам яқин, ҳам ёмон фазилатларга эга бўлган ҳаёти, тарихи бор эди. Бу оила уч кўшидан иборат бўлиб, Тошкентнинг марказида Янгибод маҳалласида истиқомат қиларди. Ҳовлилари катта, кўчага оря ўтириб тушган уйлари баланд кўррин эслатарди.

Абдулланинг отаси — Гафуржон ака маҳалланинг обрўян кишиларидан эди. Биронга тўй-маъраша усиз ўтмас, маҳалланинг деярли катта-кичиги кўпичча унинг маслаҳати билан иш тугтарди. У ўзи асли парикентлик бўлиб, отаси билан бирга тунуқасозлик қилган, эски мактабда олгина ўқиган, отасининг афотиддан кейин Тошкентга келиб, Янгибодда мактаб очган ўртоғи Хусанжон аканикида яшай бошлаган эди. Янги мактабда ҳам олгина ўқиди, кейин шу мактабда кўжалик ишларини бошқара бошлади. Бу соҳада у юксак вақт ичида фақатгина мактаб дирекциясининг эмас, туман раҳбарларининг ҳам хурматиға сазовор бўлди. Қилдайлар бир йилгилишда у тумандаги савло ишлари ҳақида жуда фойдали ва керакли гапларни айттишда, унинг обрўси янда ошиб кетди. Ушандан кейин кўп ўтмай тунуқасозлик артелиға директор қилишди. Ун йилдан ортик ишладн шу артеда. Сўнг туман савло бошқармасига мудир қилиб тайинлашди. Шу йил у инма иш биланлар Қўқонга бориб, завод ая билан танишиб қолди. Завод аяга оғир, етти ўлачб бир қосадиган Гафуржон ака ёқиб қолди. Углини унга қўшиб Фарғонани айлаштирди, уйида меҳмон қолди. Шаҳодат хола ўшанда жидигина ўн сажонга кирган ют эди. Гап орасида Гафуржоннинг даян уйланимағлиғи, иш билан бўлиб рўзгор тутмағлиғи маълум бўлди. Завод ая кўзининг уюқча кетиб қолишини унча истамвас ҳам, йилгитининг яқиняғини кўриб, уни куёв қюлгиси келиб қолди. Ыланин топиб айтди ҳам. Гафуржон ака Шаҳодатни кўриб, рози бўлди. Тўй қюлишди.

Завод ая ўзи Тошкентга тушиб, куёвининг ёр-биродарлари билан биргаликда, бшларга уй-жой қилиб берди. У куёвдан, Гафуржон аканинг дўстлари эса қелиндан, унинг кўпин кўрган,

аклин, тажрибати онаксидан хурсанд эди.

Шундай тонфа одамлар бўладими, улар меҳнат билан бўлиб ўзини ўйламайдн. Баланд бўй, полвон қоматли Гафуржон ака шундай одам эди. Уинда Завод ая берган жоклоз, асбоб-внжомдан бошқа hech нарса бўлмади, меҳмон-нижон келганда Шахидат опа идиш-товуқни кўпинча кўни-кўшидан олиб чиқарди. Эридаги бепарволик унга ҳам ўтиб, онасининг: уни ол, буни ол, деган маслахатларига:

— Ха, оларман, шунсиз ҳам кун ўтати-ку. — деб кўя қоларди.

Эр-хотин жуда тоғуа, яхши яшашарди. Абдулла тутилганидан сўнг, уларнинг ҳаёти янада латилди бўлиб кетди. Бола бахона, уй виғитдан қурилди. Ҳатто ортиқча ул-бул ҳам гайланди. Шунга қарамай, Гафуржон ака рўзгор ишларига бутунлай уқувсиз одамликча қолверди. Амомо бу деч юмнин — хотинини ҳам, қайнарасини ҳам, махалладаги ошна-оғайнларини ҳам ташвишга солмади. Чунки Гафуржон ака уйини ўйламавсиз ҳам, махалладаги дерали ҳар бир онланнг ташвиши, кам-кўстидан хабардор эди. У кийналиб қолган одамга ёндағи бор пулни бериб юборишдан ҳам тоймас, совга-саломини кузюк қиларди. Бундан у hech нарса таъма қилмасди. Шу қилган ишн ўзини хурсанд қилса, бўлди, шунинг ўзи унга қифоя эди.

— Сиз асаларига ўхшайсиз, — дерди уни койган бўлиб емлан Завод ая. — Асал кўвситу, ўзингиз емалсиз, бошқалар ейди.

— Э, ая, — дерди шунда Гафуржон ака. — Яхши бисотдан яхши от қолгани яхши. Қоюн қайноб турибдими, шунинг ўзи қатта давлат.

Бирок Гафуржон ака ҳақда ёмон ўйланган одамлар ҳам йўқ эмасди. Улар, бундай саянликни ошиб-тошиб кетган одам қилади, сиздинг тўлаиб, шундай қоялти, деб ўйлашарди. Гафуржон ака фиксн-фасод галлар кулогига етса ҳам, парво қилмасди. Гийбатларини эшитиб, қомуш ўтирган хотинини уришарди.

— Чабн ёмон чақилди, — дерди у. — Лекин у ҳамма уйдан чиқавермайди. Битта чаён деб ўзингиз койитма. Топганимиз далолат. Қўрсидиган жойимиз йўқ.

Чиндан ҳам шундай эди. Гафуржон ака қиёнат қилмай ишлади. Шунинг учун илорада хурмат-ўтиборни яхши эди. Сермеқият, ҳунарн одам хор бўламайдн, дерди у нуқул. Бу ҳақда унинг ўзи тўқнаганим ё эшитганим — иккита ибратли эртаги ҳам бор эди. Биттаси, талминан, шундай:

Бир фиръавининг юркта хотини бўлиб, киркнчнчиси камбағал бир гилам тўқувчи хушамалдининг юзи эди. Фиръавн унинг ҳусинга мафтун бўлиб, ўзига никоҳлаб олган эди. Лекин киз камбағал бўлаган учун саройдагилар уни чиқоштиришмас, қуношларн эга уни жува хор қилншар эди. Бечора киз қулиб кетганидан фиръавндан илтимос қилибди:

— Шохим, ё мени отамнннгга юборинг, ё шу ерда менинг тўқув асбобларимни олиб келишни буюринг. Токн ёлгизлигим билншмасни.

Фиръавн уни кеткнзгмабди. Лекин айтган нарсаларини олиб келишни буюрибди. Киз гилам тўқошга тушибди. Кирк кечюа кирк қунод хужрасидан чиқмабди. Ҳатто фиръавини ҳам ёнига киртмабди. Кирк биринчи кунн у фиръавининг оёти тагига бир гилам ташлабди. Фиръавн уни кўриб, малдон бўлиб қолибди. У шу пайтгача бундай юзюк днд ва меҳр билан тўқолаган гиламини кўрмаган эди. Гиламининг ўртснда юп-юзил атиргул очилиб турган тмишюк, унинг ҳусни ростлакам гулдан минг марта афзал эди.

— Сени ҳусн бобида танло десам, ҳунар бобида ҳам танло эмасан. Ҳунарнинг сириндан мени хабардор қил. — дебди шунда фиръавн.

Киз розн бўлибди. Киска вақт ичнда фиръавини гилам тўқошга ўргатибди. Фиръавн ойда бир марта фуқароларини нима қилаётган эди, деб кечаси қаландар қўлиемда шалар айланар эди. Бир кунн шундай сафарга чиқошнда галами воқеа юз берибди. Шаҳарнинг сўлим бир жойнда қабобхона бор эди. Шу ердан ўтаётиб, қабоб хлдн димоғига урилди-да, қабобхонага кўтарилди. Қабобхона унн икки буқилиб кутиб олиб, тўрдаги бир хонадан жой кўрсатибди.

Фиръави бориб Фтиришан билан инмадир тарақлабди. Шу халоти фиръави ўзини чуқур бир горда кўрибди. Гор жуда катта бўлиб, деворларида шокорлар осиглик турган эмиш, ҳар бир шокорига эса одамлар боғлаб қўйилган эмиш. Фиръави ҳайрон бўлибди ва ўндаги бир мўйсафиддан сўрабди:

- Бу қандай жой?
- Улимхона бу, — дебди мўйсафид.
- Улимхона?
- Ҳа, Улимхона. Ҳар куни бир одам сўйлаиб, қабоб қилинади. Эртага менинг навбатим.

Фиръавининг жаҳли чиниб кетибди. У ўз подшолигида шундай ярамас одамлар борлигидан кўнубди. Лекин ҳозир нима қилиш керак? Бу ердан қандай қутулиб чиқиш мумкин? Фиръави узоқ ўйлаб, охири бир қарорга келибди:

— Ота, — дебди, — навбатингизни менга беринг. Мўйсафид унга ҳайрон бўлиб тикилибди. Қўнғилдади: «Жинним бу одам ўзи? Нечун ўлимга шошилди?» деган гапни ўтқазибди-ю, лекин йўқ демабди.

Эртасига фиръавини юқорига тортиб чиқаришибди. Энди уни бўтқиламоқчи бўлишганда, у сўрабди:

- Мен сизга қанча даромад келтираман? Қабобхона эгалари, минг динор, дейишибди.
- Ун минг динор берсам, соғ қолмасми?
- Ҳа, — дейишибди қабобхона эгалари. — Лекин бунча пулни қердан оласан?

Шунда фиръави бир кечада гилам тўкиб беришини ва бу гиламининг ўзи минг динор турлини айтиб, жуи ва керакли усуллар келтиришин сўрабди. Қабобхона эгалари агар ёлгон гапирётган бўлса эртага ўлдириш шарти билан унинг айтганларини муҳадд қилишибди.

Фиръави туни билан миқожа қосмай гилам тўюбди. Тайёр бўлганда саройга элтишини ва фиръавининг кичик хотинига кўрсатишини буюрибди. Қабобхона эгалари у айтганидек қилиб, фиръавининг кичик хотинига гиламини кўрсатишибди, ва ўзи минг динор сўрашибди. Хотини гиламин кўриб, дарров нима бўлганига тушунибди. Фиръави гилам четига қердалигини гулга ўлшатиб тўкиб ёган эмиш. Лекин хотин сир бой бермай, қароқчиларни қурсади қилиб қайтарибди. Кейин ўша соатдаёқ лашкар тўлаб, қабобхонани босибди, фиръавини ва бошиқа бандиларини оғоҳ қилибди.

— Агар, — деди Гафуржон ака эртакини айтиб бўлиб, — фиръавининг хунари бўлмаганда, шу гиламин у бир кечада тўюлмаганда соғ қолмасди. Хунарсиз одамнинг ҳассаси кўрдан фарқи йўқ.

Унинг иккинчи эртаги ҳам худди шу мазмунда бўлиб, унда қароқчилар бир чўпонни қудукда ташлаб, қўиларини ҳайдаб кетишгани ҳикоя қилинарди. Чўпон қудукда ажлаҳонинг панижасига тушди. Шунда у най чалиб, узи ухлатмоқчи, кейин қочиб қутулмоқчи бўлади. Аждаҳо унинг ажойиб қўйини эшитиб, чиндан ҳам ухлаб қолади, чўпон эсон-омон уйига қайтади.

Абдулла шу ва шунга ўхшаш эртақлар тўғрисида ўси. Унга ҳаммаининг ҳаваси келарди. Оғоҳ қилинар, шўхлик қилмас, қатталарнинг сўзони қайтармасди. Мақабда ҳам у ҳамма ўюгувчиларга ёноб қолди. Аъло ўқиди, нитиқом сақлади. Албатта бола бўлганда кейини шўхлик ҳам қилади. Лекин унинг шўхлигини қатталардан дераи ҳеч қим қўрмасди. Чунки юз-кўзи, китоблари нфлос бўлиб қайтса, авсига ёмаслигини биларди. Буни эса у истамасди. Ҳар доим, ҳар қерда у кўзга ташланиб туришни, қатталар унга эътибор беришларини яхши қўрарди ва иложи борича уларга ёношига ҳаракат қиларди. Шунинг учун уйга қираётганда албатта юз-қўлини тозалаб, кийимларини қоюб юрарди. Еттинчи синфгача у ҳар йили мақтов қогози олиб ўқиди. Фақат еттинчи синфда унга мақтов қогози беришмади. Бу воқеа уни қаттиқ қайғуга солди, лекин шу билан бир вақтда кўп нарсига ўргатди. Гап шундаки, у еттинчига ўтганида отаси қасалга чалиниб, туман савдосини бошқариш оғирлик қилиб қолди. У бўшаб, яна артелга ишга ўтди. Ҳава Яили Абдулаларнинг синфига янги бола қолди. У Абдулладин иккинчи-уч ёшга

кэтта бўлиб, жуда олифга кийинар, чарм портфель тутарди. Кўпчилик ўқитувчилар унга алоҳида эътибор билан қарашарди. Доска ёнига чиққанда, тугтилиб қолса, уришишмас, секундига: майли, ўтир, келаси сафар сўрайман, дейишарди. Бу нарса Абдуллага ёқмади, у ўқитувчиларнинг ўзинга муносабатлари ўзгариб қолганини пайкай бошлади. Айяносса, отасининг кадрдон ўртоғи Хусанхон ака ўзини галати тутадигани бўлиб қолди. Илгари у билан сўрашиб юрса, энди саломига алик ҳам олмади. Аммо янги болага эса жуда меҳрибон эди. Синфга кириши билан тўғ ушдан бошқа бола йўқдай, унинг олдига тўхтаб, қўл бериб қўришарди.

— Ҳа, Нигъматжон, яхшимисан? — деди илжайиб. — Уйнингдагилар тинчми? Дадам саломатмилар? Кеча Эргаш акаларин кўрган эдим, шоянб машиналарига ўтираётган эдиклар. Махлис-пахлис бўлса керакда юқорида.

— Шундай бўлса керак, — деди гердайиб Нигъм ва кўрятсанларин, деталдек, ҳаммага кўзини ўйлаштириб қараб чиқарди.

— Кийин, кийин, — деди Хусанхон ака. — Ўзи соғлиқлари дурусти?

— Емон эмас. Докторларни, яна курортга бориб, даяпти.

— Қайсида бормоқчилар?

— Кисловодскда.

— Ҳа, яхши. Боришлари керак. Одамга энг зарур нарса — соғлиқ. Ўтир, ўтир, нега турибсан?

Хусанхон ака шундай деди-да, сенлар ҳам ўтирларинг, деталдек бошқа болаларга кўлини эринибгина силкитиб қўяди. Абдулланинг жазил чиноқиндан тишлари гижирлаб кетарди. Деврли ҳар доим она тили дарсида шунга ўхшаган савол-жавоб бўлаверганидан у каттик алобланир, она тили соати унинг учун катта куйноқ соғилдек туюларди.

Хатто она тили ҳам унинг кўзигини айниданган бўлиб қолди. Йўқламада борган сари баҳолари пасая бошлади. Бир диктантдан икки ҳам олди. Нега бундай бўлди? Нега илгари уни доим яхши кўрадиган ўқитувчилар энди пайқамайдиган бўлиб қолди? Бунинг сабабини у тушунамасди. Бир куни шу ҳақда ўйлаб, ётоқ рўққасининг учини оғзинга солиб ўтирган эди. Брифметика ўқитувчиси кириб, дарс бошлаганини сезмай қолди. Енидаги бола уни туртиди. Бошини кўтарганда ўқитувчи унга қараб, илжайиб турарди. У Абдуллаин уришмади, синфдан чиқариб юбормади ҳам, лекин бир умрга Абдулланинг юрагига саяғичлиб қолган гални айтди.

— Уйда, — деди у Абдуллага тикюлиб, — менинг бир ашар ўғлим бор. Бешикда ётди. Каровсиз қолганда суманин чиқариб сўради. Суммакда мати бор, сенинг бу рўққингда мати йўқ.

Кўзлардан кўндир пик тилиб қулиб юборди. Абдулла улаганидан лавазги бўлиб, бошини эгди-да, кафтини ююнга тутди. Дарс тутагач, мактабнинг оқсига ўтиб аччиқ-аччиқ йиғлади. Нега бундай юлишди? Ахир Сиддик ака ҳам, Хусанхон ака ҳам отасининг яхши ўртоқлари эди-ку? Бошқа болаларга қараганда уни яхши билишди-ку? Ийнайкесини, ўзи яхши ўқиди-ку? Кўп ўтмай ҳамма нарса равшан бўлди. Бир куни у ўқошга кетаётганида, супада ётибшайб ётган дадаси чақириб:

— Ўғлим, — деди. — Хусанхон аканг аччадан бери келмаётти. Жуда соғиндик. Кўрсанг айтгин, бир келиб кетсин.

— Ҳўп, — деди Абдулла ва мактабга келиши билан Хусанхон акани кўндирди, лекин топололмади.

Уша куни охири дарс она тили эди. «Дарсдан олдин эшикда пойлаб туриб айтаман», деб қарор қилди Абдулла.

Охири дарс бошланганига кўнгирик чақинганда, Хусанхон ака етиб келди-да, ўқитувчилар хонасига ҳам кирмай, синфга йўл олди. Эшик тағида Абдулла у билан кўришди.

— Нима дейсан? — сўради Хусанхон ака чимирлиб.

Абдулла уни бу ашқоқда кўриб, галати бўлиб кетди. Лекин ўзини тутиб олиб, деди:

— Дадам сизни кўрмоқчи эдилар. Борармишсанг...

— Майли, майли. — деди Хусанхон ака уни итариб синфга киритар жшн. — Борарман, хотир вақтин Вўк. Лекин Нигъмнинг олдидан ўтаёттиб, одатдагидек, тўхтади ва ишжайиб қўлини узатди.

— Яхшимисан? Эргаш акам калайлар?

— Бугун уйдалар, дам олаёттилар, — деди Нигъм.

— Шундай дегин? Бир борниб кўрмоқчайдими-да... Анчадан бери ҳеч вақтларнинг тоғиб соғликларини сўролмайдими...

— Боринг бугун, — деди Нигъм.

— Қандай бўлар экан? Ҳотир дам олаётган бўлса-чи, кечкурун борсам бўларинки?

— Вақтлар борсангиз ҳам бўлаверди.

— Шундай дейсанми? Бўлмасам, дарсдан чиқиб бораман.

— Майли.

— Айтиб қўсан-да, Хусанхон акам сизни кўрмоқчилар, деб? Шундай қўраману, кайтаман.

Узоқ ўтирмайман.

— Узоқ ўтирсангиз ҳам майли... — деди Нигъм кулиб.

— Шундай дейсанми? Яхшиси, шундай қиламан, Нигъмхон, сен билан бирга бораман.

Майлими?

— Майли.

— Раҳмат. Дарсдан кейин нисоламиз кетамиз.

— Хусанхон ака шундай деб, ўтирларнинг, дегилдек эришибгина қўлини силқотди.

Бу суҳбат Абдуланинг у ёқ-бу ёқдан ўтиб кетди. У ўзини ҳам, уйда ётган касал отасини ҳам боёбур қилишган, хўрланган ҳис қилди. Шу дақиқадан бошлаб, уни титталарнда олиб ўтирган, эркалаб юз-кўзини силаган Хусанхон акани ўзининг энг шаддий душманидек ёмон кўриб қолди.

Дарс тугатгач, бир ўртоғидан сўради.

— Нигъмнинг отаси ким?

— Билмайсанми? — деди ўртоғи. — Туман кижоқўми ранси-да.

Абдулага ҳамма нарса ойдиловшдан. Нигъмнинг отаси амалдор, унинг отаси эса кичик бир артелда ишлайди! Мана масала қорда. Унинг хўрлиги келиб кетди. Лекин йиғламади. Юрагида кўтарилган нафрат йиғидан кучлилик қилди.

Уйда дадаси, айтдингми, деб сўраганда, бир тум нисолавиб турди, кейин деди:

— Салом деб юбордилар. Ишларни кўп экан, эртага ё индинга бораман, дедилар. Албатта бораман, дедилар.

— Раҳмат, раҳмат, — деди Гафурхон ака севиниб. — Хусанхон аканиг тилла одам, тилла. Кўрдангми, ўганим, яхшилик қилсанг яхшилик кайтади. Ҳеч ким сени унутмайди.

Шу жойда Абдулла ўзини тўхтатолмади, хўнграб йиғлаб юборди-да, уйга отилди.

— Нима қилди, ўганим? Нима қилди? — деди орқадан Гафурхон ака.

Аммо Абдулла жавоб бермади, пахтасини топчага улоқтириб, ўзини қаравотга ташлади. Гафурхон ака ҳам, Шаҳодат опа ҳам қанча урниншмасин, у йиғисининг сабобини айтмади. Орқадан бир ой ўтди. Хусанхон ака келмади. Кечкурун доктор буюрган тузсиз қилгвар шўрва ичиб ўтирар экан, Гафурхон ака хотинига деди:

— Эсингдами, ўглим? Хусанхонни айтиб келиб, йиғлади?! Нета йиғлаганини жидд билдингми? Хусанхон ўшанда, боролмайман, деган. Шунга йиғлади ўглим. Агар шундай демагвинда халигача келарди.

— Энди, айтиб кел, демаг, — деди Шаҳодат опа. — Яна кийналади.

— Айтмайман. Мен ҳеч қачон Хусанхон шундай қилади, деб ўйламаган эдим. Ўттиз йиллик ўртоқ-а...

— Қўлинг, ўйламанг, — юпатди эрини Шаҳодат опа. — Соғайиб кетганингизда ўзи уялиб

колдди. Бахтинмига Уганингнинг умри узок бўлсин.

— Ушанда бекор қилдим айтиб кел деб. — Хўрсиди Гафуржон ака. — Ушандан бери хомуш, серфинер бўлиб қолди.

Чиндан ҳам шу воқеа Абдуллани ўзгартди деб қоборган эди. У эди фақат ўнга нишоншга, дунёда ёмон одамлар йўқ эмаслигига, яхши ўлоб, катта обрўли одам бўлиб етишшга астойдил қарор қилган эди. Бу қарорин амалга оширишдаги биринчи қадам — ўқиш, ўқитишда ҳам аъло ўқиб эди. Лекин ўша йил у қича тиришмасин яхши ўлоб олмади. Тўсатдан бошига тушган ташвишдан қутулолмаган, Хусанixon акага бўлган нафрати қучалингидан она тилини яхши ўқлаштиролмаган эди. Лекин сажжанинчи синфдан бошлаб ҳамма нарса ўзгарди. Биринчидан, Хусанixon ака, Сиддик акани ўзинга бошқа ўзгучуқлар қорди. Бунинг устига унинг ўзи ҳам вақтин бекор ўтказмай ўқошга жон-жаъдан билан берилди. Натига яхши бўлди. Сажжанинчи синфдан ҳам, тўққизинчи синфдан ҳам аъло боптирди. Ниъом зўра уч-тўртта иланди. Бундан Абдулланинг боши осмонга етди. У ният қилса, бошқа ютуқларга ҳам етишиши мумкинлигини аниқлади. Фақат меҳнат қилиш керак, ҳамма нарсанинг асоси меҳнат. Отаси ҳам, Меҳнат қилса бир қунмас, бир кун Хусанixon акалар унинг оёғига бош қўйишади. Қачон ўша кун келаркин? Қачон?

Ўқошнинг тўртинчи чораги тугай деб қолганда, Абдуллани директор хуторига чақиртирди.

— Сени медалга мўлжаллашмиш. Бу ёгини бўшаштирма, — деди директор.

Абдулла севинчи нчага сизмай директордан мишнатдор бўлиб чиқди ва яна муталаага берилди. Унинг кўзига ўқидан бошқа ҳеч нарса кўринмай қолди. У ўқиди, мувоқасидан тушиб ўқиди ва ортусига етди. Маъноси олтин медалга билан тавомлади. Ниъом эса йиқилди. Ҳамма ачириса ҳам, унга фақат Абдулла ачинади.

VIII

Поета бир оҳангда так-тук, так-тук юлиб борарди. Ярим кеча бўлишга қарамай, Абдулланинг негалир уйқуси келмасди. Купеда ундан бошқа ҳеч ким йўқ. Абдуллага бу маъқул эди. У ўз фикрлари, ортулари билан баъд, ҳозир ҳеч кимни кўргиси, ҳеч ким билан галлашиғиси келмасди. Вагон деразаси ортда яппиллаб ўтаётган баланд-паст дарахтлар, у билан бирга сўтиб бораётган сон-саноксит қолдуларга тикилар экан, кўнглида қандайдир хотираманяк, сомонлик хис қилди. Ҳозир унинг фикрлари Мингбулоқдагидан анча тиник эди. Лекин Гулчеҳрнин эслар экан, вужудини қандайдир ширин иттироб қоплар, юзларида қизини иссиқ ёқинли нафасини сезарди. «Бу бахт, — ўйларди Абдулла. — Катта бахт. Ҳар кимга ҳам бу насиб бўлавермайди. Қасрдасан, Ниъом? Қўр, дунёда тенги йўқ юз уни севиб қолди. Унинг учун ҳамма нарсага тайёр. Бир йил тез ўтиб кетади. Ушанда Абдулла у билан бирга бўлади. Оппок, нонек қўлларидан ушлаб, шаҳарнинг энг гўзал, энг гажум жойларидан юради. Уни ҳаммага қувонч ва фахр билан кўрсатади. Ҳамманинг ҳавасини келтиради. Ҳали бу ундай чаройли югини кўрганга йўқ. Ҳа ун шундай юз боронкин? Йўқ, бўлиши мумкин эмас».

У юшлоққа келгандан хурсанд эди. Агар ота-онаси мажбур қилмаганда, келмасинди? Чунки ўртоқлари уни Чимёнга таклиф қилишган ва у борнига шайда берган эди. Лекин уйда онаси уни айнигиди. Кейин дадаси қўшилди. Тўғирогин, улар борма дейишмади. Чимёнинг ўзинга улар Мингбулоқни таклиф қилишди. Бувисини кўздан бери кўрганга йўқ. Бечора, жуда соғинган. Бунинг устига дада, тоза даво, тоғаси билан овга чиқиши мумкин. Каклик, бедана бўлади. Мингбулоққа боргани яхши. Чимёнда нима бор? Ҳазмак тоғ, ўрмон. Иншайкейин, овақтнинг тайини йўқ. Ҳўшидан чарчаб рангини олдириб қўйган одам тоғ-тошда нима қилади? У яхши дам олтиш керак. Мингбулоқ худди шунчақ дам оладиган жой.

Охири Абдулла қўлди. Онаси юлиб берган соғга-саломини олиб, йўлга тушди. Бу унинг биринчи марта ёлғиз йўлга чиқиши эди. Биринчи, мустақил сафари қутқилмаганда яхши бўлди.

Яхши ҳам галми, жуда саз бўлди. Ҳртоқлари кўнница юзлар ҳавода галпиришарди. Касрга боришгани, ҳатто инма қилишганини уқмай бир-бирларига айтиб ўтиришарди. Унингчи синфга ўтишганда деярли ҳамма болаларнинг юрадиган қизлари бор эди. Баъзилар, ҳатто мактабда бўладиган кечаларга уларни олиб келишарди. Кеча тавом бўлгач, уйлариғача кузатиб қўйишарди. Фақат Абдулланing юрадиган юзи йўқ эди. Албатта у кўп қизларни танирди. Ишайкейин, қизларга ёшонин ҳам биларди. Баъзи қизлар, ҳатто у билан бир кеча ракс тушиб, унинг йўлини пойлайдиган, уйига ҳат элиб киритадиган бўлиб қолган эдилар. Лекин Абдулла парво қилмасди. Қизлар унга ёқмасди, деб бўлмайди. Ёқарди. У танийдиган ва у билан юришни истайти қизлар орасида келишган, чиройлилари ҳам бор эди. Абдулла уларга бир жилмайиб боқини билан атрофида гирдиқилатак бўлишарди. Аммо у бундай қилмасди. Ракс тушарди, лекин ҳаммадан олдин, агар кеча чўзиладиган бўлса, гойиб бўлиб қоларди.

— Хотир ўқин керак, хотир уйд бўлишни керак. — деди у қилишни истаса ҳам ўзини мажбур қилиб. — Уйин кейин...

Унинг кўп олдидан хотир осмонда чарақлаб турган юлдузлардек олтин медаль кетмасди. Унгига ҳам, тушида ҳам шуни кўрарди. Медаль унинг учун ҳаёт рақми, келажак қалити эди. Шу қалитини унинг яшаш ҳам мумкин бўлмай қолган эди. Қалит қўлига тушганидан сўнг, инма қилишни у ўзи билди. Майли, Ҳртоқлари хотир уйдан қулишни, қизлар уни одамовин, кеккайган, дейишни. Унинг қилмиги кейин маълум бўлади.

Шундай фикрлар билан ўзини тинчатиб ўқиди, вақтинин бекорга кетказмади. Элиди-чи? Элиди уни кўришсин. Элиди Ҳртоқларидан ўзиб кетди. Унинг ҳеч қимда йўқ, гўзал юзи бор — Гулчехра... Унинг исми ҳам ўзимдек гўзал. Абдулла озини, ниғичча одкин қизларни ҳуш қўлмасди. Бир кунни ракс тушишга талқид шуздай ниғичча одкин бир қизининг пайлоғи тушиб кетди. Абдулла уни четта олиб чиқди. Қиз этагини сонигача кўтариб, резинкасини боғлаётганда, Абдулла беихтиёр унинг оёғига қаради-ю, жисаси қотди.

Шу-шу ўша қиз билан ракс тушмайдиган бўлиб қолди. Гулчехранинг оёқлари бунақа эмас эди. Тўлача, титталари кичкина, думалок, инма қиймасини — баланд пошна туфанми, шиппақми, чиппа ёпишиб, ўзига ярашарди. Шундай қиз уни яхши кўради. Уни айтди.

- Мен ҳам сизни яхши кўраман, — деди.

Абдулла муздек ҳаводан сийриб осмонга тикилди. Шамол унинг сочларини тўғитиб ўйнар, қўларини юмдирымоқчи бўларди, лекин у парво қилмасди. Қўзларини осмонга тикканичча ҳаёл суради. Унинг хотир жинга бузинсининг қачонларидар ҳар бир одамнинг ўз юлдузи бўлади, деган гапни келди-да, ниётлалоб турган юлдузларнинг ҳар бирига алоҳида диққат билан қарай бошлади. Унинг юлдузи қайси экан? Юлдузлар деярли бир-биридан фарқ қилмасди: бири сал катта, бири сал кичик... Йўқ, булар ичиде унинг юлдузи йўқ. Униқни бошқача бўлиши керак. Ҳаммаганинга ўхшамаслиғи керак. Агар яхшилаб қараса, бу юлдузларнинг орақисда бошқа юлдузлар бўлиши мумкин, лекин улар анча хира ва кичик. Қайси бири униқни? Абдулла уюқ тикилиб, битта юлдузини танди. Бу юлдуз олти юррали бўлиб, бир чеккада ақралиб турарди. Унинг ҳажми ҳам катта эди. Егдуси ҳам ўткир эди. Шу юлдуз унинг бўлади. Йўқотиб қўймасе бўлди, униқни бўлади. Ойдан ўн икки қарич нарида. Зухрдан баландроқда. Гулчехрага қайси юлдузини талқаса экан?

Абдулла қанча ахтармасини, ўзига яқинроқ жойдан Гулчехрага ятаб биронта юлдуз тополмади. Зухра юлдузини талқашин эса, истамасди. Зухра катта. Улар тенг бўлиши керак. Шу фикр миясига белгилан, у яна Гулчехрани ўйлаб кетди. У бир йилдан сўнг учрашишларини, кейин доим бирга бўлишларини биларди. Бу ҳақда кўп ўйлаган эди. Лекин ота-онаси бунга инма дер экан? Гулчехранинг ота-онасичи? Умуман, улар биллиши керакми-йўқми? Албатта, ўйлади Абдулла, улар биллиши керак, ўн айтмасе ҳам, бир кунмас бир кун маълум бўлади. Лекин институтин битиришгунча биллишмагани яхши. Чунки ўшангача Абдулланing уйланиши мумкин эмас. У уйланимайди. Уйланишмайди. Бу ҳақда унинг фикри қатъий эди. У отасидек

яшашин истамасди. Бировнинг ёрдами билди уйлашмайди. Кейин, Гулчехрани бўш-бўш уйга олиб бормайди. Уладали олиб киргани. Институттин битиради, ишга киради, рўзгор учун кераклик нарсаларни олади, ва ушанда уйланади. Лекин у шу кунининг тасроқ келишини истарди. Гулчехра бистан акнорок бўлишини орту юларди. Қўлларини ушлаш, секин тортиниб ўтиш жиди уни кониктирмасди. У Гулчехра билан бирга бўлишини истарди. Бир кун хатто тушига юрди. Жуда галати бўлди. Аммо уйғониб ўзидан уқлиб кетди. Шундай туш кўргандин раижоди. Кун бўйи дохас бўлиб юрди. Гулчехра билан учрашганда «са, короиги бўлишига қарамай, унинг кўзларига тик қарай олмади.

— Хомуш кўрinasит? — сўради Гулчехра уни тирсагидан ушлаб.

Абдуллани тоқ ургандек бўлиб кетди. Секин қўлини бўшатиб, ўзини четта олди.

— Бошини огривити, — деди титраб.

— Бошини огривити? Ҳоёр тузатман! — деди шониб Гулчехра ва булоққа қўлини тиктеб унинг пешанасига тўтди. — Энди тугуком?

— Тугуқ, — деди Абдулла пешанаси аралаш унинг қўлини ушлаб, кейин бўш қўли билан кучоқлаб, лобларидан каттик ўпа бошлади. Гулчехра нима бўлганига тушунай, аввал жим турди, кейин силтаниб ўзини тортиди.

— Дарров тугалиб кетдингиз-а? — деди кошларини чимириб.

— Гулчехра... — деди Абдулла ўт овозини ўти ташмай.

— Тисс! Эшитилсинми? Беданангит сайравити!!! Гулчехра шундай деб кочиб кетди.

Яқин бўлди. Агар ушанда исхаловни ўқлорига эрж бериб юборишганда нима бўларди? Исхаловни ҳам шармада бўларди! Йўқ, Абдулла бунилай юкмайди. Қийналас ҳам майли, бунилай юкмайди. Ҳамма нарсга иродата боғлиқ. У ўт иродасига ишонди.

— Йингитча, тушмайсинми? — деди юндлар орасдан. Абдулла чўчиб, ўтирилди. Эшик олдига вагон қузатувчиси турар эди.

— Тошкентга келдикми? — дайрон бўлиб сўради Абдулла.

— Анча бўлди.

Абдулла ташкарига қаради. Кун ёришган, тоқ ортидан офтоб бир қарич кўтарилди, олтин шуъласини сочиб турарди. У инхоятда катта ва серёғду эди. Кечми, ўзига ташлаган юлдузга ўхшамасди. Бу ҳол уни жиндек раижонди, у ўт юлдузи куёшдек бўлишини истарди. Афсуски, бунилай бўлмайди, бўлиши ҳам мураккаб эмас. Шунинг ўилаб тринибгина хўрсинди-да, поеддан тушди. Сершовонни шаҳар хайти дарқол уни кучоғига олди. Яшаш қиядай яқин, тилин шундай катта, гўзал шаҳарла! Шу даққода ҳамма нарсга — шу мухташам вокзал биносини ҳам, бир-биринини қувиб ўтаётган турнахалор машиналар ҳам, кенг вокзал майлони ўртасиндаги бахлайбат кўсак нусха фонган ҳам, ҳамма-ҳаммаси уни қувонтирар, унинг борлигидан ва бахтиёрлигидан дарак бериб турарди.

Трамвай қачонлардир отаси ишлаган Миробод боторини айлашиб ўтиб, оғир гирчиллади-да, тўхтади. Абдулла вагон деразасидан бенхтиёр ташкарига қаради. Бешик осиглик турган қамини томли бололовини кўриб, жиямайди. У уйига келган эди. Трамвайдан тушиб, кўчани кесиб ўтганда, кимдир чакорди:

— Абдулла!

Абдулла чамалонини ерга қўйиб, тўхтади. Унинг қаршисига катта сумка кўтарган синфдош ўртоғи Рустам югуриб келарди. Абдулла учрашувдан хўрсанд бўлди.

— Бормадинг-да, — деди Рустам у билан сўрашиб.

— Ҳа?

— Чимёнинг бунақа жойлигини эди билишим. Матга юлдуқ. Ахоронинг даласи ўша ерда экан. Битта кўй сўйиб берди. Икки кун қабоб юлиб едик. Чўмидик, тоққа чиқдик. Лекинчи, мен шамоллаб қалиб, икки кун ётиб қолдим. Кейин чўмилмадим. Борсанг, матга юлардинг.

Абдулла жиямайди.

- Кишлокда яхши бўлдимми? — сўради Рустам.
- Тузук, — деди Абдулла, — бедана отдик, чўмилдим...
- Бедана? — ҳавас билан сўради Рустам.
- Ҳа.
- Анча отдингми?
- Унтанча.
- Оббо сен-ей! Матта юлибсан-ку?

Абдулла ана жонмайди. Кўп нарсани галгиришга қараги тўлиб турган бўлса ҳам, ўзини тутди. У сафаридан хурсанд эди, шунинг ўзи кифоя. Бировларнинг билишига ҳоват йўқ. Кўриб турибди, шунинг ўзи етарли. Шунинг учун у гални бўлди.

- Қачон қайтдиларинг?
- Утган кунга. Биласанми, одам жуда эринди. Кечкурун Ахрораар билан бир айланиб, қўлга бормоқчимиз. Оролчада ўтириб, югттак-югттак юлдамиз. Биз билан юр.
- Майли.
- Бўлмаса, кечкурун кирман.
- Қайёқда кетясан? — сўради Абдулла сумакага нишора юлиб.
- Э, ойна бозорга кетаётгандилар. Қўлларидан юлиб олдим. Одам эриниб ўлди. Хўп, кечкурун кирайми?

Абдулла бошини кимирлатди. Уйи томон қарар экан, у ўйларди: унинг эриношига вақти йўқ. У ўқийди, кўп ўқийди ва Гулячехрани ўйлайди.

IX

Гафуржон ака ўтлининг қайтишини савбсизлик билан кутарди. Абдулла Мингбулоқда кетгандан кейин уч-тўрт кун ўтгач, бир одам уни кўрган келди. Ўрта яшар, яхши кийинган, бошида шяпа. У Гафуржон ака билан эски каларлонлардай сўрашиб, уни бетоб кўрганга қайгурди.

— Кеча билиб қолдим, — деди у. — Эртадан Ленинграддан қайтганимни эшитиб, оғайнлар келишди. Шулар сизни бетоб дейишди. Меҳмон-иҳлом билан бўлиб кеча ксоломадим. Бутун, нима бўлса ҳам сизни кўришга аҳд қилиб, мана, келдим.

— Раҳмат, раҳмат, — деди Гафуржон ака истарвон носик, қушмуомала бу одамнинг қизлигини, қарда кўрганигини эслолмай, лекин сўрагани уалди.

Улар анча вақт у ёқдан-бу ёқдан галлашиб ўтиришди. Шаҳодат она чой қўйди. Меҳмон гал орасида нэки Янлдан бери Ленинградда яшаётгани, у ерда янги бир институт очилиб, уни профессор сифатида таклиф қилинганини айтди.

Бир ойча бу ерда бўлман-да, кейин кизимни олиб кетаман, — деди у. — Институтни ўзимнинг олдимида тамомласин. Айтганидай, Абдуллажон қавай? Катта янгиб бўлиб қолгандир?

— Ҳа, — деди фахр билан Гафуржон ака. — Мақтабин олтин медаль билан тамомлади. Ҳозир Қўжонда. Ўянаб келсин деб жўнатди.

— Жуда яхши, жуда яхши. Қайси институтга кирмоқчи?

— САГУга. ФизМатга кирман, дейди.

— О, жуда яхши. Математикани яхши кўрар экан-да.

— Ҳа, ёнма математикани Янгирма давқида топишриб чиқди.

— Йўт-е? — хурсанд бўлиб сўради меҳмон.

— Ҳа, ўқитувчилари ҳам хайрон.

— Яхши, жуда яхши. Бизини Сайёров ҳам математикага дуруст. Шунинг учун ҳам ўзимнинг институтимга олиб кетмоқчиман. Келажакга яхши институт. Атом билан, атом энергияси билан боғлиқ институт.

— Шундай денг?

— Ҳа, кўз болага оғина оғирлик юзлади-ю, аммо яхши.

Меҳмон ўйлашиб қолди. Гафуржон ака ҳам унга, шундай ажойиб ўқинишга кетаётган кўнига ҳаваси келиб Ҳаёлга қўнган эди. Қани экин у ҳам шу меҳмонга ўхшаган бўлса-ю, ўглини шундай ўқинишга юборса! Абдулла эли, ақали бола, катта одам бўлиб қайтарди.

— Стивендэвис тугузми? — сўради у инманинг дир киникюда.

— Бошқа институтдагидан баланд, ётоғи бор. Гафуржон ака, нима дейсиз, ўтигачани юбормайсизми? Тагин ўзи математикка юнжар жан, яхши бўларди. — Меҳмон Гафуржон аканинг иккилашиб турганини унча тушуниб, қўшиб қўйди:

— Моддий томондан ҳеч қийналмайди. Иншайкейин, мен борман. Елгиз ташлаб қўймайман.

— Қайдам. — деди Гафуржон ака, лекин ичюда меҳмоннинг таклифи унга маъқул тушди.

— Шундай даятганиман, — гапюда давом этди меҳмон, — институт янги. Уни битирган одам жуда қюматли қюб эгаси бўлади. Бу ёғи менга ҳам яхши. Қиз билан иккаловни бир-биринга дала бўлиб ўирди.

— Раҳмат, — деди Гафуржон ака миннатдор охангда. — Мен рози, ойини билан, кейин ўзи қюлганда ўзи билан галлашиб қурай.

— Шундай қилинг. Иштигон тоширмайдн. Хужжатларини мен олиб кетаман. Галлашиб қўринг. Мен билан ҳам учрашсин.

Меҳмон шундай деб, блокнотидан бир ыарак йиртиб, мангилани ётди.

У кетгач, Гафуржон ака қюганин қурди-ю, унинг қюлигини эслади.

— Шаҳодат, хо Шаҳодат! — юнжарди у севинчинини вширолмай. — Биласанми қилиги одам қим?

— Қим жан? — деди айюнда иш тикиб ўтирган Шаҳодат опа!

— Артедаллингюда экспедитор йигит бор эди-ю. Турсунали Курбонов даян, эсингдами? Уша.

Шаҳодат опа эслолмайди. Лекин Гафуржон аканинг кўз олдидан бу одамнинг ўқийман деб ўрателадан қюшиб қелгани, турмушда қюйналиб, бозорда ҳаммоқчилик қюлгани ва унга дуч қюлгани бирма-бир ўтди. Гафуржон ака уни ўшунда ишга жойлади, ўқинини битирганда яхши бир нифат қюлиб берди. Кейин Турсунали қюккадир ишга кетди. Ушундан бери қуринмас эди. Мана, тоғ тоғ билан учрашмас экан, одам одам билан учрашар экан. Қанча йил ўтиб кетди, бечора уни унутмайдн, ятайин қургани келибди. Бу ҳам шайн, эди яхшиликларини қайтармоқчи. Дунёда яхши одамлар кўп, ўйларди ҳечраси ёришиб Гафуржон ака, нега юбормасин Абдулани? Борганин яхши, қийналмайди, қийналиб қюлса унча-мунча пул-мул юбориб турнишга қурин етади. Иншайкейин, шундай катта одам, профессор, ёлгизлашиб қўймайман, даяпти. Гафуржон ака шуларнинг ҳаммасинини хотинига тушулттирди. Шаҳодат ҳола қюнганда қарши бўлса ҳам, эрининг раъйини қайтара олмади.

— Майли, иктирингиз, — деди у. — Ўзи нима дерини? Ўзи билан галлашинг.

Унинг шундай дейишюда жон бор эди. Абдулла э-хушани бола, ўйларди у, давлсини шу яхволади ташлаб кетмас. Қючон тузалади, тузала оладини қили, номалюм. Буни Абдулла ҳам биледи. Шунинг мулохазасига боради. Иншайкейин, ҳаммаёқда ўқини бор, яхши ўқюса шу ерда ҳам катта одам бўлиб кетиши мумкин.

Лекин Гафуржон ака тинчюмади.

— Ўзи нима дерди? — деди у. — Бораман, дейди. Ундай жойда ўқини қар қимга ҳам настиб бўлавермайди. Мабодо иккюланадиган бўлса, сен ҳам жюм турма, гапир.

Шаҳодат опа индюмади.

— Нега индюмайсиз? Е ўзинг қаршинмаси? — суринштира бошлады Гафуржон ака. — Менга қар, беш йил ҳеч ган эмас. Қаш-паш дегунча ўтиб кетади. Унинг ҳам семай қюласан. Ўглиниг

Вўқ хунарин жавоб берди ёмонини?

— Мен жавобимни айтдим, — деди Шаҳодат опа хўрсиниб. — Иккөөр ўзингизда. Инманин лотин топсангиз, шуни юзтиг. Лекин аввало, ўзи ҳал қилсин. Бораман, деб туриб олса, сиз ҳам, мен ҳам ҳеч нарса дебмаймиз. Ўғлингиз кичкина эмас эди.

— Мен ҳам шуни айтганим-да, хотин, — деди Гафуржон ака. — Энди кичкина эмас. Лекин фартадаги масъалат бериш — ота-онанинг ватинфаси. Мен гапирганимда нидамай турмагин. Келишдикми?

Шаҳодат опа «эди» дегандек бошинин юмюрлатди.

Абдулла бу янгликни жуда хотирам эшитди! Гафуржон ака буни сира кутмаган, тетроқ у билан гаплаганига шошиланган эди. Шунинг учун ўғли келиши билан қишлоқ янгликларинин янглик-танглик эшитиб, хушхабарин айтган эди.

— Ха, ёмондими? — сўради ҳайрон бўлиб у қомуш ўтирган ўғлидан.

— Вўқ, нега? Яхши... — деди Абдулла. Лекин кўнглида ўзга юртга боришин истамасди. Қандай кетади, бир йилдан кейин Гулчехра келса... Уни ўзи тўрға шунига кўзидири-ку?! Қани эди у билан бирга Гулчехра ҳам келса, жуда ажойиб бўларди. Лекин буздай бўлмайди. Демак, унинг бориши керак эмас. Албатта институт ахши. Шунинг устига Ленинградда ўқиб — кўпчилик етишолмайдиган орту. Лекин у бормайди. Гулчехранинг боролмайди.

Шаҳодат опа меҳр билан ўглига тикилиб, ха дегандай бошинин тэгиб кўйди. У хўрсанди эди. Ўғлининг иккилашиб турганини у ўзча тушунган эди.

— Турсун аммакинг, ўзини ёрдам бериб тураман, доим ҳалидан ҳабар олиб тураман, даяпти. Ўзини сенига бор десагу, бормайсанми?! Манави Турсун аммакининг маъниги. Мен билан учрашени Абдулла, деди. Ана, ўзи билан ҳам гаплас.

— Ўйлаб кўрай, — деди Абдулла, лекин далазининг кўнлидан қоговин олди.

Қун бўйи у кутилмаган таклиф тэвсирда юрди. Рустам чақоғиб келганда ҳам унинг ҳаёлидан шу таклиф кўтарилмаган эди. У ўртоғи билан масъалатлашмоқчи бўлиб, оғиз очди, лекин дарров бу фикридан қайтди. Иккилашинига ўзини Вўқ, ўйлади у, қолганим керак.

Икки ўртоқ кўчага қиқошди.

— Қайсиз борамиз?

— Қурағининг тағида йинглимоқчи эдик, — деди Рустам. — Жиндек айлашиб, ҳани айтганим кўлга борамиз.

— Кетдик.

Улар қурағининг тағига етиб келишганда, қун ботган, папжаралари зар бўёқда бўлган истиродат боғидан духовой оркестр салоси жаранглаб турарди. Бог ҳам, кўчалар ҳам, девкомат чинорлар соя ташлаб турган хиббон ҳам одамлар билан тўла эди. Мусика салосига йингит-қиқларининг шўх кулгилари, салмоқли говур-гувур гаплар кўшилди, тулғи оромбахш ҳаёт бошлангандан дарах берарди. «Мингбулоқда нима бор? — Ҳаёлидан ўтказди Абдулла сук билан атрофига қарар экан. — Мана ҳаёт, жўшқин, гўзал ҳаёт. Гулчехранинг роти бўлгани ахши бўлди. У шаҳарда бўлиши керак, чағ-тупроқда нима юрсади? Мана шу кўчаларда нияловани кечқурулари айланшадн, шу салқон бог ичнда сайр юлншадн, ракс тулншадн. Хиббондаги гудларга кўмилиб ётган скамейкаларда ўтириб Ҳаёл сурншадн. Бунга нима етсин? Албатта нияловани бирга кетганида-ку, жуда ахши бўларди. Бироқ бу мумкин эмас, Гулчехра шу ерининг ўзинга келишига ҳам тўрға роти бўлди».

Абдулла юрагинин нимадир тириб кетганини сезди. Буздан қўчиб, ҳеч нарсаини ўйламасликка қарор қилди ва шошиб ўртоғидан сўради:

— Болалар қани?!

— Ҳов ана, келишяпти, — деди Рустам хиббонни кўрсатиб. — Юр, ўша ёққа. Бу ерда одам кўп.

Улар кўчани кесиб ўтишди. Хиббон ичндаги Вўқдан улар тенги йингитлар нимандир

бахшлардан келишарди.

— У, келдингми? — деди жингалак соч бир йигит Абдуллага кул чўзиб. — Бит, кишлоқда қолиб кетдингми деб кўрдик. Чиниёнда мана бўлди.

— Эшингдим. — деди жинмайиб Абдулла у билан кўришар экан. — Шамоллаб роса ётиб олибсанлар. — Кулги кўтарилди.

— Кейда! — ʔтироз бизларди жингалак соч йигит. — Битта Рустам шамоллади. Уни ўзинг биласан-ку, бироянинг йўталига ҳам шамоллаб қолади. Яна кулдиди. Айтгандай, Абдулла, таниш. — деди сал-сарик, орик бир йигит ёндаги шеригини кўрсатиб. — Пулат. Ленинградга кетяпти. Бу ҳам медалъ олган.

— Салом. — Абдулла уялиб қараб турган бу жиккак, олимфа кийинган йигитга қўлини узатди. — Қайси институтта?

— Ядрофизикага. — деди хошрақавоблик билан Пулат. Унинг овози майин, худди югларинкига ўхшарди. — Иккин Яна бўлди очилганига. Дадам каршилик қилсалар ҳам кетяман.

— Яхши. — Абдулла ҳавас билан унга тикилди.

— Яхши бўлганда қандак! — гапга аралашди Рустам. — Нима дединг, Ахрор? ʔўр бу, ʔўр!

— Ҳа. — деди жингалак соч йигит. — Агар мен ҳам медалъга инанганимда, борар эдим.

— Хошр ҳам боравар, — деди сариқона йигит.

— Кўрдиман, имтиҳонларни оғир. Йиқилиб қолишми мумкин.

— Сиз-чи? — сўради Пулат Абдуллага мурожаат қилиб. — Сиз қаерга кўрмоқчисиз?

— Мен... — негандир ўйлашиб қолди Абдулла, кейин деди: — Мен ҳам шу институтта борсам керак.

— Йўт-ʔ?! — деб юборди Рустам.

— Лекин, лекин эҳли анжк эмас. — деди шошиб Абдулла. Унинг ўз гапи ўзини чўчитиб юборган эди. — Дадам шундай дедитилар.

— Борсангиз яхши бўларди. — деди Пулат.

— Ҳа, албатта. — бу мулоим йигит Абдуллага ёзиб қолган эди. — Лекин билмадим. ʔзим САГУни, ФизМатни мўлжаллаб турибман.

— Қани, йигитлар! — деди сариқона йигит. — Ҳазеб ўқошдан галнраверманлар, Менинг хиколдоғимга келди ўқош. Юринлар.

— Юринлар. — деди Ахрор йўл бошлаб. Йигитлар йўлнинг тўлдириб, Сайилгоҳ кўчаси томон битта-битта юриб кетишди.

«Нега бундай дедим? — ўйларди йўл-йўлақай Абдулла. — Мақтангим келдими? Йўж, меннинг бундай одагим йўж, Ё ҳавасим келдими? Нахотки борини шуғчаллик истасам?» ʔзинг қайфи бузилган эди. Қўлда ҳам у дедир гапга аралашмади. ʔзига ёзиб қолган Пулатнинг эва бир-иккига саволларини жавобсиз қолдирди. Бир пилъа оқ виниони ʔўрға ичиб, ҳаммадан оддин турди. ʔйнага келиб жойига ётар экан. «Нима бўлибди?! — деди ўзини юпатиб. — Бораман, деб анжк айтганим йўж-ку».

Шу фикр ўзига маъқул қилиб, кўнгли анча тинчиди-да, кўп ўтмай, ухлаб қолди.

X

Профессоринкига борни керакми, йўжми? Эрталаб уйғонганда Абдулланинг миёсига қолган биринчи фикр шу бўлди. Лекин қандай қарорга келишни у билмасди. Бир томондан Мингбулоқда Гулчедра биан ўтказган кўнларни кўт олдидаи кетмай, бир йилдан сўнг Тошентда бундан ҳам яхши давр бошланганини ҳис қилиб, ҳеч қаёққа кетишни истамас, иккинчи томондан отасининг галлари, ҳечгаги жиккаккони йигитга бўлган ҳаваси уни кийноққа солиб қўйган эди. Лекин ҳеч у ўнда бундай иккиланганини сезмагачи, кетишдан кўра қолишга

кўпроқ мойил эди. Негадир бутун унинг фикри уйқудан туриши билан ўтгариб қолди. Буздан у баттар кийножага тушди. Эринибгина кийиниб, кўчага чиқди. Икки довди наридаги ариқ лабида қамқир ўзини офтобга солиб ўтирарди. Абдулла уни дарров таниди ва ўша томонга юрди.

- Ҳа, ўтирибсанми? — деди у унинг ёнига бориб ўтираркан.
- Қарганимда ҳам шу одатим қолмас керак, — деди Рустам эсиб.
- Эрталабон офтоб яхши.
- Абдулла... — деди Рустам.
- Ҳм...
- Ростдан кетмоқчимсан?
- Қайдам?
- Сенинг ўзинг да бўласан, учардим.
- Хали ҳам кеч эмас, уч.

Аҳдор кеча тўғри айтди, нимтихонларни оғир бўлади. Нишайқейин, дадам юбормайди. Сени ўзлари бор деб туришибди. Нимтихонларни топширмайсан.

- Лекин...
- Нима лекан? Бузинг леконин борми? Жўнайвер. Қирмасанг, кейин ачинасан. Уыр бўйи ачинаиб ўтасан.

«Балки тўғридир, — ўйлади Абдулла. — Бу ерда қолиб, ишми юришмай қолса, шундай бўлади. Кейин, Пулаттин кўрганмида, шундай бўлади. Менинг уздан нимаам қам?» Бу фикр унинг кўз олдига отасини келтирди. Илгари у қандай эди?! Ҳусеинхон асқлар унинг олдига икки буккиб юрарди. Энди-чи? Энди улар келиб кўришни интамайдилар. Ҳаммаси отасининг мансаби пасайиб кетгалигиде. У бошқача ишайди Унинг ҳаёти баланд-паст бўлиши керак эмас. Тўғри бўлиши керак, йил ўтган сари поғонаша-поғона кўтарилиб бориши керак. Ленинградда ўқиб келса шундай бўлиши мумкин. У ё Пулат билан тенг бўлиши, ё уздан баланд бўлиши керак. Бошқачаси тўғри келмайди. Бирок, бирок... Шу бирок, Гулчехрага берган вазъаси уни чуқур ўйлатиб қўйган эди. Профессор билан гиллашиб келса-чи? Бузинг нимаси ёмон? Галлашади, ҳалос!

Бу фикр унга маъсул тушиб, дик этиб Рустамнинг олдидан турди.

- Ҳа, кайюк?
- Ишми бор.

Профессорнинг уйини у кийинчликкигиз топди. Бу Тошкентнинг энг соғин, жинжит Хоразм кўчасидаги яхлит ойнали бежирим уйлардан бири эди. Сирин кўчмаган шигори дарвозадаги рақамга кўн тушиши билан Абдуллани ҳажжон босди. Бўшаган қўлини чўзиб эҳтиётлик билан кўнгирак тугмасини босди. Ҳеч ким чиқмади. Абдулла ичда ҳурсанд бўлиб қўйди. Лекин кетмади. Дарвоза тирюшундан довланга қаради. Шундай дарвоза орқасида кунтабонарасек катта юғилт картошка гулдан бошқа нарса қўнга кўриномасди. Яна қўлини чўзиб кўнгирак тугмасини босди. Шу пайт:

— Кто там? — деган аёл кешаннинг овози эшитилди.

Абдулла нима дейишини билмай, шиккин бир-икки тақозлатиб қўйди. Енгил туфли пошналари так-тух қилиб дарвозага яқинлашди-да, кейин гирчиллаб эшик очилди ва Абдулланинг олдига чиройан оёқларига ёпишиб турган кўк шим, енгил сарик кофта кийган нотик бир кўз пайдо бўлди. Кичкина бежирим бошида тарағи қилиб тортилиб, илгичка сарик лейта билан боғланган жонгарранг сочларининг учини чап кулоғи орқасида жўҳори попуғидек осилиб турарди. Абдулла унинг юзига бурни, майда тукларини билинар-билнимас қоралиб турган юкорниги лаби устида тер томочларинини ва қўлидаги ҳўл латтани кўриб, иш қалаётганигизини пайқайди. Кўз унга кўринишин билан латтани яширган бўлиб, қўлини орқасига бериктди.

- Савом, — деди Абдулла унинг туташ қошлари остидаги қўй қўзларига тикилиб.
- Здравствуйте, — кўз савол назари билан унга қаради.

«Чиройли жан», — ўйлади Абдулла ундан кўз уюлмай, лекин кўп тикланшга уялди.

— Менга Турсун ямакни керак эдилар. Уйламинлар?

— Ха, — деди юз. У бу сўзин худди ўзбек тилини янги ўрганган одамдек оғзини тўлдириб айтди. — Заходите.

— Спасибо, — деб юборди беххтиёр Абдулла, лекин ўша захотиёх кўпол чиққаннинг сезиб, уялиб кетди. — Шу ерда... шу ерда турман.

— Нет, нет, заходите.

Кўз экинчи каттароқ очиб, унинг кириншини кутмай, тўрдаги баланд зинали дахлэт томон йўл олди. Ботқочи бойланмаган сандали яна енгил так-гук, так-гук кила бошлади.

— Пана!

Кўз дахлэтга кўтарилиб, оёқларини силкитиб сандалини зинаюяга ташлади-да, оёқ дахлэт ичкари хонага кириб кетди. Абдулла зина ёнига бориб тўхтади ва дахлэтга рағим соади. Ховли жуذا салқон, турли-туман гуллар билан тўла эди. Ховлининг ўртасида, баланд олмалар тағсида пастак шийпон бўлиб, печак гуллар тағгори устунларга чирмашиб, томгача чиқиб кетган эди.

— Что вы там стоите? Заходите, — деди кўз чиқиб.

Абдулла унинг кичкина, оппоқ оёқларига кўз юрнин ташлаб, дахлэтга кўтарилди. Туфансини ечоюкчи бўлаганда:

— Что вы, не надо! — деди кўз ва оёғи тағига кўлидаги латтани ташлади. — Вытрите и всё.

Абдулла латтага ахшилаб туфансини артиб, югининг истадан ичкарига кирди. Бу кенгинга хал бўлиб, тўрда катта думалоқ стол бор эди. Пастда эса кичкина утулчок столнинг икки томонида никотэ юмшоқ, кресло турарди. Кўз улардан биттасини суриб, Абдуллага ишора қилди.

— Садитесь. Пана скоро выйдет!

Абдулла креслога омонатгина ўтирди. У гаяти ахволга тушиб қолган эди. Бундай уйин биринчи кўриши, бундай креслода биринчи ўтириши! Қандай ахши! Ҳамма профессорлар шуздай ишарменки? Кизи шумо? Жуذا гаяти жан. Абдулла ҳавас ва ҳаяжон билан хонага бир-икки қараб чиқиб, югини кўриб қолди. У шуздай экинчинг тўтрисиде дахлэт томчасига чиқиб, дерага обхасини артарди. Абдулла беххтиёр унга тиклаиб қолди. Кўз латтали кўлини ҳар кўтарганда, кофтаси тағидан шими таранг тортиб турган нигмчка оппоқ бели силкинарди. Бу қол узок давом этди. Бир маҳал кўз Абдулланинг қараб турганини сесди шекюли, кўлини тушириб, кофтасини шимига кистирди.

— Пана! Ну хватит! Человек ждёт! — ючқорди у никотэ лабларини чўччайтириб.

Абдулла уялиб кўзини четта олди. «Якши юлмадим, — ўйлади у. — Демак, югин шу жанда? Нахотки Ленинградга борса?» У худди ўзи кетётгандек, бунга ишонини келмади, айни вақтда унинг боришини истарди.

Кўз ўтмай ичкари хонадан профессор чиқди. Абдулла ўриндан турди.

— Куттириб кўйдимми? — деди Турсунли ака унга кўл уятиб. — Салом.

— Салом, — деди Абдулла юлмамайиб.

— Эрталаб жондак ишлайдиган одатим бор. Кечиринг. Абдуллажон.

У хушмуомаланиги биланим, инмаси биландир Абдуллага биривада ёзиб қолди.

— Хечюкиси йўқ, — деди шовиб ва профессордан сўнг креслога ўтирди.

— Айтгандай, олтин медаль билан табриклайман, — деди профессор. — Эшитиб, жуذا хурсанд бўлдим. Якши, жуذا ахши!

— Раҳмат, — Абдулла юлмамайиб бошини эгди.

— Сайёра, — чақорди профессор киминдир. Бояғи кўз кирди. Энди у худди шимининг рангиде юмшоқ чувак кийиб олган эди.

— Что пана?

— Таниш, — деди профессор, — Гафуржон аванинг ўғли. Айтган эдим сенга. Абдулла

Ўрнидан туриб китга қўлини уятди.

— Абдулла.

— Мақтабни олтин медал билан бахтирган! — қўшиб қўйди профессор гурур билан.

— Подраждатю, — деди юз жилмайиб. Унинг тишлари гуручасек оппоқ эди.

— Ўзбекча гапирсанг-чи! — деди профессор уни уришган бўлиб.

— Ты же знаешь, какой у меня говор! — деди юз лабларини чўчайтириб. — Чай поставить?

— Албатта. Ойинг қани?

— Пошла в отель. Где будете пить?

Кўз шундай деб Абдуллага ер остидан қараб қўйди.

— Шу ерда, — деди профессор.

— А я здесь хотел убираться...

— Буямаса, ховлида. Кўз чиқиб кетди.

— Уни кечиринг, Абдулла. — деди кулиб Турсун ака. — Ешлангилар русчага юйналганим учун, уни рус мактабига берган эдим. Русча ўқиган. Ўртоқлари ҳам руслар. Ўзбекчага жиди ўргатилган. Ойиси билан жиди фахат ўзбекча галлашди. Мендан уқладди. Хўш, ахволлар яхшим?

— Раҳмат.

— Тунов куни даданингини кўрган борган эдим. Анча галлашиб ўтирдик. Кўздан бери кўришмаган эдик. — Турсун ака хўрсидди. — Даданингиз анча оғир касалга чалиниб қолибдилар. Билмадим, врачлар нихота касал давосини халигича тополмаётдилар: биттаси — гипертония, биттаси — рак. Аммо ташвишланманг, тузалиб кетарлар. У кишини мен кўздан бери билмаман, кўп яхшилик қилганлар менга. — Профессор ўйлашиб қолди. Абдулла унинг тарам-тарам пешанасига, оқ оралаган сийрак сочларига тиколар экан, шу топда унга ўхшагиси, катта бўлиб ошди қурғида эса, фаршларини билан худди унингдек енгил, шўх, ўз тенгидек галлашгиси келиб кетди.

— Дадани ҳам сизини кўп гапирдилар, — деди Абдулла бирон нарса билан уни курсиди юлишини ўйлаб.

— Раҳмат. Гафуржон ака тилла одам. Ҳаммага у яхшилик юлиб келган. Хўш, докторлар нима дедилти?

Абдулла нима дейишини билмай қолди. У кишлоқдан қайтиб келганидан кейин на дадаси, на онаси билан бу ҳақда галлашган эди. Мизинбулоқда жўнаётганида бир профессор келиб турганидан хабардор эди. Буни акаси айтиб берган эди. Шу профессорнинг гали эсига тушди.

— Қон босими икки юздан тушмаётти. Лекин тузалиб кетасиз, дейишяпти. Гўшт емайдилар. Тузди ҳеч нарса ичмайдилар. Бир-икки кун ишга чикувдилар, юйналиб қолдилар.

— Ишга чиқмаганларини маъқул. Ҳозир ўларинга яхши қарамасалар, кейин юйлиб бўлади.

— Мен ҳам худди шундай дейман нуқул. — деди Абдулла ва югариб кетди. У сира шундай демаган эди. Ақсинча, отаси уйда йўқ бўлса, негадир севинганди. «Нега шундай демаганман?» ачиниб Ҳалданан ўтказди Абдулла. «Шундай одам гапирганида, мен ҳам айтишни мумкин эди...».

— Бигда ўзи кўпинча шундай, — деди Турсунали ака ўйлашиб. — Яхши одамлар тез касалга чалинади. Емон одамлар, ақсинча — уларга бало ҳам урмайди.

— Ҳа, — деди Абдулла, лекин Турсунали аканинг бу гали билан нима демоқчи эканига тушулмади.

— Пала! Соё готово! — деди Сайёра кулиб. Абдулла унинг хилча белига боғланган ифхат гудди фартутинга ҳавас билан қараб қўйди. Буни Сайёра ҳам сезди шеқоқли, унга жилмайиб тиколди-да, фартутининг ттаги билан уни юккан қўлларини артди. — Ну, кидемте!

— Қани, юринг, — деди Турсунали ака ўрнидан туриб. — Битининг юзини чойдан ичайлик.

Жа яхши дамлайди-да! А, юғним?

— Ну, прам уж! — деди Сайёра тиралиниб ва ҳаммадан олдин ҳовлига йўл олди.

Улар шейпонга чиқиб ўтиришди. Ҳўтадаги кичкина думалоқ стол усти ноз-несъматга тўлиб кетган эди. Катта гулдор вазада шафтоли, утум, олтиндек анжир, алоҳида тақсимлада Самарқанд далаги... Сарёғ, кати шундай усталлик билан паррах қилиб тўтирилган эдики, бирон жойида пичоқ тирив кетган гадир кўринмасди. Абдулла нонуштага қўйилган бу нону несъматларини қўлига, хилма-хиллигидан ҳам кўра, уларнинг нозик дид ва тартиб билан қўйилганлигига хайрон бўлиб қолган эди.

Сайёра катта хитойи чойнақда чой олиб келиб Абдулланинг қаршинига ўтирди-да, қон ушатди.

— Ана, айтмадимми? — деди Турсунали ака жилмайиб.

Абдулла Сайёра уяқтан пиллага қараб бошини юмрақлатди. Памак чой қип-юғил ранг олиб, ажойиб ҳид таратиб турарди.

— Хаастун! — деди Сайёра кўз кўрнин Абдуллага ташлаб.

— Рости-да, нима дедингиз, Абдулла?

— Яхши чой бўлибди. — Абдулла ер остидан юзига қараб қўлди.

— Папа! — деди секин Абдуллага қараб Сайёра. — Он да?

Турсунали ака кўзини юсиб қўлди-да, кулиб сўради:

— Ехдини?

Сайёра қип-юғариб кетди. Кейин чой қошиқ билан дадасининг пешанасига урди.

— Я просто спрашиваю.

Турсунали ака кулгидан ўзини тўймай гапирди:

— Нега юғариб кетдинг бўлмас?

— Просто, жарво! И всё!

— Билмади нега жарво.

— Папа!

— Бўпти-бўпти.

Ҳеч нарсага тушунимаган Абдулла пилласига терминиб ўтирар экан: «Нахотки бирга ўхосак, яхши қип жан», деб ўйларди.

— Дадангиз айтдиларми? Мен сиз халонгизда гаплашган эдим, — деди бир маҳал жиддий тарзда Турсунали ака унга муражаат қилиб.

Абдулла бошини кўтарди.

— Мен шиллаётган институт яқинда ташкил бўлди, — гапига дивом этди Турсунали ака. —

Бу юғинкарли, жуذا керакли институт. Эшинган бўласингиз керак, ҳовир ядро физикаси ҳақида кўп гаплар бўляпти. Атом реакторлари қуряпти. Хуллас, бу фан ҳозир энг зарур ва келажакги порлоқ фанлардан бўлиб қолди. Бир-икки йилдан сўнг Ўзбекистонда ҳам кўпгина атом иншоотлари қурилади. Математикига давасингиз баланд экан, шунинг учун ва дадангизни қурмет қилганимдан сизга шу тақлифин қоляман. Агар хоҳишингиз бўлса, борганингиз мамсул. Мана, Сайёра кетяпти.

Абдулла ят этиб чой қошиқни ўйиб ўтирган Сайёрага қараб қўлди-да:

— Раҳмат, — деди секин. — Дадимлар айтувдилар.

— Баракалла. Ҳарқолда ёмон бўлмайди. Булдан ташқари, мустақил ҳаётга ҳам ўрганиш керак.

— А может он не хочет? — деди гапга аралашиб Сайёра.

— Билмадим, — деди Турсунали ака. — Ҳўлаб кўринг. Уйингиздагилар билан маслаҳатлашинг. Лекин тез ҳая қилиш керак, талабгорлар кўп.

— Ҳўп, — деди Абдулла бошини иргатиб.

— Қачон айтасиз? Шу бир-икки кулда ҳая қилинг. Мен ҳамма боридигиларнинг

хужжатларини йиғиб, жўнатганини керак.

Абдулла яна бошини юмюртавди. Турсунали ака, гап тамом дегандек, ўриндан турди.

Эшик тағдда Сайёра жўзмайиб Абдуллага қўлини узатди.

— Хайр.

— Хайр, — деди шовиш Абдулла ва югнинг кичкина қўлини маҳкам юксиб қўйди.

Эшик гичирлаб ораёсидан ёпилганда Абдулла оғир хўрсиди. У шу уйга келганидан, шундай самимий одамлар билан учрашганидан хўрсид эди. «Наҳотки энди улар билан бирга бўлсам, бирга ўзим?» У юзларида тавбассум ўйнаб, ўзига бу саволларин берар экан, улар саволни ё аниқлашадиган қарорини, билмакдди. Лекин бир нарса, шу уйга келиши, унинг фикрларини ва олдинги режаларини ўзгартиб турганлиги аниқ эди. «Хайр!» Нега у бирдан шундай деди. Русча хайрлашмади? Лекин жуда ширин чинди: «Хайр...» Абдулла шунин ўйлар экан, Сайёра, бу ювник кўз, қувнок киз кўз олдидан кетмакди.

— Ўғлим, — деди уйга келганда Гафуржон ака унинг чақириб. — Турсунали аканг билан қачон учрашасан? Бориб келсанг бўларди.

— Учрашдим, — деди Абдулла дадасининг ёнига ўтириб.

— Учрашдим? — сезиниб кетди Гафуржон ака. — Қачон?

— Ҳозир ўша ердан келиман.

— Тушунтирдими ҳаммасини?

— Ҳа, борсангиз яхши бўлади, дедилар.

— Ана, айтадими? Бу одам бизга ёмон нарсани раво кўрмайди. Нима дединг?

— Хали ҳеч нарса деганим йўқ.. Уларни ҳам сўрамадилар. Ўйлаб келинг, уйнинг эдагилар билан маънафатлашинг, дедилар.

— Жуда яхши, раҳмат. Шундай танишмиш бор экан, билмас эканмиш-а?! Хўш, нима қарорга келдинг? Борсанми?

Абдулла нима дейишини билмай, ўйлашиб қолди. Дадаси тағддаги кўрипча индани гижимлаб бирпас жим турди-ди, кейин деди:

— Борсанг яхши бўлар?..

Уларнинг гапига кулоқ солиб водопровод тағдда иднш ювиб ўтирган Шаҳодат она бўшашиб кетди, қўлидаги тақсимча шавош этиб тоғарага тушди.

XI

Сайёра Абдуллачўлик ҳажонига тушмаган эди. У хали мактабни тугатмасданок Ленинградга боришини ва отаси ҳузурнда яшаб, у дарс бераётган институтда ўқиниши биларди. Отаси ҳам бунга рози эди. Лекин у ёлғиз югнинг гўрт йил олак шаҳарда ёлғиз қолиб кетишидан отанин чўчирди. Гап шунданки, Турсунали ака бу институт билан гўрт йил ишлашга келишган, юги биринчи курсни тавомлаши билан у яна ўзининг эски ишига, Тошкентга қайтиши лозим эди. У ҳам Сайёранинг биронта танишроқ одам билан бирга кетишини истарди. Шўнинг учун Гафуржон аканиқидан у хўрсид бўлиб қайтган эди. «Отаси яхши одам, ўгли ҳам яхши бўлиши керак», ўйларди у. Абдуллани кўриб у котиржам бўлди. Камгап, оғир табиатли. У Сайёрага яхши ўрток бўлиб қолиши мумкин. Бунинг устига яхши ўқиган. Институтда ҳам югига кўмаги тегиши турган гап. Борса, яхши бўларди. Лекин у фақат юги учунгина Абдулланинг у ёққа боришини истамасди. Институтнинг келажги ва аҳамиятини яхши билгани сабабли ёшлигида унн қўлаб-қўлтиқлаган одамга жондак бўлса ҳам фойдаси тегишини ўйлаб, у шу таклифин юлган эди. Қизига йўлдош топнш унинг учун иккинчи даражали масала эди. Шўнинг учун ҳам Абдулла кетиши билан югнинг: «Неужели ты-то меня хочешь его заместить поехать?» — деган саволига:

- Йўқ, фақат сен учун эмас, — деб жавоб берди. — Фақат сен учун эмас. Кичкина маъсан,

бемаълум яшоб кетасин. Унга яхшилик қолгун келди. Унинг отаси яхши одам.

- Может быть он не хочет?

- Бу бошқа гап. Бормаса бормас, лекин институтнинг қилдайлигини била туриб, масълаёт бермаслик яхши эмас. Нима дединг?

Сайёра сўзасини юсди. Унга Абдулла борадини-йўқини, барибир эди. Уни биринчи марта кўриши, биринчи марта у билан гаплашини... Бормаса, ачинамайди. Бормаса, ёмон ҳам бўлмайди. Унга Абдулланинг фиксат қилмайиши ёқди. У танилданган йиғитларининг ичиди ҳеч қайсиси шунчаки қилмайди. Тишлари ҳам ёмонмас, оппоқ, текмас...

Сайёра Абдуллани кўз олдига келтиришга қарайат юсди. Лекин қилмайиши ва русчалоб раҳмат деганидан бошқа ҳеч нарсани эслай олмади. Русча яхши гапирмасе керак? Бу, албатта, тушунарли, ўзбек мактабининг тамомлагани. Агар қилналасе, Сайёра ёрдам бериши мумкин. Танча тушинишга ҳам ўргатади. ҳозир рақсе тушиниши билмаслик уят. Қўзғина ўзбек йиғит-қизлари эсе билишмайди. Неге буцайди? Танча ахир яхши-ку? Сайёра ўз хонасига кириб радиолани қўйди. Майини мусиқа олдани уйини тўлдирди бошладди. Бу Сайёранинг энг яхши кўрган қўйини — «Дунай тўлқинлари» эди. Сайёра бир зум тебраниб узини тинглаб турди-да, кейин қачонлардир отаси совга қилган ва ҳали ҳам ўзи билан бирга олиб ётадиган китта айниқ кўтирчоқини қучоқлаб, хонасини айлана кетди.

— Танча тушасизми?

Эртаси куни кечкурун Абдулла келганда унинг бергани биринчи саволи шу бўлди. Абдулла юзариб кетди.

— Оз-моз. Лекин мен... мен...

— Кейин, юринг.

Сайёра уни қўларидан судраб уйга олиб кириб кетди.

— Ҳеч қим йўқ. Ҳаммалари меҳмонга кетишган. А мисе одной скучно.

Сайёра шундай деб уйининг ўртасида турган столни четта торга бошладди. Лекин кучи етмади ва қошларини чимириб Абдулага тикилди. Абдулла кутилмаганда юз бергани бу яқинлик ва самимийликдан ўзини йўқотиб қўйган эди. Шунинг учун қизини нима демоқчи жавлигинга дарқол тушунамай қилмайди.

— Помогите-же! — деди Сайёра.

— Кечирасиз...

Абдулла отилиб столга ёпишди. Сайёра пластинка қўйди-да, унинг ёнига кетди.

— Танго.

Абдулла буни яхши биларди. Лекин шундай бўлса ҳам, у билан рақсе тушинишга чўчирди. Бутун кўнфаси, ўзини эркин тутуши, эркин гавлашини билан Сайёра шу пайтгача Абдулла кўрган, билган юзларга ўхшамасди. Бунинг устига ҳали саломлашмасдан бегона йиғитини рақсга таклиф қилиши унинг энча билмагон, рақсга усталлигини кўрсатиб турарди.

Абдулла тортиниб унинг белидан усталади ва биринчи қалам қўйиши билан Сайёра йиғит қучоқда сувиб кетди.

— Уста экансиз. — деди Абдулла хайрет билан.

— Бу жува осон. Сиз ҳам яхшисиз. — деди Сайёра салмоқлаб.

Унинг ўзбекча жавоб бериши Абдуллани ҳаяжонга солди.

— Яхши гапирар экансиз-ку?!

— Эсинга солишмасе, — деди Сайёра унга бошини кўтариб қарар экан. — Папам қуладилар. Шунга улар билан гаплашгани келмайди.

— Ойнингизи билан яхши гавлашасизми?

— Ойим билан, қўшинлар билан.

— Кўпроқ машаққатлиқсиз, бундан ҳам яхши гапирадиган бўлиб кетасиз.

— Тўғри, лекин ўртоқларим ҳаммасе русча гапиришадди. Сиз-чи, сиз русчани яхши

биласизми?

— Йўқ, дээрли билмайман.

— Агар мен билан бирга борсангиз сизин русчага ўргатаман. Борасизми?

— Бораман. Дадангизга шунин айтгани келувдим.

— У ерда яхши бўлади.

Сайёра бу гапни шуздай хотирамлик билан айтдики, Абдулла унинг хурсанд бўлган бўлмаганини билолмади, негадир ажин пасайиб кетди. Ҳатто бир-икки адашиб, унинг оёғини босиб олди.

— Кечирасиз, — деди кўтариб.

— Ничего, — деди Сайёра. — Ўзбек миктабларнда танчани кам ўргатишди. Нега, билмайман.

— Ҳа, — Абдулла бу юзенинг олднда шунча билганлари уч пул эканига тушунди ва шу пайтгача ўнча фохрлашиб юрганидан уялиб кетди.

— Лекин сиз яхшисиз.

— Қайда? Билсам, оёғингизни босиб олариндим? — Оғришганими?

— Йўқ, босилиб қолди. Фохстротин биласизми?

— Йўқ, эшитганиман.

— Москвада нуқул фохстрот тушиншди. Менда битта пластинка бор. Қўяйми?

Абдулла майли дегандек бошини кимирлятди. Сайёра, унинг кучоғидан чиқиб, радиолани кўхтанан ва стол ўтанда бетартиб ётган пластинкаларин тита бошлади.

— Қайда эди?

Абдулла эшикка суяниб унга тикилиб қолди. Шубҳасиз, Сайёра уни юзектириб қўйган эди. Унинг нотикилиги, шу билан бирга эччи харақатлари, очкилиги, худди отасидек хушмуомалалиги уни Абдулла билан бошқа кўнлардан ажратиб, ҳар томонлама улардан юкорилигини кўрсатиб турарди. Фақат Гулчехра бу солиштирмадан муастасно, бутунлай бошқача ют. У ҳеч қимга ўхшамайдан. Албатта, у Сайёрага ўхшавган очки эмас, вальсини яхши билмайдан. Шунга қарамай, Гулчехра бошқа олам. Қандай яхши у билан танишгани! Кетгунича албатта у билан учрашди. Мингбулоққа борарди. Тушунтирарди. Ўша ёқда ўнча ёмонми? Ийнайкеёйни, ихкаловни ҳам институтин битиришлари керак. Унгача ҳеч қандай жиддий ўғариш бўлиши мумкин эмас. Бушунг устига Гулчехра бир йилдан кейин келадими Тошкентга, келмайдими, номалум. Гулчехранинг ўзи ҳам буни билмайдан. Келмаганда ҳам Абдулла у билан алоқасини утмасди. Шундай экан, ихкаловнига ҳам барибир. Лекин тавтиль пайтида улар албатта учрашиб туришди. Сайёра унга қим бўлибди? У яхши бир одам. Ўзи билан бирга кетяпти. Бирга ўншди. Тамом, бошқа ҳеч нарса йўқ ораларнда. Бўлиши ҳам мумкин эмас. Биринчидан, у Гулчехрани яхши кўради. Иккинчидан, Сайёранинг йилгити бўлиши мумкин. Бўлмаганда ҳам унга Абдулла ёқмайдан. Ёқса, унинг бориш-бормаслигига шуздай фарқсиз қараринди?

— Мама! — деди Сайёра инҳоят битта пластинкани кўтариб.

Абдулланинг Ҳаёли бўлиди.

— Жуда яхши фохстрот. Эшитинг.

Сайёра пластинкани қўйиб, хонанинг ўртисига келди. Енгил, шўх куй янтрай бошлади.

— Яхшими?

Абдулла ҳамон жойидан қўғалмай турарди.

— Кезинг, тушамиз.

— Йўқ, — деди қилмайиб Абдулла. — Билмайман.

— Вальсдан осон бу. Қаранг.

Сайёра шуздай деб, қўлларини ихка ёнига кўтарди ва мусиқа оҳангига мос харақат ютла бошлади. Унинг кичкина оёқлари жуда енгил кўчар, ниғичка белни юнка шодли кофтиси тағида

чиройли сикланарди. Абдулла қандайдир кечада фокстрот тушиштигини кўрган эди. Лекин ўшанда бу ракс унга ётмаган эди. Ҳотир эса у Сайёранинг элчил, ситил ҳаракатларини кузатар экан, фокстротнинг ҳам жуда яхши куйлигига ишонди ва жинк тагига стул қўлиб ўтирди-да, бекхтиёр қарсақ чада бошлади. Сайёра пластинка жим бўлганда тўхтади ва оғзини тўлдириб ух торди.

— Чарчадинг.

Кейин у вальс қўйди. Яна нисколови бир-бирини кучоқлаб айлаша кетишди. Вальсдан кейин танго, яна вальс, фокстрот... Абдулла ўзида йўқ хурсанд эди. Унга бу уйдаги ҳамма нарса ва ҳамма маъқул тушган, шу оғла билан, Сайёра билан танишиб қолганидан мамнун эди.

— Мени ситилтак деб ўйламайсизми? — сўради бир маҳал Сайёра янги бир вальс тутай деб қолганда.

— Йўқ, мутлақо. — деди Абдулла хотиржавоблик билан. — Сиз билан танишганимдан жуда хурсандман.

— Мен ҳам. Тангали яхши кўраман. Бирон нш қилётганимда ҳам раднони қўлиб қўйман.

Сайёра Абдуллага қараб жиймайди.

— Бир вақти мен консерваторияга ҳам хирмоқчи бўлган эдим. Кейин айвадим. Физика мени кўпроқ қизиқтиради.

— Сиртдан ўюсангиз-чи?

— Тисс! — деди Сайёра бармоғини лабига қўлиб. — Бошланди.

Улар жим бўлиб қолишди. Тито Гобби куйларди. Абдулла тушунибмас ҳам, худди Сайёрадек берилиб кулок солди. Ария тамом бўлганда эса, унинг хаёл суриб кетганини кўрди. Нималарини ўйлаётганини сўрамоқчи бўлиб, оғиз жуфтлаганда, Сайёранинг ўзи унга мурожаат қилди.

— Эхлими? - Ҳа.

- Жуда яхши ария бу. Кейин, бу арийин ҳеч ким Тито Гоббидек айтолган эмас. Билда эса бунақа овоз йўқ, бунақа опера ҳам йўқ. Сайёра хўрсинди.

— Ачинмайсизми?

— Сиз ачинмайсизми? Катта-катта ошноларимиз бор, врачларимиз бор. Яхши ашулчиларимиз йўқ. Битта Ҳалима опа. Бошқа ким бор?

Абдулла жавоб бермади, лекин у ҳавас билан Сайёрага тикилиб қолган эди. Кеча уни ситилтак кўз бўлса керак, деб ўйлаган эди. Жуда серфир, ақлли кўз экан у. Абдулла шуздай ўйлади-ю, бекхтиёр ўзини ва ўзи билган одамларини у билан солиштирди. Бу солиштириш Сайёрани янада баландга кўтариб юборди. «Биз ҳеч нарса билмаймиз. Мен-чи, мен эса, дарсликдан бошқа ҳеч нарса билмайман», — алам билан Ҳалидан ўтказди у ва:

— «Гулсара»-чи? — деди бирон нарса дейиш учун. — менимча, «Гулсара» яхши опера.

— Битта шу-да. Билда бошқа опера йўқ. Абдулла жиймайди. Сайёранинг галига эмас, фирри тўтри чиковинга ва юзюнинг унга қўшилганига мамнун бўлиб жиймайди. Буни Сайёра ўнча тушуниб, галига давом этди:

— Рост-да. «Гулсара»дан кейин ҳеч нарса пайдо бўлмади. Янги овоз ҳам келмади. Баъзан одам уялиб кетади... кейин...

«Кўлик, нималарини ўзир экан?» — ўйларди шу топда Абдулла уйдан кўз узмай. «Агар алабиддан гап очилиб қолса, унда нима бўлади? Ахир мен жуда кам нарса ўюганиман-ку!».

— Сайёра, кутубхонашигиз борми? — сўради у тўсатдан унинг галини бўлиб.

— Бор. Нима эди?

— Кўрсам бўладими?

— Майли.

Сайёра уни қўшини хонага олиб кўрди. Деворларнинг ҳаммаси китоб жавоқлари эди. Абдулла анграйиб қолди.

— Катта экан...

— Кўни илмий китоблар. Бадний асарлар кам. Фақат яхши кўрадиганларим.
Абдулла ба гулани эшитиб, бадний китоблар жавонни ёнига борди. «Кўп ўқир экан, —
Хайлидан ўтди унинг. — Ўқисанг, шундай ўқисанг-да!».

У черойдан юзлаб терилган китобларни бири-бир кўздан кечира бошлади: Толстой,
Достоевский, Пушкин, Золя, Мерног... Яна кичикдан-кичик у эшитмаган, билмаган номлар.

— Шуларнинг ҳаммасини ўқиганминг? — сўради у журттага ўзини бепарворок тутиб.

— Ҳа, хотир Хемингуэйни ўқияман. Ўқиганминг?

— Оз-моз, — деди Абдулла ва гапнинг бурди: — Бизни китобларин олиб турсам, майлими?

— Майли, лекин...

Шу пайт кўнгирок чалинди.

— Келишди, — деди Сайёра ва югуриб ташқарига чиқиб кетди.

«Йўқ, мен ҳам шуларни ўқисанм керак. Нега у ўқиди-ю, мен ўқимайман?» — ўйлади
Абдулла. — «У нима билса, мен ҳам шунини билганим керак. Ҳатто ундан кўп билганим керак».

— Пала! — эшитилди унинг кулоғига Сайёранинг овози. — Он здесь!

— Ким?

— Абдулла. Он поедет.

— Жуда яхши. — деди Турсунали ака.

— Чой кўйдингми? — деди аёл киши. «Ойис бўлса керак?» — ўйлади Абдулла.

— Ой! Забыла!

— Эсинг курсинг. Сенга танча бўлса. Дарров кўйиб юбор!

Абдулла дахлитога чиқди.

— Ассалому алайкум.

— О, савом, Абдулла, савом. Келдингизми? Турсунали ака Абдулла билан кўришиб,
хотинига ўтирилди.

— Шу йигит-да, Гафуржон акамнинг ўғли, Санюбар.

— Яхшиминг, узам? Борадиган бўлдингизми ишқилиб?

— Ҳа, уйдагилар ҳам шундай дейишди.

— Жуда яхши бўлибди-да. Сайёра тушмагур сизни оч олиб ўтирибди-да!

— Корини тўқ. — Абдулла жилмайди. — Энди кетмоқчи бўлиб турувам.

— Каёққа кетасиз? — деди Турсунали ака. — Энди бит билан барпас ўтирасиз. Е хавотир
олишадими?

— Йўқ, — деди Абдулла. — айтиб келганиман.

— Бўлмасам, бўпти. Қани, ичкарига киринг.

Уша кунин Абдулла аламахалда қайтди. Улар анча вақт гаплашиб ўтиришди. Абдулла
кечгаддек тортинмади. Турсунали акалар уйдаги очкилик, самимийлик, ҳақил-мутойиба
гаплар, бир-бирига бўлган содада муносабат уни ўзига тортиб олган ва у ўзини меҳмон эмас, шу
онланниг ақоли бир кишидек ҳис қила бошлаган эди. Гап орасида Турсунали ака унинг
аттестатини оқди, институтга арига ёдирди. Абдулла бир ойдан кейин — йигирмаичи
августларда жўшайди. У ҳа вақтдан кетди. Ён кундан сўнг Турсунали ака институтда бўлиши
керак. Сайёра ҳам кетди у билан бирга.

— Тагин айнаб келмидингизми? — сўради кўчага чиқошган Сайёра.

— Йўқ-е, — деди кулиб Абдулла. — Айнаб энди қаёққа борардим. Аттестатни дадангизда?..

Сайёра ҳам кулди ва кўннин уятлаётиб, деди:

— Эртанга келасизми?

— Келаями?

— Келсангиз, кинога борардик. Янги фильм кетяпти.

— Нима экан?

— «Любимые вальсы». Джинни Лолобриджда ўйнайдн.

— Э!.. — деди Абдулла. — Бўпти.

У шод эди, жонимот кўчадан уйига қайтар экан, бир инмалариндир хиргойи юлар, Тошкентни сўнгги марта кўраётгандек, ҳамма нарсага суқ билан қаради. Ҳамма нарса унга гўзал, ҳамма нарса — машиналарнинг серётду чироклари, деразалардаги хилма-хил пардалар, ҳатто ойдаги ўн нехон қаричча шарда чараклаб турган унинг қолдуви ҳам кулиб боқайтгандек, унга оқ йўл тилаётгандек эди. Фақат Гулчехранинг қолдуви кўринмасди. У қерда эди? Абдуллани бир давоқча ташвиш босди, лекин Гулчехрага ҳали қолдуз тополмаганини эслаб, кўнгли ёришди. Қайси бирини ташласам экан? У яна осмонга тикилди. Милатиллаб турган қолдузларнинг ҳаммаси жуда олиқда ва жуда кичкин эди. Қилча тикилмасини, биронта маъқулнинг тополмади. Уйга келиб эса қайфи бузилди. Эшик тағиздаги болохонадаги бешинка кўзи тушиб қолди. Бешик ҳам, болохона ҳам унга шу тонда жуда ёмон кўриниб кетди. Уйларни мушча экми? Нега ҳеч нарса йўқ. Мабодо Сайёра келиб қолса, нима қилади? Кутубхона ҳақида гап-сўз бўлиши мумкин эмас. Бор юзоблари тоқчада ётибди. Шунинг эслани-ю, ўзи билан Сайёра ўртасидаги фарқнинг инҳоятда катталигини сезди. Бунинг устига у кўп нарсаларни билди. Лолобридажада, Гобби, Хемингуэй... Абдулланинг унга етиб олишига ағча бор. Лекин етиб олиш керак. Етиб олади ҳам! Кўп ўқийди. Институтни битириб эса, биринчи қоладинган иши уйини тузтади ё янги уй солади. Бир хонани алоҳида кутубхона қилади, бир хона, катта хона — тал, алоҳида ошхона... Ҳа, шуздай қилади.

Абдулла шу Ҳаёллар билан бўлиб Гулчехранинг қолдувини унутди. Овақатини ҳам смай ётди. Унга уйдаги ҳамма нарса — у ер-бу ерн чакки ўтиб ёрилган фанер шифт ҳам, тоқчада турган экан сарик самовар ҳам, худди болохонадаги бешинги сингари, ёмон кўриниб қолган эди.

Эртасига Сайёра билан у яна учрашди. Индиянинг ҳам. Кинога боришди. Хуллас, ўзи кўп кўзи очиб юмгунча ўтиб кетди. Кетишадан бир кун олдини Турсунали ака уларнингга келди.

— Абдуллажон экди бизники, — деди ҳатиллашиб Гафуржон акага.

— Жон-диллим билан бердим, экинча айтганда: суяги бизники, этти сизники.

Иккалови кулишди. Абдулла ҳам уларга қўшилди.

— Турсунали, ука, раҳмат, — деди шунда Гафуржон ака кўзига ёш олиб. — Жуда миннатдорман сиздан. Бор умидимиз шу ўтилади. Қарганимизда қоронги уйингизга чирок бўлсин, деймиз. Ишқолиб сизнинг кўмагингизда одам бўлиб келса, бошимиз осмонда... Елгит ташлаб қўямасангиз, бўлди.

— Йўқ, то жойлашиб, у ерда оқ-қорвин танишгунча, бирга бўлман. Кейин ўларни нима қилишин бизни қилишадди. Бориб хабар олиб тураман, — деди Турсунали ака. — Кўнглини хотиржам қилинг.

— Раҳмат, ука, раҳмат.

Эртасига улар жўнашди. Абдулла аэропортига кузатгани чиқди.

— Вахшироқ бориш, — деди Сайёра. — Шаҳарни кўрсатаман. «Ракета»да саёлат қилмиш.

Абдулла «хўп» дея бош иргиди. Самолёт шаҳар устида бир айлашиб, булут ичига шўнгиғида, Абдулланинг қорагини нимадир тикдалиб кетгандек бўлди. Лекин нималигини у тушулмади.

XII

Уйга қайтиб келганда, супада Гафуржон ака билан Шаҳодат опа ҳомиш ўтиришарди. Абдулла уларнинг ёнига келиб, супанинг ичига омонатгина ўтирди ва тинчланки, дегиздай вазига тикилди.

— Кузатиб келдингми? — сўради Шаҳодат опа.

— Ҳа.

— Саводат ояғи қазо қилибди.

— Ким? — хайрон бўлиб сўради Абдулла.
— Саодат онаг, тоғангининг қўшинси. — тушултирдан Шаҳодат она.
— Ийе, Гулчехранинг авсини? — бўлашиб сўради Абдулла.
— Ҳа. Бечора жуда ёш кетди... Қирққа борувдим?
— Билмадим. — деди Гафуржон ака. — Ҳар ҳолда шунга яқин. Нима қилмоқчисан?
— Қайдам. — деди Шаҳодат хола. — Телеграмма бериб юборамизми?
— Булмаган гапни гапирма! — жеркиб берди Гафуржон ака. — Одам ўлса-ю, сен телеграмма берсанг! Бериб кел.
— Сизни ташлаб-я?
— Менга нима қилибди? От-жаман. Бир кун минг кун эмас. Абдуллани ол-да, кечкурунги поstdа жуна.

Шаҳодат она ўйлашиб қолди.
— Бўдан, бўдан! Гап шу. Тур, хотирлигингни кўр. Шаҳодат она: «Ўлим курсини-а, ўлим», — деб ўридан турди. Абдулла қараёт бўлиб қолган эди. Уни Саодат онанинг ўлими эмас, бошқа нарса ўйлантиб қўйган эди. Гулчехра билан хайравашаётганда нисхалови бир-биринга хат ёзишга ваъдалашнишган, хат почтага келиб туриши керак эди. У хотир шу ваъдасининг устидан чиқолганидан мулаим бўлиб ўтирарди. Гулчехра ёзишмикин? Нега шу пайтгача жинга келмади?

Абдулла шоянб ўриндан турди-да, кўчага отилди.

— Қайжа? — сўради орқасидан Гафуржон ака. — Олис кетиб қолма.

— Хотир келаман.

Ҳайтовур почта ҳаян очик эди. Абдулла дарча олдига ўтирган ёш бир юнга мурожаат қилди:

— Менга Қўжондан хат келиши керак эди...

— Паспортсиз бермаймиз. — деди юнг.

— Илтимос, жуда зарур хат эди. Хотир ўзим Қўжонга кетаман.

— Ўзингиз борар жансиз, хатни нима қиласиз?

— Тўсатдан борадиган бўлиб қолдим. Борин ўти хат?

Юг бир даста хатни эричқоқлик билан титқиклай бошлади. Кейин бир хатни олиб, уюқ тикилади-да, сўради:

— Хат кимдан келиши керак эди?

— Санцова. Санцова Гулчехрадан. — шоянб жавоб берди Абдулла. — Борин?

— Бор. кимнингиз бўлади бу одам?

— Танишим. Яқин танишим.

— Ҳм... — деди юнг. — Билмаиз қилак танишлнгини. Юрадиган юнгим дегик қўйинг.

Абдулла уқлиб кетди, айни вақтда жакди чикди.

— Бушннг нима аҳамияти бор?

— Сизга аҳамияти бўлмас яам, бизга аҳамияти бор. — деди юг кўполлик билан. — Аринмаган ошник-маъшуқнинг хати деб бутун почта оворо бўлади. Олинг.

Абдулла пештахтага юг улоқтирган хатни олиб, ўша захотиёқ очди.

«Салом Абдулла. — дейилган эди хатда. — Кетганингизга нисан кун бўлмай, хат ёзишман. Овора қилганим учун, кечиринг. Ёзгим келди. Аяклар оғтирлашиб қолдилар. Дадам олиб келган доктор ҳеч нарса қилолмади... Тузалишларига нисанч йўқ. деди. У кетгандан кейин кун бўйи йнгладим. Кечкурун эса аякларнинг олдларинда дадамларни қолдириб, кўчага чиқдим. Қайжа боришимни, нима қилишимни билмай, булоқ бошига бориб қалишман. Эсингиздаман, шу ерда биз бирга ўтирган ва келажак ҳақда орту қилган эдик. Аҳволнингиз қалай? Сизсиз назаринда қишлоқ қувиллаб қолди. Агар нисонин бўлса, ўқиб бошлангунга қадар бир келиб кетсангиз. Ажаб эмас, унчача аяклар тузалиб қолсалар. Сизни соғиниб қутувчи Гулчехра».

Хат тагига қўйишк бир жумли қўшиб қўйилган эди. Абдулла зўрга ўқиди: «Кечиринг, ўчоқ

бошнда ётди. Хатолари кўпи.

Абдулла жуда галати бўлиб кетди. Қандай қилиб эшдан чиқарди?! Ахир ваъдалашган эди-ку?! Бечора юз. Ҳозир нима қилаётган эши? Эшдан нима бўлади? Шу Ҳаёл билан у кунин кеч юзди. Оқшомда эса кечки постдан билан Шаҳодат она никоини Қўқонга жўнашди.

Улар тонгда Мингбулоққа кириб келишди. Сводат онаин эшдан чиқармоқчи бўлиб туришган эди.

— Мижорбошга боргин, — деди Шаҳодат она. Абдулла уйда ёлғиз ўтирган келинбойиси билан омонатгина сурашиб, кўчага чиқди. Кишлоқ худди жойидан кўчгайдек тўполон. Гулчехраларининг уйига эса, одам қўлингидан кириб бўлмасди. Ҳаммаёқин аёлларининг йиғиси, ох-лоди тутиб кетган эди. Баъзи-баъзида ичкаридан эркак кишининг: «Онажоним, онажоним Сводат! Нима қилиб қўйдинг, Сводат», деган овози таштииб келарди. «Юсуф ака бўлса керак», ўйлади Абдулла ва бештиёр ўпмаси тўлиб кетди, кўзлари ёшланди. Дарвозанинг иккин томонида тигилиб турган эркакларнинг орасидан ўтиб, пастак девор ёнига келди-да, довлига қаради. Беш-олти мўйсафид довлинининг ўртасида тобут вастишарди. У ёшдан-бу ёшда белларинин боғлаб югуриб юрган аёллар тобутга кўзлари тушиши билан пинқиллаб йиғлашар, кейин уявоқ солиб, ўлик ётган хонага отилардилар. Шундай девор тағида яна Юсуф аканинг йиғиси эшитилди:

— Сводатим, онажоним! Мени кимга ташлаб кетдинг?! Сводат!

— Бўлди эшди. Узининг тут, — деди кимдир. Абдулла овозидан тоғиси экиннингни билди.

— Йиғлаганинг билан қайтиб келмайди.

Юсуф ака йиғи аралаш кўрсиниб, жим бўлди. Лекин кўп ўтмай, яна ўзини тутолмасдан йиғлаб юборди.

Абдулла дарвоза ёнига келиб, кўл қовуштириб турган Самаднинг ёнида тўхтади. Улар сўхит, бош тебратиб кўришдилар. Бир маҳал «Омин!» деди ичкарида дағал бир овоз.

— Олиб чиқишяпти! — шаянлади Самад. Абдулла ичкарига қаради. Довлини тўлдириб турган одамлар устида қишлоқ духоба параски ёпилган тобут бир-икки тебраниб, эшик томон суза бошлади.

— Вой до! Аяжон!!! — кичиқарди кимдир. — Мени ташлаб кетманг, аяжон!!!

Бу Гулчехра эди. Абдулла унинг овозини эшитиши билан титраб кетди ва ёширлик келатган одамлар орасидан мўралиб, Гулчехрани кидира бошлади. Аммо уни кўролмади. Одамлар тўлқини уни сўриб кетди. Узини йиғлаб олиб, худди оқшомдек сертўлқин дарёда сузиб кетаётган тобут кетидан югурди.

Қабристон Мингбулоқдан янча нарида эди. Унга етиб боргунча одамларининг ҳаммаси терлаб суя бўлиб кетди. Тобут ерга қўйилганда енгил шабада турди. Кудшининг тафти босилгангадек бўлди. Абдулла димоғига урилатган чучмал ўт-ўлан хидини симириб, атрофга қаради. Қабристон ҳади ҳосили терилмаган боғини элатарди. «Кўнж, — ўйлади у меваларинин кўтаролмай, шоклари тигилиб турган одамларга қараб. — Ҳеч одам ўланга ўхшамайди...»

Чиндан ҳам агар кийик боғлаги йиғитлар, салла-чопонли соғини чоллар бўлмаса, бу боғдан фарқ қилмайдиган қабристонга ўлик келганига ишониб бўлмасди.

Тобутдан жавздан она бошлашганда эса, қабристонин йиғи тутиб кетди. Яна Гулчехранинг овози эшитилди.

— Аяжон! Аяжонгинам!! Ёзини ташлаб кетманг, аяжон!!

Абдулла чидай олмади. Ўзини ўтирди-да, четроққа бориб чўхкалади. Уйга қайтишганда у қишлоқ ҳаракат қилмасини, Гулчехрани қолди учрета олмади. Бир-икки марта кўрди. Бечора юз йиғлаётганини қовоқлари шиниб, кўзлари қизариб кетибди. Эгинда қора шохли атлас, бошда қора дурра... Кечга яқин Абдулла кўчада ўтирган хассаканларга чой олиб келимоқчи бўлиб ташқари довлига кирганда, унга тўқнаш келиб қолди.

— Гулчехра?.. — деди у секин.

Гулчехра бошинин кўтарди. Бир муддат унинг аламини кўзларида секинча барқ ургангадек бўлди.

лексин дарров сўзиди. «Кўрасанми?» дегандек бошини оғир тебратиб ўтиб кетди. Абдулла шу пайтгача бунчалик тиқлиб, ўзини олдирган, бутун кибфасини чексиз алам ва дард қонлаб олган одамни кўрмаган эди. Чой элттиш ҳам Ҳаблдан кўтарилиб, кўча томон битта-битта юриб кетди. Гулчехра билан биринчи учрашган жойи — жўҳорикорга борди. Аммо жўҳорикор эди йўқ эди. Илдиғлари қовжирган повлар қотиқдек қиққийиб турарди. Бирпас шуларга термилиб ораксига қайтди.

Коронги тушди, олдидан подачи боланинг «қурей-қурей»си жантилди. Алмакверда нт бир-икки вонилладеда, жим бўлди. Кишлоқда яна тулғи осуда ҳаёт бошланди. Лексин ўша куни бу ҳаёт, илгарилари қувонтирган, ширин Ҳаблларга чўқилган сехдин кишлоқ туни Абдуллани чўқитди. Унинг кўз олдига қовоқлари шингил, сўлгин Гулчехра, юлғил паровани ёнигани тобут қалқиб турарди. «Энди нима бўлади? Гулчехра эди нима қилади?» — ўйларди у нуқул, лексин ўйларига жавоб тополмасди. У чин кўнғилдан Гулчехранин Тошкентга боришини истарди. Бу ерда нима қилади? Энди унга бу ерда нима бор? Кетгани яхши. У ҳам бирга кетса-чи?! Қандай яхши бўларди агар шундай бўлса! Бирга ўқинарди, яна бирга бўлишарди. Бошқа институтга юришни ҳам мумкин ядро-финикани истамаса. Бунинг мутлақо аламинети йўқ. Бир шаҳарда бўлишадди, шунинг ўзи қиёф. Лексин кета олармикни?

Абдулла шу Ҳабллар билан кишлоқ чекаларинин янча айлашди. Тўғон бошига етганда ораксига ўтирилиб, кишлоққа қаради. Фақат битта жойда уч-тўртта чирок митқиллаб кўринди. Бошқа ҳамма ўйлар коронги, ҳамма уйкуга кетган. «Гулчехра дани уйғок, — ўйлади ачиниб Абдулла. — Мингиб оқса бўларди. Нима қилаётган жан қовир? Қарда ўтирган жан?»

Абдулла хўрсиниб, цемент янага ўтирди. Шу топда Гулчехранин жуда ҳам кўргиси келиб кетди. Агар кўрганда бисотндаги бор яхши гапларин айтиб юлатарди. Ҳафа бўлманг, дедди. Улим ҳаммаининг бошида бор. Албетта, аянгиз ёш кетдилар. Улар дани кўп яшашлари мумкин эди. Тўйингизга... тўйингизга бош бўлиб турнишлари мумкин эди. Лексин начора? Улим ўлимнингини қилади. Ингламанг, янги эди фойдавиз. Узингизнин баттар қийиниб нима қиласиз?...

Кишлоқ томондан қиёнингизир шарпаси кўринди. Абдулла юраги тупиллаб ўриндан турди. Нахотки Гулчехра бўлса?

— Гулчехра!... — чақирди у шарпа яқинлашганда. — Гулчехра, сизмиксиз?

— Мен, — деди хира овоз. — Мен... Абдулла югуриб унинг олдига борди.

— Гулчехра...

У галини йўхотиб қўйди. Нима дейишини, нима қилишини билмай, Гулчехранин сикаларидан ушшди. Гулчехра бошини унинг кўрагига қўйиб, ўзини туюлмамай, йиғлаб юборди. Унинг бутун ажузди титради.

— Қўйинг, Гулчехра, қўйинг...

Аммо Гулчехра уин шитқмасди, хўнграб йиғларди. Анчадан сўнг у бошини кўтарди.

— Ингламанг, қўйинг, — деди Абдулла ва кўзлари билан юзлариданги, кўзлариданги ёшини сизира бошлади. — Ингламанг...

Гулчехра зиткииб-зиткииб ўзини тўрға тугиб олди.

— Мана, — деди у. Унинг овози бўтилиб қолган эди... — Аямдан ҳам аяралиб қолдим... Ёлғиз қолдим.

— Қўйинг, ҳафа бўлманг...

— Ҳафа бўлмай бўладими... Мени жуда яхши кўрардилар...

Гулчехра яна титраб, кўзларида ёш йилтирай бошлади.

— Қўйинг, Гулчехра...

Абдулла унинг пешавасинин, сочларинин сиклай бошлади.

— Мен ҳам яхши кўрардим, Ёлғиз ташлаб кетгим келмасди. Энди ўзим ёлғизман, укам ёлғиз, дадам ёлғиз... Энди мен бутунлай шу ерда қолиб кетдим. Энди учрашолмайманг...

— Ҳечқисси йўқ, — деди Абдулла, — ҳечқисси йўқ. Хат ёнишиб турманг, келиб турманг.

У шундай дед-ю. Укин хаюлда галларини нофринлигини, ҳозир кетаётганигини айтса, уни жуда хафа қилиб қўйиши мумкинлигини тушунди.

— Тет-тет келиб тураман. Майлми?

У Гулчехранинг бошини кўтариб, ўзинга қаратди.

— Ҳм... — деди сезин Гулчехра.

— Йағламанг жиди, хўшми? Гулчехра бош силқиди.

«Шундай кини ахши кўрмай бўладими? — ўйларди у ичиди. — Ҳеч маҳал уни ёлғиз қолдирмайман. Келаман, албатта келаман».

XIII

Унинг ўқидан ётган биринчи хати ҳам шу мазмунда бўлди.

«Хурматли Гулчехра, — деб ёлди у. — Бу хатин олиб хайрон бўларсиз. Бу, албатта табиий.

Сўзлти учрашувимизда сизга кўп нарсаин айтмоқчи эдим. Афсуски, бунга имконият бўлмади. Сизнинг бошиниғизга тушган кулфат сиз катори мени ҳам қаттиқ қайғута солган ва айтмоқчи бўлган гапларим ичидида қилиб кетган эди. Галларим эса ўшанда жуда кўп эди. Сиз билан бир қилча масалалар устидида маслаҳатлашмоқчи эдим. Лекин сизин кўриб, ҳеч нарса деблмадим. Ташвиниғиз бошиниғиздан оқиб ётувди. Энди эса, орадан икки ой ўтганда шу хатин ёзиб, ўшанда айтмоқчи бўлган галларимини тўсман бўлса ҳам сизга етказмоқчиман.

Эсиниғиздаман, Гулчехра, олмзорда мени кузатаётганиғизда, бир йилдан сўнг Тошкентга боришим мумкин, дединиғиз. Мен жуда севаиндим. Бир йилдан сўнг бирга бўлишимиздан, бирга ўқинишимдан бошим осмонга етди. Аммо уйга қайтганимда галати хабариниғ устидан чиқдим. Дашлариниғ ахши бир танишлари — математика фанлари доктори — бигинкига келиб, Ленинградда янги институт ташқил этилганини ва агар рози бўлсам ўша ерда ўқинишим мумкинлигини айтибди. Мен, албатта, рози бўлмадим. Сиз Тошкентда бўлсангизу, мен у ёқда кетаманми? Кейин, ўзинча ўйлаб қолдим. Бир йилдан сўнг бирга бўлсам, қюерда бўлишимизнинг нима фарқи бор? Шу фикр миямга келиб, жуда хурсанд бўлиб кетдим. Шундай бўлса ҳам сиз билан маслаҳатлашмоқчи бўлиб, Мингбулоққа боришга отлашиб турганимда тоғамлардан шум хабар келиб қолди. Жуда хафа бўлиб кетдим. Ўша куниёқ аям билан йўлга чиқдим. Лекин Мингбулоқда сизин кўриб, ҳеч нарса айтмадим. Ўшанда юрагиниғизга ҳеч нарса сизмасди. Гулчехра, жоним, ўшанда сизга жуда ачиндим. Рангиниғизда ранг қолмаган, кўлариниғиз ичиниб кетган эди. Мен сизин ҳеч маҳал шу аҳволда кўришни истамайман. Сизга янги ярашмайди, сиз доим хурсанд бўлиб юришиниғиз керак. Шундай бўлди ҳам... Билмадим, ҳозир қилдай эмансиз? Тинчганиманкинсиз бир от? Ниқолиб, тинчиган бўлинг. Биласизми, улам қар бир кишиниғ бошида бор. Буниғ устига аягиниғ аҳволи оғирлигини ўзиниғиз ҳам билариниғиз. Қўйиғиз, Гулчехра, жиди кўп қайғурманг. Ўзиниғизга аяб берганиниғиз билан аяниғиз қайтиб келмайдилар. Мен шу галларини тўгон бошинга келганиниғизда айтиб, қиложи борича, сизин тинчтирмоқчи эдим. Лекин ўшанда сиздаги қайғу менга ҳам ўтди. Оғиз очолмай қолдим.

Гулчехра, ўшанда сиз:

— Мама, жиди ёлғиз қолдим. Энди ҳеч кимим йўқ. — дединиғиз.

Йўқ, ундай эмас. Сиз ёлғиз эмассиз. Мен борман. Агар мени жондек бўлса ҳам ахши кўрсаниғиз, ташемга ишонинг. Мен доим сиз билан бирга бўламан, сизин ҳеч қачон ёлғиз ташлаб кетмайман.

Мама, бир ярим ойдан бери сиздан уюқда ўқияман. Ядро-физика институтини зиг қатта институтлардан экан. Шу ёқда келиб хато қилмабман. Ўқинишларим ахши. Етоқдонимни шуздай Нева дарёсиниғ ёнида. Тўрт киши тураман. Лекин биласизми, Ҳаёлим нуқул сизда. Қачон бир йил ўтар экан, қачон учрашар эканми? Доим шуни ўйлайман. Гулчехра, сиз албатта ўз фикриниғиздан қайтмаган бўлсангиз керак? Мен шуни жуда истардим. Қюерда бўлишимнинг

сизга ҳамини аёқ. Тўғри эмасми? Биз тез-тез хат ёзишни тураемиз. Таътил пайтлари ҳам албатта Мингбулоққа бораман. Хат йилди бораман. Ана кўрдингизми? Тошкентда қолганимда ҳам шундай бўлар эди. Лекин сизга айтмасдан кетиб қолганим учун ўзини айблаб қасоблайман. Шунинг учун ўзини сўрайман, мени кечиринг. Гулчехра. Сизни ишонтириб айтман: қерда бўлмай, доми сизни ўйлайман. Сизни кўргим, сиз билан гаплашгим келади. Сиз-чи? Сиз ҳам шундайми? Қани эди шундай бўлса?! Мен ўзини жуда бахтиёр ҳис қилардим.

Гулчехра, аяғим, шу билан хатимни тугатаман. Хатолари бўлса кечиринг. Ҳажжон ичса ёддим. Жавобингизни соғиниб қутувчи Абдулла.

Оралди икки ҳафта ўтар-ўтмас, у жавоб олди. Хат жуда қисқа бўлса ҳам, уни қувонтирди. «Салом Абдулла, хатингизни олиб жуда хурсанд бўлдим. Кетишингиздан ҳафа эмасман. Нега ҳафа бўлай? Албатта мен ҳам борганимда яхши бўларди. Лекин биласизку, бораолмайман. Уйнинг ташвиши эди бутулай менинг бошимда. Шундай бўлса ҳам ўюшга юрдим. Политехника институтининг сиртки бўлимига ҳужжатларимни топширдим. Ҳам ўқиб, ҳам ишлайман. Шундай юлганим маъқул. Хўп, доирча хайр. Аллалли салом билан Гулчехра».

Биринчи курсни тутатиб, қишлоққа борганида эса Гулчехра уни жуда яхши қарши олди. Аммо ҳамон унинг эғиди қора қийим, қўллари сўғини эди. Шунда ҳам у ҳуснини яўқотмаган, қайтган аввалгидан ҳам гўлаллашиб, очилиб кетган эди. Улар ярим кечагача ўзларига қадрон бўлиб қолган жойларини айланишди. Абдулла ўқидан ҳикоя қилди. Гулчехра қутубхонада ишлаётганини, Тошкентга тушиб имтиҳонларини жуда яхши топшириб қайтганини айтди. Унинг Абдулланинг келишидан ниҳоятда хурсандлиги биланиб турарди. Узи ҳам буни яширмасди. Олмаларнинг тағиди ўтиришганда:

— Сизни кўп кўрдим, — деди секин. — Кеч ҳам уйдагилар ухлагандан кейин, шу ерларини бир айланиб чикдим.

— Мен ҳам сизни соғиндим, — деди Абдулла. — Уйда кўп турганим яўқ. Бир кун турдим. Кейин, бузимни соғиндим деб, яўга чикдим.

Иккалови қилишди.

— Бир йил ўтди, — деди Гулчехра. — Ам бўлганларидо хотир Тошкентда қораримдик...

— Мен ҳам кетмас эдим.

Абдулла шундай деди-ю, ўзининг галига ўзи ишонмади ва уялиб кетди.

— Ростдан кетмасиндигинг?

— Ҳа. Ишонмайсанми?

Абдулла унга бир қаради-да, дарров қўзларини четта олди.

— Яўқ. Ишонман. Сиз жуда яхшисиз.

Абдулла бегтар уялиб кетди. Лекин дарров ўзини туттиб олди. Нима ёмон иш қилибди у? Гулчехрага айтмай, кетишга розилик берганими? Бунинг инмаси ёмон? Баринбир айтарди, эртани-кечани айтарди. Ахир унинг ўзини ҳам олиб кетмоқчи бўлди-ку. Агар авси ўлмаганда айтарди, балки бирга ўюшаримди? Энди эса фойдаси яўқ. Шундай бўлса ҳам сўради:

— Мендан... кетиб қолганимдан ҳафа эмасинсиз?

— Нега ҳафа бўлай? — Гулчехра ўйлиниб қолди, кейин деди: — Одам, нима яхши бўлса, шунини қилиши керак. Тошкентга бормаيمان деганимда, сиз мендан ҳафа бўлмадингиз-ку? Тўғрими?

— Тўғри. — Абдулла севиниб кетди. — Сиздан ҳеч ҳафа бўлмайман.

— Мен ҳам.

Улар ана кўп марта учрашди, Абдулла ўқидан қайтгани билан бир кун-ярим кун уйда бўлиб, қўқонга отлашарди. Шаҳодат она унинг бувицига меҳрибонлигидан қувонса ҳам, ичидо бузга унча ишонмасди. У Абдулланинг биринчи марта ўюшга кетаётганида юз берган воқеани ҳеч унутолмасди. Уни қуягани воқалга Гафуржон ака ҳам бир амаллаб чикди. Шаҳодат она,

чинкинг, урниниб коласиз, деса ҳам бўлади, лекин Абдулла ҳеч нарса дегани йўқ. Вокзалда ҳа дўлмадан олдин вагонга чикиб олди. Поезд жўнатишда ҳа дераздан мураббо бир марта кўл силкиди-ю, гойиб бўлди. Шаҳодат опа бўшашиб кетди. У ўзи Абдулланинг кетнига қарор юлганидан ҳафа эди. Лекин ўрнининг раўйига қараб ниҳазмаган, майли, яхши ўқиш бўлса бора колсин, деган эди. Шундай бўлса ҳам, «болам бемехр чинкига ўлжайди» деб, юраги шиг титиб кетган эди. Вокзалдаги воқеа бу фикрнинг тўтрилгининг исботи эди.

— Ўглинг қатта бўлиб қолди, — деди Гафуржон апа уйга қайтишар экан.

— Нима эди?

— Қучоқлашмоқчи бўлсам, ўзини олиб қочди.

— Олис жойга ёлғиз кетяпти-ю, қичқоша бўладики! — деди Шаҳодат опа, аммо ичиди бир тиз кетиб қўйди.

Абдулланинг уйга ётган ҳафтаари ҳам жуда қисқа бўлиб, кўпроқ ўзи ҳақда эди. Отасининг соғингани ҳам суринтирар, уй билан дерази қўнмоқсиди. «Ўзимга ўлжайди», — деди хатини ўқиб Гафуржон апа. — «Хат ётишин мен ҳам ёмон кўраман». Шаҳодат опа қомушгина жўнмайиб қўя қоларди. Ёлғиз қолганда ҳа, «Ёшда, ҳали ёш», — деб ўзини овулар, навабтдаги хатини орқиноб кутарди. Абдулланинг қанқулга қелиши унинг учун қатта бир тўй эди. Худди Гафуржон апа сингари у ҳам икки кун аввал ювиниб-таравиб олар, бозорнинг олди нарсаларидан олиб, дастурхон ястарди. Абдулла ҳа улар билан ақил-тақил кўришиб, қишлоққа ошиқарди. Бир кунин Шаҳодат опа чидай олмади:

— Абдулла, қишлоқда нима бор? Мунча серкатиов бўлиб қолдинг? — деди тарда билан.

Абдулла нима дейишини билмай, жўнмайди.

— Илгарилари бормайсан деб уришардингиз. Энди қўп борасан деб уришасиз-а?!

— Тўтри-да, бизни жуда ҳади чинқариб қўйдинг. Далаи бечора, ўглим келди деб утирди. Сен бўлсанг келсану қўчага отилсан. Одам деган шунақа ҳам бемехр бўладики?

— Ушқа деганг, ойм, — деди қулиб Абдулла. — Институттин битириб олай, икқолвингларин тўрт қават кўрпачага ўтқавиб қўяман. Ҳеч қайқа кетмайман. Ротинсингиз шунга?

— Ротин бўлмай нима қилардинг? — Шаҳодат опа ўглининг бу гапига ниҳомаса ҳам, хурсанд бўлиб кетди. — Икқилиб, бизнинг бахтинигга Худо омаднингин берсин.

— Омад ҳам гапим! — деди Абдулла ниҳоч билан. — Бу институттин битирган одам яхши пул топади.

— Пулинн ўйлама. Пул қўлининг қирн. Ишинг яхши бўлса, бўлди.

— Ишим ҳам яхши бўлади, пул ҳам қўп бўлади. Уйни яхшилаб ремонт қиламиг. Ясавамиз. Турсундани амакинқоқда бўлмагансиз. Эх-хе, нима йўқ уларнинг уйида!.. Қирсангиз, чинқонгиз келмайди. Ая, далаи яхши ишда ишлаган, дейсиз нуқул. Нега энди бигда қеч нима йўқ, уйимиз қўп-қуруқ?

— Қим бўлади дейсан. Иш билан бўлиб шунин ўйламагани-да.

— Сиз-чи? Сиз ўйлашингиз бўлмасиди?

— Менн ҳам рўзгорга укувим йўқ эди. Шу бор рўзгорини ҳам бувинг қилиб берган.

— Биламан, — деди Абдулла ўйлаиниб. — Мен бундай қилмайман. Менинг уйида ҳамма нарса бўлади. Ҳамма нарса! Кейин, сизга ҳеч иш қилдирмайман.

— Айтганинг қелсин. Яхши ўқисанг, яхши ишласанг, айтганинг бўлади.

Шаҳодат опа шундай дер экан, унинг ҳақда ёмон фикрда бўлганини ҳабаб, ўтидан ҳафа бўлиб кетди. Далаи тўтри айтди. Абдулла қатта йиғит бўлибди. Эс-ҳушин жойида. Бундай бола билан фалқавса аринди. Уйда ҳам бўлса нима қилбди? Эрак қишин ўзи шунақа: бир кун уйда бўлса, ўн кун қўчада. Гафуржон апа ўзи қанақа эди? Роса уни қуноб қиларди илгари. Кечдаларин мижақи қоюмай унинг қелишини пойлаб утирарди. Қасалга қалинди-ю, уйдан қиқолмай қолди. Қўчадан берн келмасе ҳам майли эди тузалиб! Қандай бало қасал экан гипертония! Тузалиб

Ўглининг ролативиз курси қандай яхши бўларди.

Шаҳодат опа айвонда Ҳаёл суриб ўтирган эрининг ёшига келди.

— Ҳа, ўйлашиб қолибсиз? — деди унинг хомуш чехрасига қараб.

— Ўглимни ўйлаётман.

— Ҳа, ўглимга нима қолибди?

— Ўглимга ҳеч нарса қолагани йўқ. Ўглиниг яхши...

— Нега ўйлаб қолдингиз бўлмас?

— Ўйлаб қолганимдан, ҳадемай ўқибни битлади. Уйлантириши керак. Қасал бўладан қутулсам эди, беш-ўн таъга йиғардим. Яхши бир тўй қилгани келди. Уйнинг ахлоқи бу бўлса...

— Вой, шунга ўйлашиб ўтирибсизми? — Шаҳодат опа аудди. — Ҳомиргина ўглингиз шунинг галириб турган эди.

— Ҳа, нима деди?

— Ўглимдан айланай. Бошин олтин чқиди унинг, бошин олтин. Ишим яхши бўлади, дейди. Ништа киришим билан биринчи қиладиган ишим — уйни тузаганим, яхшилаб ремонт қиламан, дейди.

— Йўқ-у? — севиниб деди Гафуржон ака.

— Ҳа, Турсунайнинг уйини роса мақтади. Шунчака уй қиламан, дейди. Кейин сизни олгини уришди.

— Нима деди?

— Ая, далам яхши-яхши ишларда ишлаётганлар, дейсиз. Нега ушанда уйга қарамаётганлар, дейди.

— Сен нима дединг? — юганиб сўради Гафуржон ака.

— Мен нима дердим? Пул топиб ака топмаганимизда, дедим.

Эр-хотин кулишди.

— Нега эди бунақа дейсан? — деди кейин жиддийлашиб Гафуржон ака.

— Қизиксиз, шундай дердимиз? Иш билан бўлиб рўзгор эсимизга келмаган, дедим.

— Бу галини дуруст. Лекин Шаҳодат, олгини мол-пол қилиб қўйсанг эди бўлмас эди ушанда.

— Сиз мол қилдиган одамимиз? Сизнинг молнинг одамларда. Шунинг ўзи қатта давлат.

— Зап ажойиб хотинсан-да, Шаҳодат. — деди зава билан Гафуржон ака. — Бахтинга тузалиб кетсам, осмондан юлдузин олиб бер десанг, олиб бераман.

— Ававал тузалинг-чи, кейин бир гал бўлар. Шўрваннингиз нчасизми? Орзона қолсин, тужиз шўрва ҳам шўрва бўлдини?!

Шаҳодат опа ўчоқ бошига йўл олди.

Шу пайтда поезда Абдуллан Қўқонга зитарди. У ҳар гал йўлга чиқар экан, юрагини алақандай ширин ортулар қоллар, ая таътил келганидан, ая бир неча кун отир, эртаю кеч ўқиб билан ўтган йилдан сўнг дам олиши, Гулчехра билан учрашиш мумкинлигидан чексиз шод бўлар эди. У Гулчехра ҳам уин сабрсизлик билан кутаётгани, уин кўриши билан кўзлари чақоиб, юзига табассум югуришини биларди. Бирок у уларнинг шунча вақтдан бери давом этаётган алоқаларида нималар етишмаётганини ҳис қилар ва хайрлашаётганида нималандир қўнган тўламлигини сезарди. Айниқса, сўнгги бир-икки йил ичда шундай бўлиб қолган эди. У, албатта, бу етишмаётган нарса нималигини биларди ва унинг юз беришидан чўчирди. Шундай бўлса ҳам қандайдир ички бир туйғу уин шунга ундарди. Аммо Гулчехра унинг бу истагини сезмас 8 ўзини сезмаслиққа солар. Абдулла меъридан ошнқ ҳаракат қила бошласа, дарров ўзини четта тортарди. У Абдулла билан сайр қилшини, ҳўя ушлашиб олис-олисларини айлашиб қилшини истарди. У з ишларидан тўлиб-тошиб галиришини яхши кўрарди. Унинг қатта бир сирни бор эди. Бу сирни фақат уч киши: Абдулла, ўзи ва Самад биларди. Бу сир иккинчи курсин тавомлашадан сўнг пайдо бўлди. У Мингбулоқнинг макетини туза бошлади. Ҳеч ким ундан буни талаб қилмаган бўлса ҳам, у бу ништа жуда жиддий киришди. Абдулланнинг, нима

юлкаси, деган саволига, у кулиб:

— Рангга кўрсатаман, — деди.

Албатта булсади эмас эди. Гулчехра кейин тушунтирди. У Самад билан болалигидан ортуси, янги Мингбулоқни куриш ортусига куришган эди. У бу интига эришиш қийинчилигини билса ҳам, эрта-кеч шунинг Ҳайлида юрар, эски кишлоқ макети эса унга шиллаш учун керак эди. У кишлоқнинг аҳли, бошқа баъзи бир янги қурилётган кишлоқлар сингари гўзал бўлишини орту қиларди. Шунинг учун Самаднинг ёрдамида у кишлоқ архитектурасига онд кўпгина юнтобларни, плакат ва лойиҳаларни ёздириб олган, уй устахонасини эълатарди.

Юсуф ака ярим кечда ҳам ухламай нималариндир чизиб, тикир-тикир кулиб ўтирган Гулчехранинг баъзан қойирди. У юзининг архитекторликка ўқитганини биларди. Шундай бўлса ҳам ўзини тиймасди:

— Нима қилсан сен ўзи? Дам оланг бўлмайдими?

Баъзан эса унинг рўпарасига ўтириб, жаманма қоголларга катта фанер устидаги кўгирчоқ уйларга, тепалиқларга узоқ қараб қоларди.

— Нима қилсан ўзи, а? — дерди юзининг ючиз харажатларини кузатиб.

Бир кунин Гулчехра Самад билан у келтирган телефон сымларидан кичкина дараклар асаб ўтирганди. Юсуф ака кириб қолди. У нилзамой Самаднинг рўпарасига келди-да, макетта тикилди.

Бирпасдан сўнг хайратланиб сўради:

— Бу битанинг тўғон-ку! Гулчехра кулиб юборди.

— Топдингиз. Уйиниқини ҳам топинг эди, дала? Юсуф ака яна макетта тикилди. Кейин бирдан:

— Ё тава! — деб юборди. — Бунинг нима қилмоқчинислар? Узининг Мингбулоқ-ку бу?

— Худди ўзи, — деди Самад. — Қалай, тутукми Мингбулоқ?

Юсуф ака ўпирналган деворлар, қамини тошлар, қонғир-қийлиқ кўчаларга яна тикилиб қолди.

— Жуда ўхшатибсанлар, — деди охири ўйланиб. — Ўхшатибсанлар-ку, лекин бошқа кишлоқни асосларинг бўлмасмиди? Жуда хушук-ку!

— Шу хушукни учун асатиб-да, дала, — деди Гулчехра. — Илорага олиб бориб қўямиз. Ҳаюма кўрсин. Шундай жойда яшаб бўладими? Уят-ку!

— Жаманми бой, тўғри эмасми? — гапин давом эттирди Самад. — Янги кишлоқ куриш керак. Одамлар янги, чиройли уйларда яшасин. Катта-катта кўчаларда юрсин. Ҳозир битта машина юрса, бутун кишлоқни чағ қоплайди. Иншайкейин, жамоннинг клуби йўқ. Мажлис бўлиб қолса, ёшларнинг борадиган жойи йўқ. Тўғри эмасми?

Юсуф ака анграйиб қолган эди.

— Нима, янги кишлоқни шунча асамоқчинислар? — сўради кейин юзига териллиб.

— Ҳа, — деди Самад. — Гулчехра асади. Кейин мухожмага қўямиз. Маъқул бўлса, секин куришга тушамиз.

— Тутуксан-ку, юзини? — деди фохр билан Юсуф ака. — Мен бунинг рангга айтаман.

— Ҳозир керак эмас, — деди Самад. — Аввал битсин макет, кейин.

— Оббо, юзини-ей, оббо юзини-ей, тутуксан-ку! Юсуф ака севингани яширмай, алламаҳалгача ёшларнинг олдига ўтирди.

Гулчехра шу воқеани кула-кула Абдуллага айтиб берадиди, унинг ҳам макетин кўргиси келиб кетди. Лекин Гулчехра қўнмади.

— Хали тайёр эмас, — деди у. — Иншайкейин, иншайкейин, сизга кўрсатгани уламан.

— Нега? — хайрон бўлди Абдулла.

— Бу меннинг биринчи мустақил ишми. Балки жуда ёмондир. Аввал домлаларини кўрсетай.

— Самад кўрса майли, — деди хафа бўлган бўлиб Абдулла.

— Самад кўрмаса бўладими? Бу нисхаланиннинг режамиз. Хафа бўлдингизми?

Гулчехра шундай деб, мекр билан унга тикилди. Абдулла журттага юмшн Утирдн.

— Мениг сиз йўқдан бошқа нарсаки демасизгиз...

— Ёлгончи! — деди кулиб Гулчехра. — Мен сиз билан деч ким билан кулмаган ишларни кулпман. Эсласам, кўриб кетман.

— Нима иш?

— Билмайсизми?

— Билмайман, — ўзини соддаликка содди Абдулла.

— Ярим кечда эркак киши билан килдай ют юрадн биласизми?

— Йўқ.

— Емон ют. Билан ўзимдан-ўзим уқлиб кетман. Дадам биллиб колсалар, нима бўлади?

— Билмайдилар, — деди Абдулла уни кўздан тортиб. — Ўзингиз айтиб қўймайсизгиз агар...

— Айтсам-чи?

— Гулчехра нмтидон кулгандай Абдуллага тикилди.

— Иштиёрингиз...

— Айтмайман. Қандай айтаман. Сиз айтсиз, хўшим? Барибир бир кун айттиш керак бўлади-ку! Айтасизми?

— Хм... — деди Абдулла уни кучоқлаб, — Гулчехра...

— Нима?

— Мени эхши кўришингиз ростми?

— Ўзингиз нима дейсиз?

— Билмайман. Билганимда сўзавис эдим.

— Рост, — деди сирли одангда Гулчехра.

— Нега бўлмаса, йўқ дейсиз?

— Хали ҳам йўқ дейман...

— Нега?

— Хали ёш боламангиз-ку!

Гулчехра шундай деди-да, тулукдек буралиб унинг кучоғидан чиқди.

— Емонсизгиз!..

— Гулчехра...

— Каранг, биров келатти!

Гулчехра кўрикан одамдек журттага атрофта аламлиб, Абдуллани имлади-да, кейин туриб кетди. Абдулла бирпас жойида юмшн утмай турди, алдинганини билгач, кетидаи югурди.

Хар учрашуда дээрли шундай бўларди. Бирок уни бу раижатмас, кўнглини совутмас, кайтанга Гулчехрага кучлироқ боғлаб кўрдн. Бундан у хурсанд эди. Кичкина, кўримсиз, чанг бир юшлюкда уни эхши кўрадикан, у билан ўзини эг мукаддас фикрлари, сирларини ўртоқлашадиган, унинг кўнглини оладиган соддалил, акли бир ют бор. Бу кизини ҳам ортуларн унинг каби балаид, гўзал. Худди Абдулла каби у дам ортуларига этишиш учун астойдил нигольмоқда. Бу кун юмш, у бахтли бўлади. Бу бахтга Абдулла ҳам шерик.

Шундай йилар жан, Абдулла кейинги таътилни тетроқ келишини, Гулчехра билан яна тетроқ кўришинини орзу куларди. Кўришганда жа яна кўнгли гўламайтганини хис куларди. Нюхот бир гал у истаган, дажон ва кўркув билан кутган нарса ют берди. Ушанда у тўртинчи курсни тамомлаб, ёши таътилга кайтган эди.

XIV

Тулин поезд билан йўлга чиққан Абдулла тушга юмш Мингбулоққа етиб келди. Ховлининг ўртасида тоғорага суз солиб неварасини чумилтиратган Хожар буви уни кўриши билан кафта бир совунин шалоп этиб тоғорага ташладиди, кўришинга йўрғалаб кетди.

— Вой, тасаддугинг кетай! Вой, конюндингиг бұлай! Абдуллажон болам!

Абдулла жолмайғанча тгиліп, кұрншгани сжжсснин тутар жэл, Хожар буви уни юз-кұларидан ұлар, огзи тинмас эдн.

— Вой, ұним ұрғилай! Вой, бұйнигга кокай! Одамни хавотирга кұйиб бу гал муича халладиги? Эсонмисан, омонмисан? Уймдагиларинг эсон-омонни? Дадиг тутухми? Вой, ұним айланай!

— Ұзингит тинчмисит? Тоғам яхши юрибдиларинг? Келниойим калайлар?

Абдулла гални чұзавсанх учун ўзи бувиносин саволга тута бошладн.

— Отдайман, болам, отдайман. Тоғанг хам, келниойинг хам тутук, ишлав кұрншбдн. Мени бу жининг куйиб юборди. Турсун, хой Турсун! Тоғанг билан кұрншмайсанми, тентах!

— Ассалому алайкум!

Тоғорада чұхалаб ўтирган Турсун шилт этиб кұларинин нам кұиригига урдн. Хожар буви билан Абдулла кулиб юборншдн.

— Катта бұлиб келибди-ку, а, буви?

— Кичкина бұладими, тўрт ёшга тўздн-ю! Лекни сенга ўхшаган мўмин-кобил чикмади бу! Уттукун кучада тентирагани тентираган. Хожар хам эдн тутиб олиб келуадим. Афт-ангорнига караб бұлмайди.

Абдулла тоғаваччасининг олдига келиб чұхалавди-да, юнига сув сепди.

— Шунанга шұхдмисан-а?

— Алдайтпиди, — дедн бола овозини пасайтириб. — Ҳечам тўлолон юлмайман. Буви! Шундоқ ўтиравереминми?

— Туша кол. Бўлди эдн. Тота бұлиб кўкюк борарзинг? — жавради айвонга жой кулаётган Хожар буви.

— Иштоним кани?

Абдулла сўрига ияглик чыг иштонни коюб жининга узатди.

— Келюкел. Абдулла! Болам, — кичюрдн Хожар буви.

Абдулла жининин ставлаб айвонга кўтарнлди. Фотикадан сўнг, Хожар буви овалтта унай бошладн. Абдулла каршиякк килса хам, кўнмади.

— Дарров бұлади, болам. Ыўда очниюксан.

— Бўлмаса бир айланиб келаман Турсун билан.

— Халлаб кетма.

Тоғ-жин кучага чизилди. Турсун уюкда, кўчани бошларнига кўтариб копток тесаётган болаларни кўриб, тоғосини ўша ёюа сургади. Абдулла бир от копток тепиб терлаб кетди.

— Бўлди, кетдик, — дедн жининга.

Лекни у кулюк солмади. Абдулла ёлгиз ўзи уйга кайтди. Эшик тагига келганда, тўхтлди. «Балик уйладир?» — ўйладн у ва Гулчехраларининг дарвогаси томон йўл олди. Дарвога лиг очик эдн. Абдулла ичарнига каради. Ховли жонжент, хеч ким кўрнмасади. У кирншини хам, кўрмасини хам билмай, эшик олдида туриб колди. Эдн кайтаман деганда икки бог кўл беда ортиб шак минган Алишер келиб колди. Абдулла у билан сўршиб, Гулчехрани сўради.

— Сойга кетгиллар, — дедн Алишер. — Макетларнига килдайдир ўт керак экан. Шунн колгани кетгиллар.

— Анча бўлдими?

— Ҳа, ўргалаб, Чакнирнб келайми?

— Йўх, раҳмат. Сой уюкми?

— Анча бор. Хов аман толжорни кўрпосинми? Ушаниннг оракснда. Керак бўлсалар чалюриб келаман.

— Раҳмат. Ўзи келиб колар. Кўрсанг, Абдулла аман келдиллар деб кўйгини.

— Ҳўн.

— Абдулла ака, — сўради Алишер эшакнинг бошини унга қайтариб. — Ҳижратдан шахрнингги яқинми?

— Жула ҳам.

— Мен ҳам қатта бўлсам, ўша ерга бориб ўқийман. Дадим шундай десптилар. Аямлар ҳам розилар.

— Аямлар? — Абдулла хайрон бўлди.

— Ҳисмоннинг аямлар эмас, — деди Алишер, биров жинтиб қоладигандек, атрофга аянглаб.

— Янги аямлар...

Абдулла бехатиёр Алишерга тикқилиб қолди. У ўтай оналар бўлишини жингтан ва кўпинча, уларнинг ўтай болаларга инсобатан ёмон муносабатда бўлишларини биларди. Шунинг учун ачинаиб Алишернинг қиймыларига рағм солиб чиқди. Лекин ҳеч қандай ёмон бир нарсани Алишерда пайқамасди. Қиймылари яқин, ранг-боши тутук.

— Бедани нима юласан? — сўради у гўё шу бедда ўтай онанинг ёмон муносабати бордек.

— Кўёларингга. Ўнта кўёним бор. Қўраситми? Катта-катта.

— Майли, кейин... — деди Абдулла кўнгли ёришиб. — Опанга шунақа деб қўй, ҳўми?

— Ҳўн бўлади.

Абдулла ораксиз қайтди. Кўприкка етганда сойга боришга қарор қилди. Унинг Алишер биши гапашгандан сўнг, Гулчехрани жуда ҳам кўргиси келиб кетган эди. Анча юрди. Йўл тўхтис қилдики, ё кўпнинг иситгани, у терлаб сув бўлиб кетган эди. Қўйлагини ечиб, этагига юзини ортди-да, элвасига ташлаб олди.

Толқорга тиб келганда муҳдек ҳаво юнги уриди. «Яқин жойни ташлабди, — ўйлади ичда. — Нега илагри бу ерга келмаган жаламт?». У шундай ўйлади-ю, ҳеч маҳал кундузи учрашишганини эслаб: «Гулчехра балки кўркан бўлса керак кечсен бу ерга келгани», деб қўйди.

Толқор унча қатта эмас эди. У дарров сой бўйига чўкиб қолди. Лекин Гулчехра кўринмади. Кетиб қолдикиман? У юраги тўлқинлашиб, у ёқ-бу ёққа аянглади, кейин сув лабига тушди. Сал нарида қалъачанган қари толинги ораксиза кичкина кўм-кўк аянглик кўриди. Абдулла шу томонга юрди. Толга етай деганда, у бехатиёр тўхтаб қолди. Шундай сойнинг лабидан отқулоқ баргани пешавасига ёширтган Гулчехра қални сочик устида оёқларини чалмаштириб ётарди. Оқ-сарик йўл-йўл қўйлаги титталаригача кўтарилган, икки томонда оппоқ қафтлари осмонга қараб чўкилиб ётган қўллари сақаларигача очик эди. Думалок кўрақлари туртиб турган қўйлаги қар нофос олганда кўтарилиб, белнин таранг қилиб тортар, тушганда ҳа кўрақлари ўртасида узи чигик ҳосил қиларди. Абдулла унга ҳавас билан тикқилиб турди-да, шу ётишида унинг кин-қиня юзларидан ўлиб оягиси келиб кетди... Сехни-сехни, ўтларин шитирлатмасдан унга жонқашди. Боши устига келганда ҳаёткорлик билан чўккалаб, сехни жигаша бошлади. Энди лаблари отқулоққа етай деганда, Гулчехра, «вой!» деди-ю, салчиб ўридан туриб кетди. Абдулла қулади.

— Юракдан ҳам бор жан-ку!

— Уф! Кўриб кетдим, Абдулла, сизменит?

— Худди ўн!

— Қачон келдингиз? Шунақа ҳам бўладими одам деган?

— Ёмон кўрдимизми?

— Юрагим ўйнаб кетди.

Гулчехра кўрагинга «туп-туп»лаб, «ух» деди-да, жонмайди ва Абдулланинг рўпарасига ўтирди.

— Қачон келдингиз?

— Бир соатча бўлди. Келдим, сизин юдирнига тушдим.

— Бу жойдалингини қардан билдингиз?

- Алмиер айтди.
- Вой, бу ёкда келганингизни у билмадим?
- Йўқ. Кўрсанг келганимни айтгин, дедиму, у кетгандан кейин бу ёкда келавердим. Ҳа, битса нима юзлибди? Самал билан ярим кечагича бирга қолиб кетасизлар-ку!
- Самал бошқа гал. Самал меннинг ёрдамчиси. Уйдагилар буни билишадди. Нега бу гал кечикдингиз? Домм ўн бешинчи августда келар эдингиз?
- Иш чиқиб қолди.
- Қизлар билганим? — Гулчехра кўзларини айёрони сузиб Абдуллага қаради.
- Абдулла куяди.
- Йўқ, бир мақола устидо ишладим. Курс ишим. «Фан ва турмуш»да босишмоқчи эди.
- Нахотки? — севиниб сўради Гулчехра.
- Ҳа. Раҳбарим айтган эди. Шуни қайта ишлаб чиқдим.
- Нима темада?
- Юқори частоталар ҳақида. Ҳозир бу жуда киракчи тема.
- Мияҳуя бўлдими?
- Ҳа, босишадиган. Агар босишса, анча шов-шув бўлади.
- Яхши шов-шувми?
- Шундай бўлиши керак. Профессор шу темани диссертация ҳам юксалтириб бўлади, даяпти.
- У, жуда яхши-ку. Абдулла уялланчироқ жиймайди.
- Узингизнинг ишларингиз қандай? Гулчехра кўзларини ёниб, хўрсинди.
- Мақет!..
- Ҳали ҳам-а?
- Бу жиди янги мақет. Янги кишлоқ мақети.
- Яхши бўлятганим?
- Қайди. Институтда лойиҳадан маъқуллашди. Бу ерда ҳали курсатганим йўқ. Лекин экинсини курсатдим. Вой-бў-ў, шунақанги тўволон бўлиб кетдики!..
- Йўт-т?
- Ҳа. Самал мақет тайёр бўлиши билан кечаси Нурмат аканинг кабинетига олиб бориб қўйдим. Ҳар кунни эрталаб актив Янгиладиса у ерга. Эрталаб Нурмат ака ҳаммадан кеч келиб, кабинетига кирса, одамлар пик-пик кулиб туришган эмиш. Нима гал деса, ҳеч ким нидамасмиш. Кейин кимдир стол устидо турган мақетини кўрсатибди. Нурмат ака хайрон бўлиб тикилиб қолибди. — Гулчехра раиснинг қандай хайрон бўлганини кўрсатишмоқчи бўлиб афтини буруштирдим. Абдулла ўзини тутолмай, кулиб юборди. Гулчехра давом этди. — Бу нима? — деб сўрабди. Яна ҳеч ким нидамабди. Ҳамма унинг оловини билди-ди. Агар ўзинга мияҳуя тушмайдиган жавобни эшитиб қолса, ёмон сўзиб беради. «Бу нима? — сўрабди у яна. — Нюва, ҳамманг мум тишлаганимсанлар, ниста жавоб бермайсанлар?». Шунда Самал: «Мақет», дебди. «Кўриб туришман мақетингизни. Ниманинг мақети?» «Мингбулоқнинг мақети. — дебди Самал. Раис бошқатдан мақетини қарай бошлабди. «Бу нима?» — дебди бир мақал бир томонга қийшайиб ётган бинояни кўрсатиб. «Идора». «Бу-чи?» — Нурмат ака кўлини бигиз юзлиб қамшиш томчи бир уйиш кўрсатибди. «Сизнинг уйингиз», — дебди Самал. «Ҳм». — Нурмат ака ўйлашиб қолибди. Кейин мўйлови тортила бошлабди. Жалди чикса шунақа, мўйлови худди сичқонининг думидек лиқиллаб бошлайди. «Буни нима қилмоқчисанлар? — дебди бир мақал кўзлари олайиб. — Виставкага юбормоқчимсанлар?». «Виставкага нима қилдим юбориб? — дебди сезки Самал. — Шу ерда туради. Ё бўлмаса клубга қўйиб қўямиз. Қандай яшавётганимизни одамлар кўришсин». «Шундоқ дегин? — раис ўйлашиб қолибди, кейин сўрабди: — Кимнинг иши бу?» Самал нидамабди. Дадимлар жонжал чиқинчидан кўриб: «Шунга ҳам ҳафа бўласизми, раис? — дебдилар. — Уйини юзлиб юганим некалови ясашган. Йўхотиб ташлашимиз ҳозир...» Қитим, дегин? — дебди Нурмат ака ва Самалга қараб. — Бор, уша расмонингизни чақориб кел!» — деб

букорибди. Уйда ўтирувдими, бир маҳал ҳовлиниб Самад келиб қолди-ку! «Хд, — десам. — Э сўрама, нш чток, рикс хуноб, сени чақоратти», — деди. Йул-Йулдаш нима дейишини ўйлаб бордим. Бир томондан унинг жадли чиққани яхши. Демак, кишлоғимизнинг ёмқоғини тушунибди. Шунинг ўзи ҳам катта гал. Лекин нима дейми? Ҳар қолди буни дадам айтганларидек, ўйинчок дейишга қарши эдим. Самад ҳам ҳеч қандай маслаҳат бера олмади. Охири тўртсини айтишга қолишиб, илзорага кириб бордик. Ҳали сўрашмасдан: «Бу сенинг ишингми?» — деб сўради Нурмат ака мўйловларнинг тигиртиб. «Меники», — дедим сески. «Нима юлмоқчисан?» «Нима юлмоқчиман?! — сўрадим мен ва лоп этиб миямга бир фикр келиб қолди. — Курс иши юлиб институтга топшираман», — деб юбордим. «Нима?! — дўх урди Нурмат ака. — Ҳм, Тошкентга олиб бораман, эгин?» «Хд, — дедим, — олиб бораман». Нурмат ака ўрндан туриб кетди. Кабинеттин бир айланиб чиқиб, олдимга келди-да, елкамга қўлини қўйди. «Кўгим, нима, бини шармада юлмоқчимсан?» «Нега шармада бўласи? — дедим ўзимни соддаликка солиб. — Қайтанига макет кишлоқдан чиroyли-ку?» «Шуни ани олгина чиroyли қилсанг бўлмайдинг?» «Бўлади, — дедим мен, — лекин ёлгон бўлади-да. Одамларни алаб нима қиламти?» «Нега алдар жансан? — деди Нурмат ака. — Беш-олти йилдан кейин кишлоғимиз яхши бўлиб кетади. Янги, чиroyли бинолар қурамит. Шуни ўйлаб бошлагдан аса, жон киним...» «Янги кишлоқнинг макетини асасам-чи? — сўрадим шунда мен. — Яхши чиқса, шунга қараб қурилишни бошлаймиз». «Бўтти, — деди Нурмат ака сениниб. — Яса. Бунингин бекит. Бит кўрдик. Билдан бошқа ҳеч ани кўрмасин. Нак сочмини битталаб қилишдан кўрмиса!» Уч-тўрт қилдан кейин мажлик чақориб, Мингбудоқни қайта кўриш режаларни ҳақида гапирди. Шундай ажойиб гапирдики, олгим очилиб қолди. Кейин мени «кишлоғимиз архитектори», деди.

— Зур-ку! — деди Абдулла курсид бўлиб.

— Зур ҳам гапми? Бундай бўлади деб сира қутмагын эдим.

— Макет битиб қолди-ми?

— Қадда? — деди Гулчехра қошларини чинириб. — Энди бошладим. Ҳали иши кўп. Биласизми, бутун кишлоқнинг янги лойиҳасини битта ўзим ишқолайман. Мен янги тўртта нарсани ўйлашман. Катта кўча, клуб, кўчалик илзораси, меҳмонхона. Унинг олди катта боғ. Мана шунларнинг макетини ишқолайман.

— Шу ҳам жуда катта иш.

— Биламан. Лекин қилиш керак. Диплом ишим шу бўлади. — Гулчехра ўйлиниб қолди.

Абдулла унинг мана шундай кўчаларини бир нуктага тикиб Ҳаёл суришини яхши кўрарди. Ҳаёл сурганда лаблари тортилиб, жиди очилай деб турган гулчага ўхшаб кетарди. Абдулла унинг шу гулча лабларига тикилиб, қабиндан ўтказди: «У билди бўлганим қандай яхши!» Гулчехра нимадир «сига тушиб, унга ўтирилди. — Айтгандай, институтимизда «Ёшлик» меҳмонхонаси лойиҳасига таллов талон юлганди. Меҳмонхона Тошкентда қурилади. Таги ресторан, кафе... Мен ҳам қатнашаман. Бир ҳафта каттик ишқадим. Яхшимиз?

— Жуда ҳам. Тавришлайман.

— Шундай бир бини бўлсак, у худди кушга ўхшаса! Олгидан қарганда учошга талёрлиниб, қилотларини ёниб тургандек бўлса! Мен шундай қолдим. Билмадим, маъқул бўлармикми? Тошкентда шундай катта архитекторлар борди...

— Сизиники маъқул бўлиб қолса-чи?

— Қайдам... — Гулчехра елкаларини қоқиб қўйди.

— Агар шундай бўлса, биласизми, мен нима юлардим!

— Нима?

— Мана бундай, мана бундай қилиб сизни ўлиб олардим.

Абдулла Гулчехрани кучоқлаб, юз-кўзларидан ўпа бошлади.

— Уетсиз! Қўйиб юборинг, биров келиб қолди!..

- Сoғинмаднингизми? — деди Абдулла уни қўйиб юбормай.
- Йўқ! — деди зарда билан Гулчехра ва савраб ўриндан турди.
- Куппа-купдузи нима юзлашсиз ўзи?

Абдулла кулди.

— Яхшиси менга ёрдам беринг.

— Нима қилай?

— Ҳу, авдан ўтларни кўраётганим? — Гулчехра сой лабига келиб тиник суя тагида тебраниб турган ўсимликларни кўрсатди. — Шулардан олиб чиқиб беринг.

— Бўпти. Бир челек бўладики?

— Аваат қилиб кўринг...

Абдулла ечина бошлади. Гулчехра уялиб юзини четга бурди. Суя шавоғлагандагина ўтирилди.

— Музча муздак?.. — деди Абдулла жигитиб ва суяиб кетди. Сой чуқур эмас, одам бўйи келарди ва булок суяи бўлгани учунки, таги аниқ кўриниб турарди.

— Чўзилмайсизми? — сўради Абдулла Гулчехранинг рўпарасига келиб.

— Сиз бўлмаганингизда чўзилардим...

— Энди-чи?

— Биров қилиб қолса-чи?

— Ҳеч қим қолмайди. Тушинг.

— Йўқ.

— Ихтиёрингиз, лекин суя мати!

Абдулла шуздай деб шўнгидаи ва Гулчехра кўрсатган ўтлар олдига суяиб борди. Лекин ўтин қолгани деганда сирғалиб кетиб, чалашича йиқилди. Гулчехра кулиб юборди.

— Бир челекмиш-а? Беш-олтигисини қилиб чиқсангиз ҳам майли эди.

Абдулла ўзини ўнглаб, яна ўтга ёпишди. Каттик торитган эди, ўсимлик майда тошларга чирмашиб кетган илдизи билан сўтирилиб чиқди.

— Каттик эши. — деди Гулчехрага узаётган.

— Шунинг учун сиздан сўрадим-да. Менга ўтин Самад билан Алишер қилиб беришарди.

Абдулла яна шўнгидаи. Бу гал ўсимлик осон кўчди.

— Бир челек қилиб берсам-чи? — деди гурур билан.

— Агар совук эмасангиз...

— Суя яхши.

— Абдулла беш-олти марта ўт қилиб, чарчади. Лекин суядан чиққан келмади, тўтрироғи, Гулчехранинг ҳам суяга тушишини истарди. Навабтадги илдизга ёпишганда у хийла ишлатди. Худди ҳаво етишмай чўккан одамдек ўсимлик устига йиқилди. Унинг ҳаракатларини кузатиб турган Гулчехра аввал тушушмай турди, кейин кўриб кетиб, «Абдулла!» — деб қичқириб юборди. Абдулла жавоб бермади. Уч давоқача у суя тагида тура олишини биларди, шунинг учун «ишқилиб шу пайтда тушсин-да», деб ўйларди. Гулчехра ўриндан турди, сой лабида бир-икки тинирчнлаб, у ёқ-бу ёққа юрди, яна «Абдулла!» — деб чаворди. Жавоб жинтилмаганч, ўзини суяга отди ва бирпасда Абдулланинг олдига пайдо бўлди. Абдулла юмбир тэмалди, лекин Гулчехра унинг олдига келганини сездди. Нима қиларини? Гулчехра шошиб унинг белидан кучоклади-да, бошини суядан чиқариб, юргоқча судради. Ўзинга берилиб кетиб Абдулла индамлади. Гулчехра суядан чиқини билан жигитиб унинг ҳўригага юзини қўйди. Шунда Абдулла уни маҳкам кучоклаб олди. Ўзини йўхотиб қўйган Гулчехра шилк тўиб унинг ёнига ағдарилди.

— Кўриб кетдингизми?

— Жуда ҳам, — деди бўшаганича Гулчехра.

— Кечиринг. — Абдулла қизнинг қичқина кулоқлари аралаш юзларини сикиб, муздак

лабилдан ўша бошладди. Гулчехра нидамади. Ақсинча, уни ўзинга тортиб, иккала қўли билан кўкракнига суви томиб турган бўйинидан кучоқлади.

— Сизни яхши кўраман, Гулчехра!..

Гулчехра жавоб ўринига уни каттиқроқ кучоқлади.

Иккаловни оризюб ва қандайдир кўрсу ва билан кутган воқеа содир бўлди. Абдулла ўзида йўқ шод эди. Топнинг палласига ўлиб қўйлагини синкаётган Гулчехрага меҳр билан тикилар экан, ўзини пиховатда бахтиёр ҳис қилар ва қўларини ундан уюлмас эди. Ҳа, эди Гулчехра тамоман уинки! Энди улар доним бирга бўлишадди. Энди унинг ҳаётини шу ёмонтой, гўзал, нозик юнанинг ҳаётисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Бундан ҳам ортиқ бахт, бундан ҳам ортиқ шодлик борми дунда!

Гулчехра ҳам шод эди. Лекин у нозик табиатли одам бўлагандан содир бўлган воқеадан айни вақтда уяларди. У бир кунмас-бир кун шундай бўлишини биларди. Лекин ўша тўй деб аталган муқаддас бирлашишдан сўнг бунинг юз беришини истарди. Ҳамма шундай юзлади. Ҳаёт ўш шундай. Икки юнани муқаддас қасам билан, муқаддас, бир умрга ёддан кўтарилмайдиган қалаҳ билан қовушди. Ҳамма шундай юзлади, ҳамма шундай бўлишини истади. Лекин у инма қилиб қўйди? Қимнинг юнани оёқ қўйди? Беор қон? Инма қилиб қўйданиг ўш? Энди қандай қилиб бошининг кўтариб юрасан? Инма деган одам бўлганиг эди? Қани у сен орту юнани қилар? Қани у сен орту қилган ҳаёт? Сенга гард юктирмай қатта қилган онанингни хотирасини поймол қилганиг! Сен уни хўрлаганиг! Отанингни номига доғ туширданиг.

У шундай қайгули ҳаётларга борар экан, унга меҳр ва муҳаббат билан тикилиб турган Абдуллага қўни тушини билан қўнгли ёришарди. «Албатта гуноҳ иш қилиб қўйдим, — ўйларди у. — Катта гуноҳ қилиб қўйдим, — ўйларди у. — Лекин ким билан? Абдулла билан-ку. Уни яхши кўраман-ку, ахир. Барибир бир кун шундай бўлар эди-ку! У эди бутунлай мен билан! Мен у билан! Бир-биримиздан эди ҳеч ажралмаймиз. Яқинда институтни битириб келади. Тўй бўлади. Ҳозир инма бўлганин ким қилиб ўтирибди? Узим ҳам шунинг истадим. Йўқ, демасди. Ҳеч ким бўлмайди. Ҳеч кимга айтмаймиг. Бу бизнинг муқаддас сиримиз бўлади. У бизнинг фикр юрагимизга сакланади. Гулчехра! Қара, у қандай яхши йилет! Чиройли, ақли! У сенни яхши кўради. У сен билан бўлади. Унинг қўларига қара! Шу қўлар пихоткин сени алдаса? Йўқ, алдасмайди. У доним сен билан бўлади. Сен ҳам худди онаниг қабри бахтли бўласан. Лекин сенинг умринг юзсиз бўлмайди. Сен уюқ яшайсан, Абдулла қанча яшаса, сен ҳам шунча яшайсан! У билан бирга, у билан баробар яшайсан. Шундай бўлади. Ҳозир содир бўлган нарса сени чўнтмагани. Сен эди қичқона эмасан. Ўз ҳаётингни ўзинг қурадиган давр келди. Сен эди мустакилсан. Инма истасанг шунинг юзласан. Бутун сен уни истагани. Инма бўлибди? Бунинг нимаси ёмон? У сен билан бўлса, бўлади. Бахтинг, келажакниг шунда, бир-бирингга бўлган меҳр-муҳаббатнигга!

Гулчехра шундай деб, ўзини овутишга нитиларди, лекин барибир қўнган нотинч эди, юрагининг қаеридан «Гуноҳ бўлди, гуноҳ!» деган фикр маҳкам ўтиришиб қолган эди.

Соҳларини тўриқиб жойига ҳайтиб келганда, Абдулла ўт тўла челаққа тикилиб ўтирарди... Уни кўриши билан қандайдир бўтқи овозда:

— Кетамизми? — деди сенин.

Гулчехра унга қараётмай, бошини лиққиллатди. Абдулла ўридан туриб челақини қўлига олди.

— Мен ўзим, — деди Гулчехра челақини ундан олиб. Абдулла нидамади. Толжордан чинашгуноҳа иккаловни жон боришди.

— Сиз келини... — деди сўзюмоққа ўтаётиб Гулчехра. Абдулла эътироз билдирмай, жойида қолди. Гулчехранинг бутун юнфоси ҳафа бўлган ва каттиқ қайгуга тушган одамни эслатарди. «Чинармикини кечкурун?» Абдулланинг юрагини гуягула босди, ҳатто кўрқиб кетди. Гулчехра ўша кунин ҳам чикди, эртасига ҳам, индининга ҳам.

Улар энди учрашганларидан, келажак ҳақида гаплашмишмасди. Келажак улар учун ниди қафда турган олмадек аниқ эди. Бир йил катталик умридек ўтиб кетади. Абдулла ўқошни биттириб қайтади. Ана ўшанда ҳамма нарса жойига тушади. Уларнинг бирга бўлишларига ҳеч ким, ҳеч нарса тўсқин бўлмайди. Абдулла жўнаётганда ҳам дерази ҳеч нарса ҳақида гаплашмади. Гулчехра унга худди сўнгги марта қўришишайтгандек меҳр билан узоқ тикилиб турди-да, оёқ устларига кўтарилиб, секин лабидан ўлди.

Ҳақат уйда Ҳождар буви неварасидан раёнган бўлиб қойинди.

— Болам, Мингбулоққа нега келсан, билмай қолдим. Ёнглариң кўрганми, ё бошқа бирон ишинг борми?..

Абдулла минггида кулиб қўйди.

XV

Ядро-физика институтининг ётоқхонаси шавар четида бўлиб, бешинчи қаavatдан Нова қора баҳамалдек жилваланиб кўринарди. Сайёра отаси Тошкентга кўчиб кетганидан кейин шу ётоқхонада яшай бошлади. Аввалги уч йил тўрт кишилик қонада турди. Тўртинчи қурста ўтганда эса, бирча юқори курсдагилар қатори, унга бешинчи қаavatдан алоқида қона ажратиб берилди. Бу ердан шаҳарнинг дерази арча яқинда кўриниб туради. Сайёра қўпичча ўқошдан қайтгач, деразани лағи очиб қўйиб, дарёнинг нариги қирғоғида оятли куббаси айтираб турган Петропавловск қалъасини, портга кириб-чиқиб турган баҳайбат кемаларини томоша қилишни яхши кўради. Бутун ҳам ўқошдан қайтиб, аниқ-тапиқ ечинди. Қона иссиқ бўлганидан ҳаётини қиймай, шундай ички қўйилда, дераза ёнига келди. Лекин очмади. Пардани суриб, тоқчага суяганича ташқарига тикилди. Ташқари эса туман ичига гирк бўлган, дерази ҳеч нарса кўринмас, баъзи-баъзида ё портга кириб келаятган, ё чиқиб кетаятган кемаларнинг бўғиқ овоқлари эшитилиб қоларди.

Сайёра туман тарқалгунча ҳеч нарса кўринмаслигига ишонч ҳосил қилиб, пардани туширди. Диван ёнида турган юқинча талта яшакдан алоқида-алоқида кулиб юмшоқ қоғоғга ўралган сапсарик олмадан биттасини олиб, қарс тилиб тишалади-да, диванга ёнбошлади. Шунда стол устида арча ичылмаган қатик шншаси тағидаги хатга кўзи тушди. Бу хат уйдан бўлиб, дадаси ёнган, кеча кечкурун у қнодан қайтганида ўқонган эди. Шундай бўлса ҳам хатни яна қўлига олди. Турсунали ака бу хатда ҳам оидатдагилек, уйнинг тинчлиги, онасининг уни соғингани ҳақида ёзиб, бир қанча ўзининг ва онасининг масъалаларини баён қилган эди. Сайёра хатга кўз югуртираёт экан, дадасининг «сен жуда серқаражат чиқиб қолдинг, қанда пул юборган эдим, яна сўрабсан», деган жойига келганда кулиб қўйди. Чунки худди шу хат билан кетма-кет онасидан юз сўм ҳам олган эди. Буни, албатта, Турсунали ака билмасди. Агар онасининг унга бекитилгача юборган пулларини қилиб қолса борми, теша сочи тикча бўлиши турган гап эди. Бироқ Турсунали аканинг ўзи ҳам қизига пулни аямасди, кўп юборарди. Балки шунинг учун Сайёра курсдош қонлар ичнда энг яхши ва энг чиройли қийнадиғайи ҳаг эди. Лекин шу билан бирга баъзи қонларга ўлашаб молпараст эмас эди. У нарса юзирмасди, бирон нарса керак бўлса дарров қанон ўрталағи мағзинидан топиб қоларди. Лекин шу қийинчиликсиз топиб қолган нарсаси ўннга ярашар ва ҳаммаининг ҳавасини келтирарди. Диплом ишининг раҳбари, муноқалаб қолган профессор уни эркалаб «Менинг кўтирчоғим, агар ўтгани бўлганида мажбур кулиб бўлса ҳам ўзим келин қилардим, — дерази тамшаниб, — Шарк гўгаллари ҳақида кўп ўқонганми, шиттирман, лекин уларнинг буғчаллик ҳуси эмаси бўлишини биринчи кўришми». Сайёра шундай гапларни кўп шиттаган учун, кулиб қўя қоларди. Бунинг устига у ўзини чиройли ҳисобламасди, дерази парзот ҳам қилмасди. Йигитларнинг уни кўрганда шграйиб қоллишлари, шўлларининг эса гап отишларига оддий бир ҳол, ҳамма қонларга ҳам шундай қилишади, деб қарарди, лекин унинг кетига тушганларини ёмон ҳафа қиларди. Курсдағи бир йигитнинг ҳаддан

Бундай йиғитлар йўқ бўлиши ҳам мумкин эмас. Аммо бўлганда ҳам, улар кинга ёқарди. Ҳатто кўзларининг унинг эътиборинингидан жаддларни чиқоши ҳам мумкин. Абдулла ҳамма йиғитларга ўхшаган йиғит. У қараш мумкин, ҳаётидан галати фикрларни ўтказиши мумкин, лекин четарадан чиқмайди, ортинча ҳаракатга йўл қўймайди. Сайёранинг ўзи ҳам бунинг истамасди. У ҳеч нарча Абдулла билан яқинлик ҳавола ўйламаган эди. Тўғри, бир марта у тушинга кярди. Ушайда кул бўйи Абдуллани каромай юрди. Лекин бу — туш. Тушда ҳар нарса бўлиши мумкин. Ҳаётда-чи? Сайёра шу пайтгача ўнган бу саволни бермаган эди. Лекин хотир бекхитёр шу савол келиб қолди, лекин унга жавоб беролмади. Иккинчи йил муҳаддам жавоб бериши мумкин эди, хотир эса аниқ жавоб беришга қийналиб қолди. У ниди қичқиниш эмас. Оғрини ҳақ. Қапалакдек у гулдан-бу гулга сакрайдиған даяри тугади. Энди унинг уйи, рўзғори, севишли кишиши бўлиши керак. Лекин шундай одам борми?

Сайёра кўп кўзларининг оқ-воҳ солиб, севиб қолди, унинг турулмайман, деганларини эшитган эди, биларди ҳам. Дугоналарининг кўпчилиги қандайдир йиғитлар билан ўз турмушларини боғлаб қўйишган эди ва тетрок ўқиниши тугатиб тўй қилиш, бирга туриш ортиснда юришарди. Аммо унинг ҳеч кими йўқ эди. Тўғри, у ҳамма билан яқин эди, лекин маъна шундай бирдан бир йиғитга муҳаббат қўйиш ё ансича, унинг муҳаббатига сазовор бўлиш унинг бошига тушмаган эди. Бу ҳақда, ҳатто ўйламаган эди.

Давласининг қилмади гапи, онансининг оғоҳлаштириши уни бу ҳақда ўйлашга мажбур қилиб қўйган эди. Чиндан ҳам, нега у бошқа кўзларга ўхшамайди? Баъзилар биринчи курсданок биттасининг тавғини ушлаб олишадди. Нега у шундай қилмади? Хулук бўлмасе, аҳмоқ ҳам бўлмасе? Балки муҳаббат ёш тавлмаслиғи ростдир? Биров эрта муҳаббат қўлади, биров кеч... Сайёра шундайлар? Кинга у муҳаббат қўйиши мумкин? Буздан ташқарин, шалотки муҳаббат бировини нишонга олгандай, тавлаб қўйилмасе? У кўп йиғитларга ёқиниши биларди. Улар-чи? Улар унга ёқадими? Сайёра ўзи билган йиғитларни бирыа-бир кўз олдига келтириб чиқди. Йўқ, улар унга ёқмасди. Ҳаммаси яхши йиғитлар, лекин ҳеч бири юрагини жингиллатмайди. Абдулла-чи? У бошқа гап. Тавнш-бислишларнинг ичиде янғ яхшиши шу. Лекин Сайёра узи севадими? Севиб қолгани мумкинми? Агар севадмасе-чи? У севиғисиз ҳаётни истамайди, бундай ҳаётнинг бўлагиндан бўлмагани яхши. Балки Абдулла ҳам уни яхши кўрар!

Бу ҳаёллардан миъаси гавлаб Сайёра ўрнидан турди. Раднони учирмоқчи бўлагинда, кўзи преёминик устидаги будилиниққа тушиб қолди. «О, ла-ла!» — деб юборди у бошини қаниб. «Етти бўлибди-ку. Роса хуноб бўлишавётгандир!»

У шовиб қийна бошладди. Бирок сизги қалта қолта қийлиб, энди шовининг занжирини тортай деганда, айнади. Ечиниш, анигитдан қийинди. Энди эгинга яхши кўрадиган тўқ занғори қўйлақ, оёғига баланд пошнади ок туфлисини қийди. Ойнага бир қараб, ўздан ва қийинидан қўнган тўдди. Қалта қирқолган сочинин ордисига бир сикангиб текислади-да, плашини қўлтиқлаб пастга тушди. Эшик тағида вахтёр уни тўхтатди.

— Сента телеграмада қолди.

— Қани? — Сайёра кампирининг қўлидан телеграммани олиб, шовиб очди.

«Избрати академиком, твой папам», дейилган эди унда. Сайёра чалақ қилиб юборди.

— Тёта Дуса! Мишаа! Ура!!!

У шундай деб кампирининг бурушган юздан қўли тилиб ўпди-да, эшикка югурди. Кампир ҳеч нарсага тушунамай ҳайрон бўлиб унинг ордисидан қараб қолди.

Абдулла билан Пулат қўнлиб наринги бетсда хуноб бўлиб туришарди. Сайёра уларни қўриши билан машиналарга ҳам парво қилмай, чопиб қўчани кесиб ўтди.

— Қиролчи одатдагидек ушланиб қолдилар? — деди киноя билан Пулат.

Абдулла жинмайди.

— Болла, кечиринлар! — деди алинган бўлиб Сайёра. — Иккин марта қийиниб кечга қолдим.

— Ҳа-ҳў! — деди шунда унинг жуда чиройли кийинганини пайқаб Пўлат. — Киришничи бугун кечирас артиндиган кийинбдилар.

— Яхшими?

— Жуда ҳам! — деди Абдулла.

— Бунақаси бўлмайди, — қўшиб қўйди Пўлат. — Қани эди шу кийимга яраша қармон ҳам бўлса!

— Қармон катта, — деди Сайёра. — Кеча ойимлар юз сўми юбордилар.

— Юз сўми?! — ваҳми учиб сўради Пўлат.

— Ҳа. Ҳозир бориб оламиз. Борамизми?

— Бориш ҳам гапми? Учамиз!

Улар йўлга тушишди. Сайёра ўртага ўтиб иккаловини қўлтиклаб олди.

— Бугун сизларга қоньяк ҳам қуйишим мумкин...

— Наҳотки? — сўради Абдулла.

— Бу ҳимматининг босиб недир? — деди Пўлат.

— Мана, — Сайёра тўхтаб плашининг қўнгалгидан телеграммани олиб уларга узатди.

— Қиёмат-ку, Сайёра! — деди Пўлат.

— Табриклайман! — Абдулла ҳажжон билан Сайёрага қўлини узатди. — Бу жуда катта воқеа.

— Шунга битта қоньяк қўймоқчимисан? — деди Пўлат телеграммани қайта ўқир экан. — Қўнгалгидангина эди билганим. Ҳаммамизга биттадан қўясан.

Сайёра кулди.

— Мен ҳеч ишонмасдим.

— Дадим бўлгани учун шундай, — деди Пўлат. — Турсулани ака катта олим, Тўтримн. Абу!

Улар ҳаттилашиб Абдуллан шундай атишарди.

— Тўтри, — деди Абдулла ҳамон ҳажжонини босолмай. — Академик... Зўр-а? Жарагашини қара! Академик...

— Абу! — деди Сайёра унга ўтирилиб. — Сен ҳам бўласан. Мен буни билмаман.

— Мен ҳам, — деди Пўлат. — Баҳе бойлашим мумкин, ўн йилдан кейин Абу академик бўлади. Эй академик, жинтасанми? Ўн йилдан кейин.

— Ҳалишнинг кўй, — деди Абдулла, лекин уларнинг шундай дейишганига ичда қувонди.

Нега ҳам бўлмасин? Ахир шунга нигиляпти-ку?! Лекин қиёмат, Турсулани ака академик! Бундан ҳам катта бахт бўлиши мумкинми? Нима қилаётган экан ҳозир? Институтдаминки? Уйдаминки? Қасрда бўлмасин, ҳамма унинг олдига келяпти, табрикляпти... У бўлса секнингиза жинамайиб: «Раҳмат, раҳмат» деяётгандир... Абдулла бир даққа ўзини унинг ўрнида кўрс юлди. Мана қреслода ўтирибди. Қресло катта, қопил духоба қопланган, ўтирсанг, қўниб кетсан, қомшоқ... Худди Сайёраларникидек... Бирин-кетин одамлар келишяпти. Ҳаммаининг юзида табассум, лекин олалиб қараётгандар ҳам йўқ эмас. Абдулла ҳамма билан илқ сўрашди, олайгандар билан ҳам. Чунки улар эди нима ҳам юла оларди. У умрбод академик! Ака, Хусанхон ака келяпти. Икки қўли қўясинда, юзида кулги. У оёқ учида юриб унинг олдига келиб эчлади.

— Абдуллаҳажон, табрикляйман, чин қўнгалдан табрикляйман. — Унинг овози худди Нигъм билан галлашгангаддек майин, титроқ. — Бир вақтлар отиона бўлса ҳам сизин ўқитганим билан фахрланаман. Эргаш акам... Э, э, Гафуржон акам қалайлар? Саломатликларни дурустми? Бир зиярат қилиб келсам, қандай бўлар экан? Вақтлари бўларминки қабул қилгани?

Абдулла «йў» дегандай бошини қимирлатади.

— Билмаман, билмаман, — дейди шошиб Хусанхон ака. — Энди у кишининг ишлари кўй. Мехмон-иглом дегандай... Ишқилиб омон бўлсинлар. Айтиб қўйсангиз, ўларнинг

уринтирмасалар...

Ха... Агар шуңдай бўлса, шойиб бўларди. Академик!.. Ҳаётнинг, ортунинг чўжиси бу.

— Ньютон янги формула ихтиро қилди! — деди Пулат.

Сайёра кулиб юборди.

— Нима? — англамай сўради Абдулла.

— Ҳаё суриб кетганингда хазил қилди. — деди Сайёра.

— А... Чиндан ҳам ҳаё суриб кетибман, — деди Абдулла бирон нарса дейиш учун.

— Нимани, Абу? — сўради Сайёра.

— Коньякми, коньяк-ку бор... Закусаки-чи?

— Бир нарса топилди, — деди Пулат.

— Ўх, академиклигин «бир нарса» билан ювиб бўлмайди.

— Нима тавлиф қилмоқчисан?

— Нима дейсанми? — Абдулла қосқарини чимирди. Унинг ҳечраси очилиб кетган эди.

Ахир шунга нигиляпти-ку, албатта шуңдай бўлади, ҳамманнинг унга ҳаваси келади. — Балик! Полякча пиширилган осебра. Лимон билан.

— Вуй! Зур! — деб юборди Сайёра.

— Зур ҳам гапми? — деди Абдулла ўз ҳаёлига берилиб. — Қиёмат!

— Қани, чопди! — Сайёра уларни судраб кетди. — Кассаи ёғилиб қолмасин тугин.

Учалови йўловчиларни ҳайрон қолдириб, югуриб кетишди. Орадан ярим соат ўтар-ўтмас улар «Ракета»да ўтиришарди. Сайёра ўртада, Пулат билан Абдулла уни қўлтиқлаб олишган эди.

Саройда балик топилмади. Бор эди, лекин улар нистаган балик эмас. Боғин айлашиб шахарга қайтганда омакганда шароқ қолди. Сайёра нигитларни марказий фонган томон бошлаб кетди. Унга бу ер, айниқса Самсон атрофида жоду қўлларини кўкка тикиб ҳаёга чўмган сув парилари жуда ёқарди. Қачон саройга келмасини, албатта шу улугвор ҳайкаллар сув отиб турган фонганини томоша қилмасдан кетмасди. Ҳайкаллар унинг назарида дахшатли тўлон билан олишайтган паллавоиларга ўхшарди. Самсон эса ҳар дом унга қилоҳий қудратга эга бўлган девқомат Гераклин эслатарди. Унга қарши билан негадир эти жонирлаб кетар, лекин барибир унга қарғисини, унинг олдидан кетгиси келмасди. Ҳотир ҳам унинг рўтарасига келиб бехтиёр тикилаб қолди. Самсоннинг олтин суви югуртирилган қоматида фонгандан отилиб тушайтган томчилар билтур юддулардек ақтирарди. Сайёра уларнинг ҳар бирига қарагисин, қўлга олиб томоша қилгисин келарди. Лекин ҳар дом шуни ҳаё қилганда, Самсон қаддини ростлаб унинг қаршинга қўраётгандай бўларди.

— Яхши-а? — деди Абдулла Сайёрани тирсагидан ушлаб.

— Ҳа, жуда ҳам. Фақат мен ундан кўркаман.

— Нега?

— Худди менга юриб келайтгандек туюлади.

— Бу сувади. Агар сувага кўзинг тушмаса, шуңдай қоролмайди.

— Менга у бутундай ёмайди, — гапта аралашди Пулат. — Назаринда янча қўпол ишланган. Бошқа фигуралар яхши. Фақат Самсон шуңдай кўринида. Унинг қаршида ҳам қандайдир соқталик бор.

— Балки шуңдайдир, лекин қўпол эмас. Катта, холос! Шунинг учун қўпол туюлади. Сал наридан қара. Умуман, ҳайкалларини ёнда туриб кўриб бўлмайди.

«У ҳаю», — ўйлади ичиди Сайёра Абдулланнинг гилларини эшитаркан. «Илгарин буңдай дедимди, дейлмедим».

У бехтиёр орақсига тисарилиб, Абдулла айтганидек қилди. Гарчида узоқдан кўрса яхши туюлишини билса ҳам, хотир шуңдай қилгисин келиб кетди.

— Тўғрими? — сўради Абдулла. Сайёра бошини юмрилатди.

— Бўпти, сен билан тортишиб бўладики? — деди Пулат. — Вой менга қаранглар, биз ўзи

нега бу ерда турибми? Тез-тез айланиб кайтайлик.

— Шоянжма, — деди Абдулла, — балки бу ерга сўнги марта келишимиздир, кейин қачон келамиз, ким билди... Сайёра, хув алави аргычмоқ эсингдами? Юр, учмиз!

Абдулла Сайёранинг жавобини кутмай, уни сургаб кетди.

— Мен-чи?

— Юр-юр!

— Сен тўғри айтдинг, Абу! — деди Сайёра аргычида ўтириб атрофга тикилар экан. — Балки сўнги марта келишимиздир. Менга бу ер жуда ёқиб қолган эди.

— Ачинма. Бегининг ишониғи шундайкин... — деди Пўлат. — ҳар йилги келиб тураимиз...

— Лекин иш билан келамиз...

Сайёранинг бу гапи йиғитларни ўйлатиб қўйди. Иш... чиндан ҳам юксел иш бошланади. Саккиз ой қолди. Саккиз ойлик ёшлик, саккиз ойлик шўхлик. Кейин бу даар ҳеч қайтиб келмайди.

— Қизик, — деди Пўлат. — Студентлик яхшимикин, ё иш?

— Менга қолса, узарбод студент бўлардим, — деди Сайёра.

— Унда сендан нима фойда?

— Битта ёмон математик қимварди. Дурустрок ишлашимга қўним етмайпти. Сен билан Абу бошқа гап.

— Абуни галирма, — деди Пўлат. — У ишлаш учун яратилган одам. Ростини айтсам, менинг ҳам уч-тўрт йил ўқигим бор. Афсуски, бу мушкин эмас.

— Ҳаммаминг ҳам яхши ишлаймиз, — деди аргычмоқ тебратилш билан овора бўлиб турган Абдулла. — Биз ҳам ишлаганимиз йўқ. Шунинг учун студентлик яхши кўринаяпти. Ишга тушганда, иш яхши кўрилади.

— Лекин Сайёра, сени ҳеч реактор ёнида тасаввур қилолмаймаман. Сен кўпроқ врачга ўхшайсан.

— Медицинститутга қирайми? Абдулла кулиб юборди.

— Йўқ. Биз бирга ишлаймиз. Шундай ишлаймизкин...

— Класс бўлади, класс! — деди Пўлат.

— Тагин қандай класс!..

Шаҳарга қайтишганда Абдулланинг таклифи билан «Астория»га киришди. Бу қадимий ресторани ва унинг қимматбаҳо менюси алгачдан бери унинг димоғини ютқизиб қоряди. Подшо Николай II нинг эслатувчи швейцар чол уларга честь бериб, элчилик билан Сайёранинг қўлидан пашани олди.

— Қирол қиролчинини кутиб оляпти! — ҳазил қолди Пўлат.

Улар иккинчи қаватта кўтарилди. Деразалари оғир духоба дарвардалар билан тўсилаган ресторанида тағтилшвор жимжитлик ҳукмрон эди. Онда-сонда қўшин талдан қавалларининг сипли жаранги эштилди қоларди. Ешлар проспектта қаранган дераза тағиға ўтиришди.

— Ҳа... — деди Пўлат кўрсиниб. — Узингининг ошхона буцдан туғук эди.

Сайёра пик этиб кулиб юборди.

— Бир кун барибир кирсан шунақа ресторанига. — деди Абдулла. — Урганш керак.

Қапалак нуҳса галестук тақсон офинишат меню уятди. Сайёра уни арақлаб, ҳар хил нарсаларни буқорар экан, Пўлат унинг тирсағидан тортиб:

— Узингин бос, ўзингин бос, — дерди.

Улар жуда яхши ўтиришди. Икки рюмкадан сўнг Пўлатта бу ҳашаматли ресторани худди студентлар ошхонасидек оддийгина бўлиб кўрине бошлади.

— Қизик, — дерди икки галининг бирида у. — Нега илгарин ҳеч қирмаганимиз бу ерга? Жуда тинч экан-ку!

— Қанин, кўтардик, — деди Абдулла йиғитдан рюмқаларни тўлдириб.

— Нима учун? — сўради кигариб кетган Сайёра.

— Ҳаммамнинг академик бўлишимиз учун! Абдулла бу гапни чиндан айтганим, ё ҳатти қолгани, билиб бўлмасди, лекин жуда қулагили чинди.

Улар турнишганда, шиншادا ҳали анчагина қоньяк бор эди.

— Нима қиламиз? — сўради Пўлат ва алашгаб атрофга қаради. Ресторан даярли бўш эди. Фақат бурчак-бурчакларда, чет элликлар бўлса керак, яъни овозда галлашиб ўтиришарди.

— Битта ҳам бадавлат студент кўришмайди. Оҳ! — деди Пўлат бармоғини битиги қилиб, пешонасига қадар экан. — Топдим. Қиролчи! Агар шу, сизининг муборах қўлингиз теккан шаробини юррол олий хазратларига ҳада қилсак, нима дейсиз?

— Олармикин? Турниш жуда ваҳима-ку? — деди Сайёра.

— Пўлатин топамиз.

Пастга тушишганда Пўлат шиншани швейшар чолга узатди.

— Бобай, агар биз қайтмасак, бизнинг соғлигимизга ичиношигиз муҳим.

Швейшар тўтиборсиндик билан шиншани олиб, бир чайқатди. Қўнғли тўлди шеккани, прилавак устига қўйиб, пошналарини зарб билан тақиллатди-да, честь берди.

— Ташаккур, — деди Пўлат.

Соат ўн иккидан ошган, лекин тун кўрганга ўхшамасди. Шаҳарнинг сутдек оппоқ кечаси ўз ҳаётини бошлаб, бор гўзаллигини кўз-кўз қилиб турарди.

— Бирпас айланамиз-а? — деди Сайёра яна шерикларини қўлтўқлаб.

— Фақат менсиз, — деди Пўлат.

— Нега? — хайрон бўлди Абдулла.

— Қиролчиани аяб кўпроқ тортганига ўхшайман.

— Айлансак, таржаб кетади. Кейин уйда чой ичамиз, — деди Сайёра.

Пўлат роҳи бўлди. Улар Невский проспекти бўйлаб битта-битта юриб кетишди. Одам сийрақлигини тўтиборга олмагайда, шаҳарнинг тун қўнғиллигини билди бўлмасди. Трамвай юрарди, машиналар «гиз-гиз» ўтиб гузарди. Ҳеч қерда тун белгиси бўлган фонарь ҳам миктиллаб кўришмасди. Ҳаммаёқ ёп-ёрут, ҳамма нарса уйғок.

Сайёра Пўлат билан Абдулланинг қўлларини осилиб бораётган, қўлларини уйларнинг жонжондор пештоқларидан, кўкўпар биноларини елкаларида кўтариб турган пахлавочилардан, баланд арслардаги хомуш нигоҳларини ерга қалдаган фарништалардан узолмасди. У шуларни кўрганидан, тўрт йил шулар билан бирга яшагандан мамнун эди, лекин яқинда хайрлашадди, оз қолди, лекин хайрлашадди. У буни истамасди. У бутунлай шу шаҳарда яшашни истарди, шунинг учун қўнғилнинг қеридир гаш эди.

— Нимани гўзал сенинг, шимол гўзали? — у эсга тушган бир шёърни ўқий бошлади:

*Нимани гўзал сенинг, шимол гўзали?
Ойдин тўқларингми, баҳман денглингми?*

Абдулла уни давом эттирди:

*Нимани гўзал сенинг, шимол гўзали?
Сенинг боғларингми, ёқут қолдушигми?
Сенда узайдими мен, сенда юлғандим
Нисон деган мамни, ҳайт бешимчи...*

Кейин нима эди?

Пўлат «ниҳ», тўтиб қулди-да, давом эттирди:

— *Сенда Эйпштейн бўлдики дедим,
Сенда лам' очилди или эиним...*

— Хатна-хатна-у. — деди Сайёра. — меннинг кайфим бузилиб кетди. Биг' энди ёш эмасинг...
Хеч менимга сизмаватти.

— Менинг миям ёрилиб кетай дегатти. — деди Пулат. — Уйга борайлик?..

— Юринглай.

Улар ётоқхонага келишди. Лифттин чакоришаётганда вахтёр кампир Сайёрадан сўради:

— Боя жуда севиниб кетдинг?

— Отаси академик бўлди. — жавоб берди Пулат.

— Илгарни ким эди? Абдулла кулиб юборди.

— Илгарни доктор эди.

— Доктор? — хайрон бўлиб сўради кампир. — Нима, академик доктордан яхшимми? Мен бир докторни билмаман, жуда яхши одам, юраккин операция қилди. Индияёсини...

Лифт кўтарилди. Бешинчи қаватга чиқошганда Пулат тўхтади.

— Ха, чой ичмайсанми? — сўради Абдулла.

— Бу одақтин иккаловнингларга хавола қиламан. Уйку босатти.

У тушиб кетди. Абдулла билан ёлғиз қолиб, негадир бу сафар Сайёра ўзини ноқулай сезди.

— Мазани ёўқини? — сўради Абдулла.

— Ёўқ, ахши. — деди Сайёра. Овози ҳам негадир бўғик чикди.

— Хурсандманми?

— Нимадан? — тушулмади Сайёра.

— Даланидан.

— Албатта. Лекин шундай бўлади деб ўйламаган эдим.

— Мен билардим. Туттироғи, шундай бўлишига ишонардим. Бу жуда катта бахт. Кампан-кам одам бунга етишди.

— Сен бундан мустьсно.

— Нега?

— Сенни яхши билмаман. — деди Сайёра унинг қўлидан ушлаб. — Сен етишсан.

— Кулма.

— Кулаётганим ёўқ. Сендан кулмайман.

— Ростданми?

— Нега ёлғон бўлар эмас?

Абдулла миниятдор юнбарада жонламади ва унга узоқ тикилиб қолди.

— Мен ҳотир! — деди Сайёра, плашини диванга улоқтириб. — Аччик бўлсинми?

— Ўзинг биласан.

— Демак, аччик.

Сайёра чинни чойнах билан чой қутини кўтариб, чиқиб кетди. Абдулла дەرға ёнига борди. Форточкани очди. Барибир уй совинади. Костюмни ечиб, стулга кийаётганда қўйлагининг кўрағидан тугма ширт этиб узалиб кетди. Абдулла тугмани олиб, столга қўйди-да, диванга ўтирди. Шу пайт Сайёра кайтиб қорди.

— Ҳотир бўлади. — деди у ва столнинг устини йиғиштира бошлади. Шунда қўзи тугмага тушиб қолди.

— Бу қордан пайдо бўлиб қолди? — деди у хайрон бўлиб.

— Кечирасан, меники. — деди Абдулла. — Узалиб кетди.

— Айтмайсанми? — хайра бўлди Сайёра. — Ҳотир қандай қўйман.

— Қўйвер, ўзим...

— Нега мен эмас?..

Сайёра шундай деб, шаҳарнинг тортиқмасини титқилай бошлади.

«Яхши юг, — ўйлади Абдулла ноҳик қомагига кўз тикиб. — Чиройли, инмайхейли, ақдзелонкиннинг юзи. Жуда бахтли бўлса керак». У Сайёра билан биринчи марта учрашганини эслади. Ушанда ҳам у худди шундай чиройли, чаккон, хушмуомала эди. Бирок ушанда Абдулла ушдан уларди. Энди-чи? Энди улар деразли тенг. Тенгми? Йўқ, тенг эмас. Унинг ҳамма нарсаси бор. У нима нотаса шунини қилиши мумкин. Унга уйланган йағит жуда бахтли бўлади. Унинг яна бир яхши одати шуки, ўзининг маъкен билан гурурланмайди, эга ҳам солмайди. Ҳа... Унга уйланган одам бахтли бўлади. Овласи ҳам яхши. Турсунали аҳанинг ушдан бошқа ҳеч юми йўқ. Овласи ҳам уни еру кўкка нишонмайди. Кўзик, нега у ҳеч ким билан юрмайди? Налотки ҳеч юмини яхши кўрмаса.

— Сайёра...

— Нима? Оқ ипни кўсрга қўйибман, тополмайман.

— Қўйвер. Ушим тилиб оламан. Сайёра...

— Эштанман.

— Сени... сени эрга тегяпти, деб эшитдим. Ростми? Сайёра кудди.

— Ким эши уша мен тегадиган эр?

— Ўзинг билсанг керак?

— Уша одам буинсини ҳам айтмабди-да... Топдим. Сайёра Абдулланинг ёнига ўтириб, илтига ил ўтката бошлади.

— Айтмади. — деди Абдулла унинг очик титқаларига тикилиб. — Тўйга-чи, тўйга айтсанми?

— Агар бўлса... Қасри ушди?

— Албатта бўлади. Мама, — Абдулла унга акинрок суртилиб, кўкрагини тутди.

— Нишонасанми шунга?

— Нега нишонмас эканми? Бу ҳар бир кишининг бошида бор.

— Фақат менинг эмас.

— Нега?

— Меннинг ҳеч юмини йўқ, — Сайёра хомуш бўлиб қўларини туширди. — Меннинг ҳеч юмини йўқ...

— Нишонмайман, — Абдулла шундай деб, унинг титқасига қўлини қўйди. — Сен... сен чиройлисан.

— Бу курук гап.

— Йўқ, ростдан. Жуда чиройлисан,

— Сен-чи? Сенга ёқманми мен?

Сайёра унга секин кўз кирини ташлади. Абдулла нима дейишини билмай қолди. Екдими Сайёра унга? Бу ҳақда у ўйламаган эди. Ҳа, ёқди, албатта ёқди. Шундай юг нега ёқмасни? Нега шунини югарни билмаган эди?

— Ҳа, — деди ҳақон билан у. — Мен-чи? Мен сенга ёқманми?

Сайёра жилмайди.

— Кел, қадаб қўй.

У шошиб Абдулланинг ёқасини ечди. Унинг юзи юп-югариб кетган, житкииб-житкииб нафас оларди. Абдулла ҳам югариб кетган эди. Кўкрагини тутиб юмир тўмай тулар экан. Сайёранинг сочлари жиганга тегиб, бутун баданнинг юмирилатарди, ёқили хлди димоғига урилари.

Тутгани қадаб бўлиб, ипни тишлаб олиш учун Сайёра эчди. Шу тоб унинг иссиқ юзи Абдулланинг очик кўкрагига тегди. Абдулла ўзини тутиб ололмади. Уни кучоқлаб, бўйнидан, кулоғидан ўта бошлади. Сайёра бошини кўтармади, оғирлигини унга ташлаганича, бир давоқа унинг кучоғида ётиб қолди. Коридорда нимадир тарақлаб кетди.

— Вой, чойнак! — деди ўзига келиб Сайёра ва савраб ўриндан туриб эшикка отилди.

Абдулла ҳажжонинг босолмай, жойидан қимирламади. Уни янги ҳаёт, янги орзулар қувончен қимраб олган эди. У ҳеч маҳал шундай бўлишига ишонмаган, ҳатто ҳаёлига ҳам келтирмаган эди. Сайёра унинг учун шу кунгача чиқиб бўлмайдиган қоянинг устида эди. Бутун эса, бутун у шу қояга чиқди. «Ҳа, — деди у ичидан ўзини мамнун бўлиб. — Мен ниятига етдим, ҳаммаининг менга ҳаваси келди!».

Иккига бўлинган чойнакни кўтариб, Сайёра кирди. У айбдор юзфада жиммайди.

— Бу яхши. Бу бахтдан нишон. Руслар шундай дейди.

У ўриндан туриб Сайёранинг олдига борди. Чойнак бўлақларини қўздан олиб, столга қўйди-ди:

— Ишонасанми шунга? — деди. Сайёра бошини қимирлатди ва сўради:

— Бошқа дамлайми?

— Йўқ. — деди Абдулла ва уни қўларидан ушлаб ўзига тортиди.

XVI

«Мингбулок» жаммасининг идорасида мажлис кетарди. Бу оядадаги мажлислардан бўлмай, унга юншоқнинг барча юзгакдан кишилари чақирилган эди. Чамаси икки юз киши ситқилган, «клуб» деб аталмиш шифтнинг қаминшлари чиқиб ётган зал одамларга тўйгач, Нурмат ака Самадга нима ютиб, «бошла», деди. Самад салинининг ўртасида турган столга қонуллашди. Уч хил билан-паст бинонинг макетиغا бир қараб қўйиб, залга мувожаат қилди.

— Ўртоқлар, бутун мажлисинингда битта масала қўрилади. У ҳам бўлса юншоқнингнинг келажиги.

Мингбулок Янгирма-Ўттиз йил оддин қилдай бўлса, ҳозир ҳам даярли шундай турибди. Мана ўзининг ўтирган хўжалик идораси. Урушдан аввал ҳам шу бино идора эди. Ҳозир ҳам. Ташқаридан қараган одамнинг қўнгли отади. Қишлоқдаги бошқа уйлар, юнгир-қийишқ қўчалар-чи? Энди шундай лой томли, пастак уйларда яшаш уят. Агар пулимиз бўлмаганда бошқа гал эди. Мен ани қайтариб алтаман, пулимиз ҳозир янги юншоқ қурилишини бошлашга стади. Мана, кўз олднингларда янги Мингбулокнинг тахминий макети. — Самад макетни юншайтириб залдагиларга кўрсатиб чиқди. — Бу макетни ўзинининг ёш меймор, Юсуф аҳминининг юзлари Гулчехра асаган. Қурилишни ҳам унинг ўзи бошқаради. Раҳбарият шунга қарор қилди.

Залда қароқ кўтарилди.

— Умрингдан барака топ! — деган овозлар эшитилди.

— Ҳозир. — галини давом эттирди Самад. — сўзин Гулчехрага берсах. Янги Мингбулокнинг қилдай бўлишини яхшилаб тушунигириб берса, кейин мулоқоматга қўйсақ? Қаршилх Яўқон?

— Йўқ.

— Эшитайлик!

— Бўлмаса сўз Гулчехра Самдовага!

Нурмат ака билан отасининг ўртасида ўтирган Гулчехра уқлиб ўриндан турди ва «гапирасрайми?» дегандек, раисга қаради.

— Бемалол. Қўнглингдаги борини галир. — деди Нурмат ака.

Гулчехра макет ёнига келди. У уйда мажлисга тай-ёрларин жани, галини нимадан бошлашни ва нима билан тугатишни ҳам ўйлаб қўйган эди. Лекин ҳозир унга қўлларини тикиб турган одамларга қараб ўзини йўқотиб қўйди. Ҳатто ичидан: «Худо, ўзинг шарманда қолмагинда», деб юборди. Нимадан бошлаш керак? Қундузи Самад билан учрашганда ҳаммасини келишиб олган, нима дейишини аниқ биларди. Ҳозир эса ҳамма гал ҳаёлидан кўтарилиб кетди.

Зал тўлқонлана бошлади. Қимдир йўғалиб ҳам қўрди. Гулчехра гинини ўйлаб, бирма-бир

талдагиларга қараб чиқар экан, дераза тоғчасида Утирган Алишерга кўзи тушиб қолди. Алишер унинг қийналиб турганини кўриб, «галиравернинг, нимадан чўчибсиз?» дегандек кўзини қисиб қўйди. Гулчехрага бу далда бўлди. Ужасидан кўз узмай, секин галнини бошлади.

— Бу макет меннинг диплом ишим бўлади. Уртоқларим катта-катта биноларнинг, бутун районларнинг макетларини чигишяпти. Мен ўт юшлогини талладим. Кўндан бери Мингбулоқнинг янги кюфасини кўришни, чанг, тор кўчалар, ертўзаларни эслатувчи уйлар ўрнида кенг кўчалар, чиройли иморатларни орчу қилардим. Шу ортумини мана шу макетга туширдим. Бу макет, албатта, мукамал эмас, лево, камчиликлари кўп, бунинг устига меннинг биринчи муस्ताқил ишим...

Гулчехра тўхтаб қолди. У ҳажжондлаш бошлаганидан галнини йўқотиб қўйган эди.

— Галиравер, юзгим, кулогимиз сенда, — деди бир чол биринчи катордан.

— Камчилиги бўлса, кўрига. Ҳаширага чакирсанг, тултамиз! — кичкорди орқадан кимдир.

— Камчиликсиз иш бор эканми! Галиравер! — уни қуваётлади яна кимдир.

Гулчехра ужасига қаради. Алишер икки кўзини унга тикиб, жилмайиб турарди.

— Қани бўла қол, қизим! — деди Нурулат ака унга далда бериб.

— Янги Мингбулоқ қандай бўлиши керак? — давом этди ўзини тутиб олиб Гулчехра. — Мана бу макетда унинг бир қисми кўрсатилган. Мана бу тўрт қаватли бино ҳужалкинки. Биз Нурулат ака билан келишиб, уни маданият саройи деб атадик. Ҳозир ҳеч қандай кишлоқнинг шундай маданият саройисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Ёшлар кўп. Кечкурун улар доим дам оладиган, билемларини оширадиган, кино, концерт, театр кўрадиган бир жой бўлиши керак. Макетдаги бино яна шунақа жой бўлади.

— Қачон? — кичкорди кимдир.

— Уч-тўрт йил ичида, — жавоб берди Гулчехра. — Маданият саройи орқасига қанал тушади. Кейинчалик бориб бу ер кишлоқ марказига айланади. Унинг олдидан катта кўча ўтади. Бу кўча бир томондан Қўқон, иккинчи томондан Олтириқ билан туташиб кетади. Маданият саройининг ўнг томонидан, мана кўриясизлар, ҳужалкиннинг янги илдораси. Бу икки қаватли бино кўришни ҳам шу йиллар ичида ништа тушади. Чап томонда тепеси айвоқлик милави бино «Мингбулоқ» меҳмонхонаси. Шундай қилиб, кишлоқ марказида мана шу учта катта бино бўлиб, уларнинг ўртаси фонтанли боғ бўлади. Бу боғ қанчаларча чўчилиб келади.

— Менда савол бор? — деди талнини ўртасидан бир нўйсафид туриб.

— Тўхтаг, ота! Галнини тамомласин!

— Галнини кейин галираверди. Ҳозир сўрамаман, жимдан чиқиб қолади.

— Майли, сўраг, — деди Гулчехра, — нима дейсиз, ота?

— Айтаётганларингнинг ҳаммаси яқши, болам. Шу иморатларнинг ҳаммаси керак. Лекин сен менга бошқа нарсани айт. Бизнинг уйлар нима бўлади? Кеча исварам гал топиб қолди. «Нима дейсиз, бува, Мингбулоқ бузилармиш, кўп қаватли уйда турармишимиз!» «Тўхта, — дедим, — бу нима деган гал? Туппа-тузук уйнинг бўлсинда, ҳамма бир-бирининг устига минганиш яқсини? Бу бўлмаган гал. Қалси бир йил Тошкентга тушганимда, мен бир жойга жонатага олиб боришди. Уйга одам сизмади, жонатани кўчада ўқидик. Бу ҳам майли. Товутни арқон билан деразадан туширилганини айтмайсанми? Мен Мингбулоқда ҳам шундай бўлишини истамайман. Ўзбекка бир парча ер керак. Ўзбекка битта бўлса ҳам дарахт кўхариб турган жой керак. Ҳоватхонага чинас ҳам ҳоватига чиқсин-да, ўзбек. Нима дединглар?

— Тўғри, ота, тўғри!

— Бор экансиз-ку, Қобилтон ака! — деган овозлар янгради.

— Қобилтон ака, — деди Самад, — шунча галнингиз бор экан, кейинроқ галираверингиз бўлар эди.

— Э, болам, жимдан чиқиб қолади, деганми-ку! Хўш, юзгим, қани айт-чи, исварам ҳажим? Ростдан шунақа уй қурасанми?

— Ҳозир, ҳозир, ота, — деди унинг галларини кулиб туриб шиттаган Гулчехра. — Мен ҳам энг қилдай ўйласангиз, шундай ўйлабман. Ҳозир жавоб берман. Шундай қилиб, шу учта бино тушадиган жой кишлоқ маркази бўлади. Унинг атрофида тўрт томонга тўртта кўча тушади. Кўчаларнинг атрофларига турар жой бинолари қурилади. Мана бу ерда шу турар жой биноларининг нечтага макети бор. Бу, албатта, тахминий макет. Қўрабсизларми, кўчага қараган тўрт ойналди уй, унинг орадан довди. Ҳовлининг жамов ерига жойлашган жойи катор хужра... Мингбужоқда кўп қаватли турар жой бинолари қуриб бўлмайди. Ҳозирча мана шу уйлар киёф. Қобилжон ота, мана қараг, бу уйлар шундай бўлади: олди айвон, уч хона, бир дахлиз. Е бўлмаса, тўрт хона, бир дахлиз. Кўчага эса, холнинг шик, холнинг дарвоза қуриг.

— Қобилжон акага дарвоза керак. Тобут шикдан чиқмаса, нима қилди?

Зада қулги кўтарилди.

— Шундай қилиб, — галини ақуладан Гулчехра, — макетда асосан кишлоқнинг маркази қўрабсизган. Шунинг ўзи ҳам ағча йилга қўйиладиган иш.

Гулчехра жойига бориб ўтирди. Нурмат ака, маъқул, дегандек унга қараб бошини юмюрлатиб қўйди.

— Яша, — деди Юсуф ака. — Галга ҳам тугук жансан-ку?

Гулчехра жисмайди.

— Хўш, кини, кимда савол бор? — Самад столга қалам уриб залга мурожаат қилди.

— Менда бор! — деди никоенчи катордан гавдали бир аёл кўтарилиб. — Янги кишлоқда асли бўладими? Нета бу ҳақда индамайсизлар? Е болани ордангига тутиб ишлайвермагими?

— Бўлади! — деди Нурмат ака жойида туриб. — Биринчи навбатда олтинчи кишлоқ асли қуриши. Бу режага қирмаган. Чунки аслининг қурилиши шу йилгек бошланади.

— Қўнглингиз тўлганин, Каромат ола?

— Манави бошқа гал.

— Яна қандай савол бор?

— Менда!

Алишернинг ёнида турган бир бола қўлини кўтарди.

— Нима дейсан?

— Маданият саройи битталда, ҳар кун кино бўладими, ғ ҳозиргидек уч-тўрт ойда бири?

— Қўнглингиз неки маҳал. Яхшимин? Бола итқайди.

— Яна кимда савол бор?

— Мен бир нарсая тушунамагман, — биринчи каторда ўтирган мўйсафид ўридан турди. — Ундай бўлади, бундай бўлади, депсизлар! Яхши. Бўлсин. Ўлорани ҳам, томоша бинони ҳам жамов хўжалиги қуради. Бунга ақлим стиб турибди. Лекин турар жойларини ким қуради? Кимнинг пулига қуради? Шунини тушутир.

Самад Нурмат акага «галирисизми?» дегандай қараб қўйди. Нурмат ака макет ёнига келди.

— Галингиз тўғри. Муқом ака. Жамов хўжалиги ҳаммага текин иморат қуриб беролмайди.

Лекин биз маслаҳатлашиб шундай бир фикрга келдик. Утти-қирқ кишидан иборат қуриш бригадави тузсак. Шу бригада фақат уй қуриш билан шуғуллансак.

— Пулин ким беради, пулин?

— Ҳозир, — Нурмат ака қўлини кўтарди. — Пулин кучи етганинг ўзи беради. Кучи етмаганга хўжалик. Уч-тўрт йилда қарт уқлиб кетади. Даромаддан босиб қолгани. Мана сизнинг ўзингизни олайлик. Ўзингиз ишлайсиз, ўзингиз, келиннингиз. Неки кишининг даромад хўжаликка сарф бўлса, биттаингизинки янги уйга кетади. Сизиники кетадиган бўлса, бир йилдаёқ утиласиз. Қалай, маъқулми?

— Маъқул ҳам галми? — деди мўйсафид. — Биринчи қилиб мени хатта тираб қўй. Уйга эҳтиб қираверини жонимга тегди.

Қулги кўтарилди.

— Қани, қимда яна?

— Мумкинми?

Савол-жавоб аллалмаҳалгача давом тлди. Гулчехра кичкина макет шунча гап-сўзга савоб бўлишини кутмаган, хотир даҳаси ва Самаллар билан уйига қайтар экан, ўзиди йўқ шод эди. Ярим йўлга келишганда, Юсуф ака нимадир эсига тушиб, орқасига қайтди. «Аянгга айтиб қўй, дарров келаман», — деди-ю Нурмат ақани ахтариб кетди. Гулчехра Самад билан ёлғиз қолди.

— Хурсандмансан энди? — сўради Самад.

— Жуда ҳам, — деди Гулчехра. — Бундай бўлади деб сира ўйламаган эдим.

— Мен ҳам. Одамлар яқин яшашини истиб қолишди. Энди, қориним тўйса бўлди, деган гап қолди кетди.

— Лойдан асаган қалъамиз эсигизми? — сўради Самад, унинг тирсагини ушлаб. — Тўрт дарвозали, икки қаватли қалъа... Лекин уни ўшанда қимдир бузиб юборган эди. Энди ҳеч қим бўзмайди. Сенинг уйларинг билан энди одамларнинг ўзи юзгикиб қолишди.

— Ҳа, — деди Ҳайлчан оҳангда Гулчехра.

Лой қалъа унинг хотиридан сира чиқмайди. Анча бўлди бунга. Иккинчиси, учинчи синфда ўқирди ўшанда. Дардан кейин мол боқиб юриб, болалар ариқ лабида «халмоминш!» ўйнашди. Гулчехра ҳам ўйнади. Кейин, ўзи сезмай, лойдан нимадир асай бошлади. Самад ҳам унга қўшилди. Гулчехра девор кўтарди. Самад унинг нима асоётганини сезгандай қатор дарча очди. Кейин деворнинг тўрттала бурчагига минора қуришди. Минораларин қимши билан бир-биринга улаб, тагига дарвоза ўрнатилди.

— Бу сенинг уйинг, — деди Гулчехра жондэй оҳангда қалъага тикилиб.

Бизнинг уйда дарвоза йўқ, — деди Самад.

— Катта бўлагинида қуриб оласан.

Болалар қалъа устига яна нима қуришни ўйлаб, узоқ туриб қолишди. Лекин ҳеч нарса топилмади. Кеч кирди. Болалар тарқалди. Гулчехра уйда ҳам қалъа устига нима ўрнатилгани ўйлади. Ниҳоят топди. Эрталаб у хурсанд бўлиб, Самаллариникига югурди. Иккалови шоша-пиша тўтат бошига келишди. Аммо кечаги тизта бўйи қад кўтариб турган қалъа бузиллиб ётарди. Қимдир уни текшириб ер билан битта қилган эди. Ҳали яқин қурмаган лойда утиқ нағаларининг ичи турарди.

Гулчехра йиғлаб юборди.

— Йиғлама, — деди Самад тишини тишига қўйиб. — Ўзим янғисини асвб бераман.

У шундай ҳам қолди. Авадлгидан катта қалъа қурди. Лекин барибир Гулчехранинг алами анчагача босилмади.

Гулчехра шунга эслаб борар экан, минингзорлик билан Самадга қараб қўйди. Ҳақоний дўст шундай бўлади. Мана, Самад хотир ҳам уни қуватлаб келаяпти, ундан ёрдамни аямаяпти.

— Биласанми, мен ҳали янги уй қуримокчиман. Шийпонанк, дарвозалик...

— Ў, тўй яқинми?... — сўради Гулчехра.

— Агар роти бўлса яқин, роти бўлмаса...

— Қим экан ўша роти бўлмайдиган? Мен биламанми?

— Ҳа, — деди секунггина бош иргатиб Самад.

— Ўзи нима дейди? Галлашдингми?

— Йўқ. Галшраман дейману, тилим бормади...

— Шунчалик уятчангисан? Билмаган экиман.

— Гап уятчанликда эмас.

— Нимда?

— Биласанми, у шундангиз яқин одамки, ўзини шу қадар менга яқин тутадикан, бу ҳақда оғиз очгани қўрмади. Балки хафа қилиб қўрмади, балки ёқмасди...

— Сен ёрмайдиган ют қим экан? Мингбулоқдими?

— Ҳа. Мингбулоқдан. Бирга ўқиганман, бирга ишлялман...

Гулчехра қишлоқдаги барча қизларини бир-бир кўз олдига келтириб чиқди, лекин биронтасини Самадга яқинлаштира олмади.

— Ким экан? — деди инқилот унинг ўзига мурожа-ат қилиб.

— Айтайми?

— Ҳа.

— Сен.

Гулчехра юзтариб кетди. У бундай жавобини ҳаёлига ҳам келтирмаган эди. Бечора Самад!

— Ҳафа қилдингми? — сўради Самад хавотирланиб.

— Йўқ, йўқ. — Гулчехра тўхтаб қолди. — Лекин... Лекин мен... сен... Йўқ, бундай бўлиши мумкин эмас.

— Биламан, сенга Абдулла ёсади. Гулчехра яят этиб унга қаради.

— Каердан биласан? — сўради шошиб Гулчехра. «Нахоткин кўрган бўлса?». У шунини ўйлади-ю, талтор эсига тушди ва кўриб кетди.

— У келганда жуда бошиқча бўлиб кетсан.

— Шунини? — Гулчехра енгил нафас олди.

— Шунининг ўзи ҳам катта гап.

— Тўғри мен уни... мен уни яхши кўраман.

— У-чи?

— У ҳам. Кўрдан бери.

Гулчехра шундай деди-ю, севиниб кетди. Абдуллонинг бўлгани ва улар бир-бирини яхши кўргани қандай яхши! Яқинда учрашшадди, от қолди, кейин доним бирга бўлишадди. Булдан ҳам катта бахт борми! Лекин, лекин бечора Самад... Унга қийин. Ўзи жуда яхши йиғит. Балки бошиқча бировни севиб қолар? Қишлоқда яхши қизлар кўп. Нурият ақанинг қизини-чи? Бирим чиройли, бирим ёқимтой!

— Мени кечир. Самад. — деди Гулчехра уни юзатишга ниҳтиланб. — Ҳеч нарса дебмайман.

— Йўқ, сен кечир. Галархасам булар эди. Шундай бўлишнинг кутгани эдим, кечир... Ҳўп, мана уйингга ҳам етиб қолдик.

Самад дарёвати қаршиқизда тўхтади. Гулчехра қўлини узатди.

— Хайр.

— Хайр. — Самад унинг қўлини омонатгина сиқиб, тез ораксига бурилди.

— Самад!

— Нима?

— Тўхта. — Гулчехра югуриб унинг олдига борди. — Мендан ҳафа бўлдингми?

— Йўқ. — Самад қомуш жолмайди. — Нета ҳафа булар жанман? Еш бола эмасми? Хайр.

Лекин Гулчехра уни қўйиб қобормадди.

— Барибир ўртоқ бўлиб қоламиз-а? Мен сенин ўзинингни янги яқин дўстим деб билмаман.

— Мен ҳам. Хайр. Орамингда ҳеч қандай гап бўлгани йўқ деб ҳисоблайвер.

Самад кетди. Гулчехра у қоронғилик ичнда гойиб бўлгунча кетганидан қўраб қолди. У Самадга хотир жуда ачинаиб кетган эди. Лекин нима қила оларди. Агар Абдулла бўлмаганинда-чи? Унда ҳам шундай жавоб берарди. Самад яхши йиғит, яхши ўртоқ. Унга одам ўзига нишонгилдек нишонса бўлади. Лекин севги... севги бунга қарармади? Яна Гулчехранинг ҳаёлига қишлоқдаги қизлар қолди. У биронтасини яхши кўриб қолиши мумкин. Киши муҳаббат қўймасдан ашайи олмади. Албатта биронтала қўнғил қўяди.

Гулчехра шу фикр билан қиноватланиб, қўнғил жойига тушдида унинг юрди.

Зумрад она уни саврсиндек билан кутиб ўтирарди.

Кўриши билан ёш қизлардек дик этиб ўрндан туриб, қаршиқизга юрди.

— Яхши ўтдингми? Нима дейишди?

— Жуда ҳам яхши ўтди, ая, — Гулчехра уни кучоқлаб, юзидан ўтди. — Бирам кўркан эдим! Шунингнинг саволлар ётилиб кетдики! Одамларни айтмайси-ми? Зал лик тўлди. Овақтим ўчоқ бошидами?

— Мен ўзим олиб келаман. Сен чарчагансан! Зумрад опа тизиллаганича ўчоқ бошига кетди. Гулчехра буни истамаса ҳам, бу гал нидамасди. Унга бу хотини жуذا ёнб колган эди. Албатта аввал чиқоштирмади, ҳатто иккинчи марта уйланишни учун далаздан ҳафа ҳам бўлди. Лекин унинг Алишерга, даласига бўлган муносабатини кўриб, ўзгарди. Зумрад опа асли олтиариқлик бўлиб, туғмагани учун икки йил турмуш қуришгандан сўнг, эри қўйиб юборган эди. Унинг Нурият акага қандайдир танишгани бўлиб, Мингбулоққа онда-сонда келиб турарди. Саодат опанинг йилдан ўтгандан сўнг, Нурият ака унинг ҳаюда Юсуф акага оғиз очди. Юсуф ака роти бўлмади. Шунда раие уришиб берди.

— Ўзингиз ўйламансанг, бодаларингизни ўйласанг-чи! Қачонгача юзигиз уйга қарайди? Ўқини керак, ишлаши керак. Кейин қичқина эмас. Турмуш қуриб чиқиб кетса, нима қиласан? Ўглингизни ким тарбиялайди?

Бу гал Юсуф акани ўйлаётиб қўйди. Айниқса, оғиб, ранги сомон бўлиб кетган Гулчехрани кўриб, раҳим келди. Бир йилдан сўнг тўрт-беш оғайнисини чақириб, ош қилди-ди, Зумрад опани уйига олиб келди. Уй биринсиза тўлди-қўйди. Лекин Гулчехра анчагача уни «ая» дебмай юрди. Уни кўрғанда ўз авси жига тушиб, қўнгли бузилар, баъзи пайтлари йиғлаб ҳам оларди. Юсуф аканинг:

— Қизим, мен Зумрадин сени ўйлаб, укагини ўйлаб олиб келдим. Етим ўсмаляринг, қаровсиз колмаларинг, деб олиб келдим. Агар ҳафа қолдирган бўлса, ўша кунинг жавобини бериб юборман. У бундай қолмайди.

Боласиз одам боланинг қадрини билади. Кейин ўзининг меҳрибонлигини қўрқисанми? Сенларни қўрғанда оёқларингизга йиқилиб подизот бўламан дейди, — деган галлари ҳам унга тўғсир қилмасди. Лекин бир воқеа сабаб бўлиб, улар бир-бирларига яқин бўлиб кетдилар. Қалганига бир йил бўлганда йиғим-терми олаздан Зумрад опа бир ҳафтага Олтиариққа бориб, ақсини кўриб келмоқчи бўлди-ди, Алишер билан ўзига отлаша бошлади. Гулчехра уқсини юборишни истамаса ҳам, отаси ротилик бергани учун, нидамасди. Бир ҳафта биллимай ўтиб кетди. Қайтиб келишигизда у уқсини танимасди. Оёғизда янги туфли, эгинда ёқасига ука тўтиланган қўйлак, жуи матодан шым... Энг муҳими, ранги ким-қонди магиздек.

Алишер уни кўриши билан «опа!» деб кучоғига отилди.

— Маза бўлди, опа! Роса ўйнадим. Авмлар кейин шадарга олиб тушдилар. Қийинларимини қаранг.

— Муборақ бўлсин. Мунча яхши! Ким олиб берди?

— Авмлар, — деди гурур билан Алишер.

— Яхшимен? — сўради уларга жасмайиб қараб турган Зумрад опа.

— Жудаям яхши, ая! — деб юборди тўлқонлигини Гулчехра ва уни маҳкам кучоқлади.

Зумрад опа йиғлаб юборди. У Гулчехрани бағрига босиб севинди, лекин қўнздан шашкатор оқибган ёшларини тўхтата олмасди. Шу-шу уларнинг оросидан қил ўтмайдинган бўлиб кетди.

... Зумрад опа иссинк ошин унинг олдига қўяр экан, сўради:

— Далам қанилар?

— Ҳозир келиб қоладилар. Нимадир эсларига тушиб, Нурият ақини қолдириб кетдилар.

— Яхши бўлди де-а?

— Жуда ҳам. Нурият ақ, ўзинг бош бўлиб қурдирасан, дедилдилар. Лекин ҳаян бунга анча бор. Ҳали институтда нима дейишасди, билмайман.

— Айтгандай, — деди ўрндан туриб Зумрад опа, — Сенга телеграмма келди.

— Қани? — шониб сўради Гулчехра Абдулладан деб ўйлаб.

— Маза, олиб қўйибман.

Зумрад опа дерага юстирилган қотгани олиб, унга узатди. Гулчехра аял-талил қўлларини артди, телеграммани ўқиб бошлади. Ҳабиб бўлиб, аввал хайрон бўлди. Кейин янгиладан Ҳабиб чиқди ва бирдан ҳоҳлаб кулиб юборди.

— Ҳа, нима экан? — сўради Зумрад опа.

Гулчехра ўзини кулгидан тўхтата олимай, жавоб ўрнига телеграммани узатди. Унда шундай ёзилган эди: «Хурматли ўртоқ Сайдова! «Ёшлик» комплекс бизнесининг жюри аъзолари сизнинг лойиҳангиз билан танишиб чиқди. Жюри сизга шу лойиҳа учун биринчи мукофот берилишини лойиҳа топди... Конкурс шартига мувофиқ, келгуси йилда бошлангичдан қурилишда сиз шайхонлик элинингизга керак. Сизни юстирилган барча масалалар билан қуйидаги маъмулга мурожаат қилинг: Шаҳар лойиҳа институти».

Гулчехра қувончининг чеки йўқ эди. У эди архитектор! Унинг лойиҳасини қабул қилишди! Мукофот берилди.

— Нега гапирмайсан? Менга ҳам айт! — деди Зумрад опа.

Гулчехра уни кучоқлаб қўлиллаб юзидан ўпар экан, телеграмманинг маъмузини айтиб берди.

— Нима, эди кетиб қолганими?

— Ҳоҳир эмас. Чоқорингизда. Иннайсейин, тет қайтман. Ярим йилча-да, ая! Бу жуда катта гап! Ишонмайсизми?

— Ишонман. Нега ишонмас эканман. Майли, омон бўя ишқолиб.

Гулчехра телеграммани юзига суртиб ўпа бошлади. Ортусига эди етди у! Жуда тез етди! Савдод шитес-чи, ўзи хурсанд бўлади. Даласи-чи? У ҳам. Ҳамма хурсанд бўлади. Дарқол Абдуллага ёнши керак. Қандай сезиниб кетар экан шитиб?! У шундай ҳаёл билан оёқни ҳам чала қолиб, ўз хонасига югуриб кириб кетди.

«Абдулла, — деб бошлади у хатни. — Никим кун бўлгани йўқ сизга хат ёлганмига. Лекин яна ёлган экан. Бузи шодлиқнинг челараси йўқ. Милқулоқ макети қабул қилинди! Шундан бошдан осмонга етди, ўйга келганимда яна бир қувончи табарнинг устидан чиқдим. «Ёшлик» комплекс меҳмонхонаси учун қорлан лойиҳам биринчи мукофот олибди. Ҳозир қўлимда шу телеграмма-ку, севинчимни ичмига сийдирашмай сизга ёлганман. Хурсандмиги? Сиз яшан қўрган қиз ақли чиқиб қолди. Лекин унинг ютуқлардан боши айланмайди. У сизга ўтишмига, ҳамма нарсага жиддий, соқим қарашча ҳаракат қилади ва сизни солишиб қутади. Сиз келганда мен Тошкентда бўларман. Чунки қурилишда меним шайхонлик қилишим шарт экан. Жюри шундай ётибди. Шу бизан хатин татам. Додам келаятилар!».

Хатинчани ишқорлик билан қўнғичи Сизни солишган

Гулчехра».

Эртасига эрталабқок у хатин жўнатди.

XVII

Абдулла никим ўт орасига тушиб қолган эди. Лекин шундай бўлганидан ҳафа эмас эди. Сайёра оддий юз эмас. У билан ўз қатини боғлаган одам қўп нарсага етишиши мумкин. Абдулла эва шундай боғланганининг бўсағасида турибди. У ўзининг Сайёра билан бўлган турмушини тасаввур қилар экан, бекетиёр чедрасига табассум югурарди. Уч йил аспирантура, уч йил докторликка тайёргарлик, кейин биронга йирик илмий-техшириш институтига раҳбарлик... Бу ҳаммаси бўлган гаплар. Албатта бу даражага унинг ўзи ҳам мустанақ равишда етишиши мумкин. Лекин эҳсон? Нега йилда? Бунинг устига ҳаётда ҳар бир нарса юз бериши мумкин. Унинг эътибордан четда қолиб кетиши ҳам эҳтимолдан қоли эмас. Сайёра билан бўлганда-чи? У бутунлай бошқа гап. Турсунали ака обрўли одам, у ҳеч мадал қараб турмайди. Қўндан қелганича унга ёрдам беради, йўл кўрсатади. Ҳар қолда бетона эмас.

оддийгина шогдир эмас, кудэ! Яхши ягона кюзининг умр йўлдоши! Умр йўлдоши... Кигич, шундай бўлармикин? Нега ҳам бўлмасин? Сайёра сўнгги пайтларда унга жуда бошқача қарайдиган бўлиб қолди. Илгари ҳам у ўзи татиборли эди. Лекин Абдулла иккалови ўртасида бушдай вюстик ют беришнинг кутмаган эди. Албатта, биринчи марта кўргиндаёқ шу фикр қийиндан ўтган. Лекин бу фахатгина эмел, шу вақдан ичнда қолиб кетган эди. Уни юнга чиқаришга ботинолмай юрди. Бунинг устига Гулчехра... Гулчехра... яхши ют, чиroyил, унга ёқди. Агар Сайёра билан бунчалик бўлиб кетмаганда, албатта, ҳеч иккиланмасди. Ҳаммаси ўша келншгнларидек бўларди. Энди-чи? Энди ҳамма нарса чуваташиб кетди. Бу яхши эмас. Одам деган бир сўзлик бўлади. Кўрнмаклик қилмайди. Лекин нега Гулчехра бунчалик бўшлик юлди? Кутлар ўзи шунча бўлармикин? Жуда ҳам бўшлик юлди. Агар роти бўлмаганда Абдулланннг жакли чирмасди. Албатта озгина хафа бўларди, лекин озгина, холос. Ҳозир буни ўйлаб ўтирмасди. Унинг ўнга ҳам, Абдуллага ҳам яхши бўларди. Типпа-тинча, худди бир-бирларини билмагандек бўлиб кетишарди. Энди-чи? Энди ёмон, қарқолда шундай вюстикдан сўнг, шунча ваъдадан сўнг аздаш, қийнат юлиш яхши одамнинг ишн эмас. Ишайкейин, Гулчехра уни яхши кўради. Бирок у билан турмуш курси нима бўлади? Уни нима кутди? Абдулла буни тасаввур юлишга уриниб кўрди, лекин ўзининг болохонали уйдан бошқа ҳеч нарсадан кўз олдинга келтира олмади. «Ўзини олмакман, ўзини — ўйларди у. — Нега шошилди? Шунинг кунини ўтмасинди?» Лекин у Мингбулоқда ўтқолган кушларини элоб, ўзини оқларди, бундан бошқа иломи ҳам йўқ эди. У чиндан ҳам Гулчехрани севиб қолган, уснэ яшай олмастенига қаттиқ нишонган эди. Мингбулоқда, албатта яхши бўлган эди. Тунги сайиллар, ширин ортулар, Гулчехранинг майин қўллари, қўнқироқдек овози, ажойиб галлари!.. Уни севиладан бўлармики? У билан ўша ерда бир давоқа бирга бўлган; унинг олов кўзларига тикилиб, овозини шитган одам бир умрга ўзини бахтли ҳисобласа бўларди. Абдулла шу пайтгача ўзини шундай ҳисоблаб келарди. Унинг назариде, шу пайтгача ундан шод, ундан бахтли одам йўқ эди. Ўюшлари яхши, келажакни порлоқ, уни севадиган одам бор. Тагин қандай одам. Тенги йўқ гўлаб, тенги йўқ мулоим одам! У Гулчехранинг севиб қолншини жуда истайди эди. Агар шундай бўлмаганда ўзини жуда бахтсиз, рудан тилган ҳис юларди. У болалиқдан шунга ўрганиган эди. Агар уни қимдир уришадиган бўлса, ёмон кўз билан қарайдиган бўлса, тирчлиги бузиларди, ўзини аламдан қўқоқа қўйишини, нима қилишини билмай қоларди. Ахир мактабда ўқиб юрган пайтлари Хусанқон яхши шунинг учун ёмон кўриб қолмаганидан?! Болаликда ойини... Мактабин тамомлаганда ҳа Гулчехра, Шуларсиз у ўз ҳаётини тасаввур юлолмади. Албатта Гулчехра бўлмасе, у барибир бошқа бир одам топарди. Ким бўлмасин, унга меҳр қўйган биронта одам бўлиш керак эди. Афсуски, шундай одам Гулчехра бўлиб чиқди. Энди нима юлади? Бу мушқул ахволдан қандай қутулади? У Гулчехрага ҳам, Сайёрага ҳам, ҳеч кимга ёмон кўрнншини истамасди. Ўзи ёмон одам бўлганда бошқа гап эди. Ёмон эмас. Қарқолда уни ҳурмат юлишадн, у билан ҳисобланншмади, институтнинг энг олди студентларидан бири.

Ҳеч кимга у ёмонлик юлагани йўқ, ёмонлик қилишини ўйламайди ҳам. Одам ўз ҳаётининг яхши бўлишини истаса, яхши турмуш кечиргнсин келсе — бунинг нимаси ёмон? Албатта, Гулчехра билан ўша воқеа ют бермаганда, иш қўнқилдагидек бўларди. Ҳеч нарсаини ўйламасди. Гулчехра, кечиринг, мен адишган эканман, биз бир-биримизга тўғри келмаймик, мен билан бўлсангиз ҳаётингиз бузилиши мумкин, деб хат ётарди. Шу билан тамом. Ҳозир бушдай хат ёниб бўлмайди, уларнинг алоқлари жуда чуқурлашиб кетди. Таъба, одам ҳам шунчалик юлини ахволга тушиб қоладими?! Бирок нимаси қилин? Биттасини тиллаш керак. Кимни? Абдулла Гулчехра ҳақида қанчалик ўйлашга, унинг томонига оғишга қаракат юлмасини, кўз олдиндан Сайёра кетмас эди. Кичкинагина, позик, қийик қўллари доми шўх қулиб туради. Ундан воэ кечнш мумкинми? Отасининг қўлида иккалови бирга иналшса, бир хонада ўтирншса, бир мажлиста қатнашншса! Воэ кечса, унинг қўнига қандай қарайди? Турсунали акага қандай

карайди. Жаҳл устиде унинг ҳаётини бутиб юбориш ҳам мумкин. Академик!

Бир кун Сайёра ҳақиқатиш билан унга отасининг «Абдулла билан алоқаларинг қалай? Тулуқман?» деган хатини кўрсатди.

— Жавоб ёздиргани? — сўради Абдулла.

— Ҳа, — Сайёра унга қошларини чимириб тикилди.

— Нима дединг?

— Уришиб қолдик. Ёмон йиғит экан, — деб ёздим. Абдулла чўчиб кетди. Бу юздан ҳар нарсани кутса бўлади. Айниб қолган бўлса-я?

— Ҳазиқ юлмай.

— Нега ҳақиқ юлар жанман? Рост. Сен ёмонсан. Сен билан ёлғиз қолиб бўлмайди.

Абдулла уялиб кетди. Албатта у Гулчехрадан кейин унга эрк беришдан кўрақарди. Лекин шундай бўлса ҳам баъзан ўзини тийлмасди. Шунинг учун бўлса керак, Сайёра кейинги пайтларда жуда камдан-кам, ўшинда ҳам қундуз кунлари уни ўз хонасига кириттарди. Балки бу яхшидир. Ўйларди шунда Гулчехрани эслаб Абдулла.

— Ростдан шундай ёздиргани?

Абдулланинг ранги оқара босалаганини кўрган Сайёра унга раҳим қилиб юборди.

— Йўқ. Сиз ўйлагилдан ҳам яхши, деб ёздим. Меъқулман шу жавоб?

— Жуда ҳам, — Абдулла очилиб кетди.

Шундан бир ҳафта ўтганда у бирдаинга никита хат олди. Биттаси Гулчехрадан, биттаси уядан эди. Абдулла аввал Гулчехранинг хатини кўлига олди-ю, кейин айниди. Хат очмасе ҳам очилиб кетадигандек кўриниб, қайғини булди. Секин столга кўйиб, устинга китоб бостирди-да, отасининг хатини очди. Гафуржон ака ҳол-аҳвал сўраб, унинг тинчлигини, авсининг соғингини, ўзининг ҳам янча тулуқлигини баён қилгандан сўнг, шундай ётган эди:

«Кеча кечқурун Турсунали акам келди. Анча гаплашиб ўтирдик. У сени сўради. Қизидан ҳалирди. Билишимча, Сайёра жуда яхши қиз бўлган экан. Бир-биринг билан анча тулуқмишсанлар. Абдулла меъна жуда ёқарди. Тулуқманга олим бўлиши мумкин, деди. Бутиргандан сўнг, Сайёрани ҳам, уни ҳам ўз институтимга аламан, аспирантурага хиритиб қўйман, деди. Амк, иккаламиз жуда кўрсанд бўлдик. Бечора амк, оғина кўз ёми ҳам қилиб олди. Абдуллажон, ўлим, кўндан бери биз икки орту қилардик. Сенинг катта одам бўлишимчи истардик. Анга-лашимча, шу миятимизга етаётганга ўхшаймиз. Нишатиб соғ бўл.

Турсунали акам кетганидан кейин амк, иккимиз кечаси билан ухламай сени ўйлаб, гаплашиб чирдик. Алар Сайёра билан калдуларинг тўғри қилиб қалса. Турсунали акам билан жуда бўлиш биз учун катта бахт бўларди. Назаримда Турсунали акамнинг ҳам шунча майли бор. Итимосим икки, кейинчи тилимда шу ҳақда ҳам икки от ўз фикрини ёзиб юбор.

Салам билан отанг.

Гафуржон».

Абдулла севишиб кетди. Демак, ҳамма нарса унинг Сайёра билан бўлишига қараб кетяпти. Демак, у Турсунали акага ёқарди. У ўз институтига оларди. Бу жиди анки, аспирантурада ўсибди. Бу ҳам анки, ажойиб юг, ажойиб оила. Яна нима керак? Ахир унинг ҳам худди ота-онасидек ортиси шу маъани? Абдулла шу талотик жавоб ёзмоқчи бўлиб кўлига ручка олди. Шу пайт кўзи китоб тагидан учин қиюиб турган қизил конвертта тушиб қолди. Нима ётган экан? Яна «Соғиндим, тезроқ йил ўта қолсайди...» бўлса керак. У эринибгина конвертни йиртди. Хат жуда юксак эди. Бу ўша биз билган хат бўлиб, Гулчехра ўз ютуқларини ётган, севишсини у билан ўртоқ-лашган эди. Абдулла хатни ўзиб бўлиб ўйлашиб қолди. У ҳеч ҳақон қисқа муддат ичида Гулчехранинг бунчалик катта ютуқларга эришишини қутмаган эди. Албатта, Гулчехра гайратли, меҳнатсевар, ақлли юг эди. Лекин бунчалик бўлиш!.. Унинг шу топда унга гайирлиги қилиб кетди ва айни вақтда у билан фахрланди. У сизилтаж, оддий бир юг билан қормаган экан. Уни яхши кўрган юг жуда таянчли экан! Гулчехра! Гулчехра!.. Нима қилиш керак? Шундай

юлдан хот кечиб бўладими?!

Абдулла қўлидаги ручкани улоқтириб юборди. Ыўж, у ёзмайди, ҳеч нарса ёзмайди. Қандай ётади, нима деб ётади? Таваба, бугучлик ҳам кўйнок бўладими одамга? Нима кўйнош керак? Биронга одам билан маслаҳат юзлениши? Лекин ким билан? Кейин, нима деб маслаҳат сўрайди? Ыўж, бу масалада унга ҳеч ким маслаҳат беролмайди. Маслаҳат сўрашининг ўзи уят. Ундан роса кулчишлари мумкин. Кулчиш ҳам маъли, уни ҳаворат қилишлари мумкин. Ахир бировнинг мол-мулки, амалига қараб муҳаббат қўйиб бўладими? Бу шарамдалик-ку! У нима деган одам бўлади? Обрўси қоладими ўшанда? Олим бўлиш осон, одам бўлиш кийин. Ким айтгани унга бу гапни? Қачон эшитган эди? Ҳа, бунга янча бўлди. Тоғаси айтган эди. Маастабин битириб, Мингбужоқа борганида шундай деган эди. Нега шундай деди? Нахотки Абдулла ўшанда биронга номшакул гап айтиб қўйди? Ыўж, бундай бўлиши мумкин эмас. У ҳеч мадада дилидагини тилга чиқармаган. Ҳа, бўлди. Отаси ҳаюкда гапириб туриб, шундай деган эди.

«Олим бўлиш осон, одам бўлиш кийин...» Ыўж, у Гулчехрани ташламайди. Айниқса, эди. Энди Гулчехра унга ҳаммадан ҳам кўни, аниқ бўлиши керак. Уни ташлаш хиднат ва у — Абдулла бундай хиднатга қодир эмас. Гулчехра билан ҳам у интиларига етиши мумкин. Мана, ҳеч кимнинг қўмағисиз, шундай катта шаҳарда, мураккаб институтда ўқиди. Яхши ўқиди. Ҳатто курс иши бошланиб чиқди. Диплом иши ҳам шундай бўлиши мумкин. Шундай юлади, жавоб ёзмайди. Тошкентга қайтганда ҳа отасига ётиги билан тушунтиради ва Гулчехрага уйланади... У тушундирган одам. Кейин, Гулчехра билан у эмас, Абдулла туради. Авси ҳам қаринлик юлмайди.

Бирок бундай ҳаёллар ҳам Абдулланинг қўнғилини кўтармади. Отагива тинчитди, лекин қўнғилини ёриштирмади. У қараётда чўчилиб, Гулчехранинг хатини қаптадан ўқиб бошлади. «Сиз қайтганингизда балки Тошкентда бўлармиз. Қурлинига нитироқ утишингиз керак, дейишяпти...» «Тошкентда бўлармиз...» — ўйлади Абдулла ва унинг шаҳарда юрганнинг кўз олдига келтирди. Мана у Сайилгоҳ кўчасида кетяпти. Этинда шохли атлас қўйлак, оёғида оёқюк туфли. Ҳаммаининг кўзи унда. Бошқача бўлиши ҳам мумкин эмас. Гулчехра жуذا чиройли. Мана, у унинг керак ёқиндан ўтди. Шу топ... Сайёра билан уни кўриб қолди! Ыўж, бундай бўлмайди. Абдулла ҳеч кимни, на Сайёрани, на уни аламайди.

Эшик туюқлади.

— Ким?

— Мумкинми?

— Ҳа, сенимсан. — деди Абдулла ётган жойида. — Кел.

— Нима қилиб ётибсан? — деди Пулат хонга кириб.

— Ўзим шундай... Ўзинг-чи? Бекорга ўхшайсан?

— Ҳотир кутубхонадан келдим. Ишми юришмаёпти назаримда.

Пулат Абдулланинг ёнига ўтириб, титтасига мушт урди.

— Нега?

— Мана биз юраётмиз. Ҳар бир қадамимиз қандайдир бир физик ҳодиса. Қалтар учди, олма шохдан узилиб тушди. Булар ҳам физик ҳодиса. Хуллас, ҳамма ҳодиса ва улар асосида пайдо бўлган назарияларнинг тафаллурига алоқаси бор. Бу тушунарли. Лекин конкрет математик масалаларни ечишда диалектининг роли қандай? Биламан, масаланинг моҳиятини ечишда у сўзсиз катта ёрдам беради. Лекин бу эди математика эмас, физика олами. Қаянган мисалинка ва фалсафа, Эйнштейн инсобат назарияси ва фалсафа... Сен бу ҳақда ҳеч ўйлаганингизми?

— Кўп марта.

— Ҳўш, фикринг қандай?

Абдулла қўйиб турган савоолардан қутулиш учун Пулатга жавоб бера бошлади.

— Диалект, албатта математик масалаларни ечиш йўллариини кўрсатиб беролмайди. Лекин илмий ҳодиринишларни усиз тасаввур қилиш ҳам кийин. Фалсафани ўрганмасдан, илмий

халқонитларга этиб бўлмайди... Агар ҳамма нарса ўзини, ривожланишга эга эканлигини Эйнштейн билмаганда, унинг нисбат назарияси ҳам пайдо бўлмасди.

— Сен академик Александров нима деган бўлса, шуни қайтарясан.

— Агар тўғри бўлса, нима қайтармас эканман?

— Чунки дипломнинг юзичида бир бобига буни сиздириб бўлмайди. Менга битта конкрет мисол керак. Раҳбарим бўлса, ўзингиз топинг, деярли.

— Бир оз бош қотирсанг топасан. Яхшиси, менга қара, — Абдулла ўриндан турди. — Озгина ичайлик, Ул-булинг борми?

— Ҳеч нарса. Бой бўлсанг олиб келишни мумкин. Дўхон шундай тағинида.

— Майли.

Абдулла чўнтакларини титқилаб, пуя олди-да, ўртоғига узатди.

— Йўқ бўлиб кетма тагин.

— Ракета бўлмасан, ракета, — Пулат чопганича дастга тушиб кетди.

«Озгина бошини шамоллатиш керак, гавлаб кетди. — Ўйлади Абдулла ва киноя билан кулиб қўйди. — Ахволнинг оғир, айтишим, ахволнинг оғир... Пулатнинг нима маъна. Дипломдан бошқа нарсани билмайди, шундан бошқа гами йўқ. Дипломни ҳам ўзи тайёр бўлиши керак. Бироқ у енгил-елини иш қилмайди. Секин юлса ҳам пухта иш қилади. Афтидан мивасида бир фикр ўралашиб юрибди. Ҳаммасини билади, айёр. Лекин ўзини текшириб кўрмоқчи. Балки шундай юлган яхшидир? У ҳам секин ўзини тилга олмасдан, масъалат қилиб кўрсинми?»

— Маъна, бит ҳам тайёр! — деди хансираб Пулат хонага юрар экан. — Озгина такуска ҳам олдим.

— Пулат, — деди Абдулла бир ромкадан сўнг.

— Нима?

— Агар сени жарнинг ёқасига олиб келиб, ташла: ё ҳаёт, ё ўлим? — дейишса, нимани ташлар эдинг?

— Бемалани саволингдан қўй.

— Йўқ, айтгин.

— Албатта ҳаётин ташлар эдим.

— Еягон галғиднинг. Мен ҳазил қилаётганим йўқ.

— Нимани ташлар эдингми?

— Ҳа.

— Қайси бири яхши бўлса, шуни.

— Сенинг учун нима яхши?

— Менинг учун ҳаёт қолиб, ўликдек яшганимдан ўлиб ҳаёт бўлишим яхши. Ҳа, бу философия масалалар сени нима ўйлатиб қўйди?

Абдулла жавоб бермади. Пулатнинг шундай жавоб беришини у биларди. Бошқалар ҳам шундай. Лекин у-чи? У ҳам шундай жавоб берармиди? Албатта. Йўқ, у Гулчехраини ташлаб кетмайди! Ҳеч қачон! Ҳеч қачон!

— Қуй!

— Тинчликми?

Лекин Абдулла жавоб беришга улгурмади. Эшик каттик очилиб, ҳар галғидек шўх кулги билан Сайёра кириб келди.

— Болла, мен табриклашнинглар мумкин!

— Ҳа?

— Дипломнинг машинкага бердим.

— Урра! — деди қарсақ чалиб Пулат. — Яна «Астория»га борар эканмиг-да?

— Марҳамат!

— Борамизми, Абдулла? — Пулат ўртоғини туртди. Абдулланинг боргани йўқ эди, лекин

унга истжого билан тикилиб турган Сайёрага кўзи тушди-ю, йўқ деблмади.

— Майян, — деди ва шу олдда «шундан ажраламанми? Қандай ахши юги! — деган фикр Ҳаёндан ўтди.

— Ававал менга бир нарсани айттинглар! — деди Сайёра мазмун бўлиб. — Нима сабабдан нчиб ўтирибсизлар, тагин менки?

— Манави бўлса сабаб топилмади. — деди Пулат шиншага нишора қилиб. — Учинми, шундай. Абдулланинг ортинча пули бор экан.

— Яна гонорарми?

— Йўқ, қолгани. — деди Абдулла. — Озгина ичсанми?

— Ароқдими? Пуф! Йўқ. — Сайёра офтини бужмайтарди.

— Хўп, кетдикми бўлмаса? — сўради Пулат. — Қорним пиёзининг пусти бўлиб кетди.

— Шошма, кийиниб олай, — деди Сайёра.

— Оббо! Яна кутарасмигиз-да!..

— Йўқ, тег тушман.

Сайёра шошиб чиқиб кетди ва аччагача Абдулланинг қулоғи остида унинг «так-тух, так-тух» қилган енгил оёқ товушлари жаранглаб турди.

— Тааб! — деди Пулат шиншининг оғзини беркитар экан. — Қиролчамиз бўлмаганда нима юлар экан? Мен ҳамминининг ана бир жойда ишлашимиздан хурсандман. Сен-чи, Абу?

— Мен ҳам. Бироқ шундай бўлармикми?

— Нега бўлмасми?

— Атом реактори ююнда битлади. Биттамит ўша ёққа кетиб қолганимиз мумкин.

— Фақат мен эмас. Сайёра ҳам бормайди. Наҳотки сен?

— Болмадим. Агар юборишса, нима дейишим мумкин?

— Аспирантура нима бўлади? Ниятнинг шу экан-ку?

— Ният бошқа, ҳаёт бошқа. Наҳотки шунин билмасанг!

— Кизик... — Пулат элкаларини ююиб қўйди. Абдулланинг дарров ўзгариб қолгани унинг кўнжтирса ҳам, ҳозир бу ҳақда ўйлагиси ва суриштиргиси келмасди. У тетрак «Астория»га боришин истарди ва кўзини эшикдан узмасди. Ниҳоят Сайёранинг қоридорда оёқ товушлари эшитила бошлади.

— Тушман. Юр.

Абдулла ўрнидан турди. «Шулдай бўлгани ахши. — ўйларди у. — Реакторда ишламан, булардан четдан».

Улар «Астория»да ачча ўтиришди. Кейин шаҳар айланисиди. Ойдин кеча, гўзал шаҳар. Сайёра ва Пулатнинг ҳазил-хушу гаплари унинг кўнглини кўтариб юборди.

Лекин ётоқхонага қайтиб, хонасига кирганда ана миясини минг хил фикр қоплаб олди.

Шу тариқа кушлар ўта бошлади. Абдулла Сайёра билан бўлганда, Пулат билан учрашганда ҳамма нарсани даярлан унутар, ёлғиз қолганда эса нима қилишини билмасди. У ўзини тўқайтюр нчида алашиб қолган овчидек ҳис қиларди, бу тўқайнинг на боши бор, на оқирн, ҳайка юришини билмайсан юшин. Шунинг учун отасининг саволига жавоб ёзмади. Гулчехрага эса, ўзини мадбур қилиб, ярим қогоғини хат ёлди-да, ютуқлар билан тибриклаган бўлди. Хатда Ташкентга унинг ниҳоят келадиган бўлганидан хурсандлигини ҳам билдирди.

Бир кунин у кечкурун ётоққа қайтганда (у жиди кўп вақтини кутубхонада ўтказарди) вальтёр кампир унга хат узатди. Хат Гулчехрадан эди. Яна сонининини ёлган бўлса керак, ё бирон иши ана ахши чиқовдир, деб ўйлаб, Абдулла шошмасдан хонасига кўтарилди. Ечиниб, каравотга ёлбошладди-да, хаттин оқди. Аммо унинг ўқиб, юраги орқасига тортиб кетди. Хатда шундай дейилган эди:

«Сатам, Абдулла!»

Яна ёлман. Лекин бу хат хатим ситини қўмонтирмайди, чўки жуда катта кўрүк ва қайу

бизан ёлман. Бошимга катта тошани тузди. Бу тошани ҳеч кимга айтмайман. Сизга айтмишам ҳам уқлмади. Шунинг учун ҳам бир ойдан бери сизга лат ёлман йўқ эди. Энди ёлмасдан иложим йўқ. Сиздан бошқа меним энди кимим бор? Абдулла, сўнги учрашувимиздан кейин бир ой ўтди, лебда ўзларим юз берди. Тушунмайсизми? Бошқача ёлмайман. Амак, ҳечариси йўқ, бир кун амак, бир кун кейин, деб ўлимни тинчитдим. Нисинчи ойда ҳам шундай бўлди. Мама довар учинчи ой кетяпти. Тахминим тўғри чиққанга ўтайди. Нима қилишимни билмайман. Агар учинчи ой ҳам шундай бўлса, бунга жа бир ҳафта қолди, унда ҳеч қандай шўба қолмайди. Тушундингизми, Абдулла? Биз катта гунаҳ қилиб қўйганга ўтаймиш. Қишлоқда энди бошимни қандай кўтариб юраман? Сиз ёшимда бўлганингизда ҳам, бошқа гал эди, бунчалик қиналмас эдим. Бирор йўлни қидириб топардик. Врачга муросагаат қилдим кетяпти. Уқлди. Кейин, бу ерда. Қўқонда дадамни билмади. Бошим қотди. Ҳеч нарса дегилмга сиймай қолди. Нима қиламиз энди?

Жавобингизни кутиб

Гулчехра».

Бу хат Абдуллани жанқиратиб қўйди. Нахотки, Гулчехра ҳомилдор бўлса? Йўқ, бундай бўлган мумкин эмас. У йнгламоқдан бери бўлиб, хатини вна ўзиб чиқди. Ё тавба! Энди шу тишмай турган эди ўзи. Нима бўлади эини? Нима қилди? Абдулла хонанинг у бошдан-бу бошига юрар экан, кўз олдида бу дахшатнинг мангларалари бирма-бир ўта бошлади. Мама онаси... У бу хабарин эшитиб, кўзлари гавбага тўлди. Бошини салмоқлаб тебратар экан:

— Ўғлим, сиздан буни кутмаган эдим. Юзининг ерга қаратдингиз, — деди.

Мама, отаси. Унинг ранги сўлгин, қариб, ковоқлари осилиб кетди. У ҳеч нарса демасди, у демасди. У кечиринши мумкин. Мама, буви... Йўқ, бу кампир кечирмайди. Унинг қақри каттик. У кечирмайди. Обид ака-чи? У ҳам майян. Ундан бир-икки гал эшитади. Лекин Турсунали ака?.. Мама бу дахшат. У Абдуллани ҳар нарса қилиши мумкин. Унинг бир оғиз гали, тамом, Абдуллани ер билан яқсон қилади. Сайёра-чи? Мама, у бу шум хабарин эшитади. Абдулла эини у билан бўлиши мутлако мумкин эмас. Келди, хонага юрди. Кўзларида ёш... Йўқ, у йнгламайди. У келди-да, унинг башарасига тутуриб, бир шаллоқ тортади. Шундай юлишин аниқ. Кейин нима бўлади? Йўқ, йўқ! Бундай бўлиши мумкин эмас. Балки Гулчехра ваҳима қилаётгандир? Ҳеч гал йўқдир? Қошқин эини шундай бўлса! Балки шундай бўлар? Ҳеч маҳал унинг бошдан бундай воқеа ўтган эмас, битмасдан тахмин қилаётгандир? Бошқа бирон касалга чалингандир? Аёлларда нима кўп, касал кўп. Шундай бўлиши керак. Агар шундай бўлмаса, тамом, шаривонданик!.. Кейин... кейин у қандай қилиб бодалик хотинин уйига олиб киради? Йўқ, йўқ, Гулчехра ваҳима қилапти. У ўзи шунақа, тез ҳурсида бўлади, тез лафа бўлади. Адашган, бошқа бирор касалга йўлққану, шундай деб гумон қилапти. Иншайкейин, ўзи ҳам аниқ ёлмаган, гумон қиламан, деган...

Абдулла шундай ўйлаб, бир оз тинчиди, лекин бу тинчлик вақтинчалик тинчлик эди.

XVIII

Гулчехра тошойнадан кўз узмай ўтирарди. Авсига «Ҳозир кийиниб чиқаман», деб ўз хонасига қириб кетганича қайтиб чиқмади. Бурчақдаги бўйи шифта тегиб турган ойнага тиконалди-ю, жойида туриб қолди. Назарида ранги сўнган, кўз остилари билларан-билинимас қоралган эди. Бунинг нимадалингини у биларди, уйқусонлик, йнги, турди хил-қўнғилдин гаш қилувчи ўйлар... Аммо лаблари нега муғча катинлашиб кетди? Бу нимадан? Нахотки ҳомилдорлик белгиси бўлса? Гулчехра шуни ўйлади-ю, чўчиб кетди. Агар шундай бўлса, авси ҳам сетагандир? У беихтиёр қоринини ушлади. Аммо ҳеч нарса пайқамасди. Қўйлагини сийдириб орқасига тортиди-да, ойнага қаради. Тўлишган кўрақларни ҳам, кичкин қорин ҳам аввалгилек ўзгартириш эди. Бундан қўнғил бир оз таскин толган бўлса ҳам, гашлиги тарқамасди. Бўшашиб

курсига ўтирдил-да, яна ойнага тикилди. Бирок ойнада у сўлғин юзларини ҳам, куюк, чимирилган кошларини ҳам, деч нарсани кўрмасди. Ҳаёли бир нарса билан банд эди. Нима юлиш керак? Нима юлса, бу фалокатдан қутулади? Ўз ахлоқи факат ўн учун эмас, отаси учун ҳам, бутун кишлоқ учун ҳам катта фалокат бўлиб бораётганига у аллақачон ишонган эди. Ундан қутулиш ниди факат ўннга боғлиқ, ўзининг қўлида. Абдулладан дарах йўқ. Ингирма кундан ошди хат ёганига, жавоб келмади. Нима бўлдикини? Ё йўқмикини? Йўқ бўлса хати қайтиб келарди. Ингирма кун ичиди ингирма марта почтага борди, охири уқлиб, Алишерни юборадиган бўлди. Дарағи йўқ. Энди ортиқ қутиб бўлмайди. Буни Гулчехра яхши биларди. Аммо нима юлиш кераклигини, кимга мурожаат қилиши кераклигини тасаввур қилолмади.

— Опа!

Гулчехра чўчиб тушди.

Деразадан Алишернинг боши кўринди.

— Чойингни совуб қолди!

— Ҳотир, — Гулчехра ўрндан турди. — Дадамлар шу ердимилар?

— Кеттилар.

— Ҳотир чинаман, — Гулчехра енгиз тортди хўрсинди.

Алишер кетган, нима кийишнинг билмай, шифонер олдиди туриб қолди. Илгарилар яхши кўрадиган тор кўйлақларидан кийишга уқлиб, Зумрад опа тикиб берган, лекин ҳали ҳеч киймаган хонотлас кўйлақини тақлади. Апил-тапил кийиб, ойнага қаради. Кўйлақ унга жуذا ярашган эди. Ойнада ўз аксини кўрд-ю, қувониб кетди. Назариди кўзларидан сўлғинлик йўқолган, ранги ҳам тоза, ҳеч қандай кўқарган, қорайган жойи йўқ эди. «Ваҳима қилнбманми?» — ўйлади у, кейин тилсини чинариб аксини матах қилган бўлди-да, шошиб ҳовлига тушди.

— Мунча ҳавалладини? — сўради айвонда ўтирган Зумрад опа.

— Нима кийишнинг билмадим, кейин шуни кийдим, — деди кўйлақига ишора қилиб айвонга кўтарилар экан.

— Бузорсин, ярашбди. — Зумрад опа ҳавас билан унга тикилди. — Тўлишибсан-да, бир оз кенгрок эди, энди яхши.

Гулчехра дабини тилади. «Нахотки бияжа?!» — яшн тилигиди ҳаёлидан ўтди. Ҳозиргина чехрасини ёритиб турган вақтинчалик шодлик тумда йўқолди. Бўшашибгина авсининг рўпарасига ўтирди.

— Қайдам, — деди кўйлақ этакларини титғиси устига тортар экан.

— Кўп боланинг ҳусни ҳам тилиди, ҳам дилиди, дейишди, — деди Зумрад опа унга чой узати туриб, — Мен, энди ҳам дейман. Қуруқ сувкиа кийим ярашаринди?!

Гулчехра енгиз тортди. Ўзинча миннатдорлик билан ер остидан авсига қаради.

— Сиз ҳам тутуксин, ая.

— Менинг тутуқлигим қайсида борарди, авсиги... авсигини жуذا кўзлик аёл эди, дейишди.

Гулчехра нима дейишнинг билмай қолди. У сира бу ҳақда ўйламаган, диласи янги ўйланганида ҳам дилиди норотилигига қарамай, авси билан Зумрад опани тикослаштирмаган эди. Зотан, унга буни кераги ҳам йўқ эди. Зумрад опанинг яхши аёллиги уни хўрсинди қилган, уни ўз васидек яхши кўриб қолган эди. Нахотки марҳумага рашиқ қўлаётган бўлса? Ё диласи бирон нарса дедимикини? Қариндошлар ҳафа қолдимикини? Ҳарҳолда кейингиси тўғирок бўлса керак, рашиқдан нима фойда? Гулчехра шундай ўйлаб, уни юлтироқчи бўлди.

— Амалар чиройли эдилар. Лекин ўзлари буни билмасдилар. Мен ҳам билмасдим. Мен учун улар ая эдилар. Сиз ҳам шундай. Мен учун ҳам, Алишер учун ҳам авсиги.

— Раҳмат.

— Биров бир нарса дедими, ая?

— Йўқ, — Зумрад опа янги чой қуйиб узатди. — Ол, Йўқ, ҳеч ким ҳеч нарса дедиди.

— Бўлмаса, кўйини, ҳафа бўлмай.

— Хафа бўлмайман. Энди бутун узрми сизлар билан. Нишқолиб омон бўлинглар.

Гулчехра яна нима деб уни юпатишни билмай, ўриндан турди.

— Тушликка келасанми? — сўради Зурад она у довлинг тушганда. — Аччиюкна шўрва юлиб тураман. Келгин.

— Келаман, ая! Хафа бўлманг, хўшми? Зурад она жилмайган бўлиб, унга қаради. Гулчехра кўча эшикка етганда. Зурад онани нима тизганини тушуниди. Эшик олдида деворга суёқлик ўйлакдор оқ панжара билан китга қора мрамар тош турарди. Тошга: Саодат Саидова, 1924—1960 деб ёзиб қўйилган эди. Бу ёлгорликларни кўриб Гулчехранинг ўзи тизлиб кетди. Унутган эканми, ё ўйламаган эканми, онаси жуда ёш экан. Эндигина ўттиз олтига кирган экан! Нимадир томоғини бўғди. «Ая! Аяжон!» — деб қичқирган келди, аммо тишини тишига қўйиб ўзини босди. Ўзи-ку, шайли, лекин уйда ёлғиз қолётган бечора аёлнинг даранга дард қўшиб нима қилади? Юрагидан қуйилиб келаётган йиғисини тўхтатишга иштиблиб у кўчага отилди. Лекин кўчада ўзини тутиб туrolмади, онасининг ўлимига ўт дарди қўшилиб, ёш ўзидан-ўзи қуйилиб кетди. Ким билади, агар у тирек бўлаганда, бунчалик тилмасинди? Ой сайини, кун сайини яқинлашиб келаётган фалокатнинг олдини олган бўлармиди, у билан дардлашармиди?

Гулчехра шуларни ўйлар экан, қилдай юлиб почтага бориб қолганини пайқамасди. Почтада пул олаётган бир мўйсафиддан бошқа ҳеч ким йўқ эди. Гулчехра у пулини санаб бўлагунча бир чеккада турди. Мўйсафид шошмасдан, ҳафсала билан бармоқларига туфляб сашрди. Ниҳоят ҳисобга етди шеккали:

— Бўядим? — деб дарчадан почтачи юнга тизилди.

— Ҳа, ота, шу.

— Раҳмат, юзгиз. Чол эшикка йўл олди.

— Менга эмас, ўглингизга раҳмат денг, ота. — қичқирди орқасидан почтачи юнг.

— Ўглим баража тоқсин. Унга раҳмат, сенга ҳам. Чол яна нималариндир гўлдираб чиқиб кетди, Гулчехрани кўради.

— Келинг, она! — почтачи юнг ўриндан турди. — Хатми?

Гулчехра «да» дегандай иттиқо билан унга қараб бошини қимирлатди.

— Йўқ, она. Сизга ҳеч нарса йўқ.

Гулчехра бўшаганича дарча тахтасига суяниб қолди.

— Хавотир олмагиз, она, — почтачи юнг уни юпатган бўлди. — Тинч бўласлар керак-да.

— Нишқолиб шуңдай бўлсин, — сир бой бермай деди Гулчехра.

— Шуңдай бўлса керак. Келиб қолар. Жуда хавотир олаётган бўлсангиз, телеграмма беринг.

Телеграмманинг жавоби тез келади.

— Рост-а! — Гулчехра севиниб кетди. Нега илгарироқ шунинг ўйламаган экан! — Бланка беринг.

— Мама, она.

Гулчехра стол ёнига бориб ўтирди. Бутун телеграмма берса, эртагадэк жавоби келади. Отирғи катин олмаган бўлса керак. Олса, шу пайтгача жавоб бермасинди?! Олмаган, хат йўқолган. Бушқа воқеалар қанчан? Ё бўлмаса бошқа мавғилга тушиб қолган. Ким билади, ҳозир бировнинг уйда ётгандир балки? Ҳаммасини телеграмма ҳал қилади, эртагадэк ҳаммасини мавғилу бўлади.

Гулчехра бошиб Абдуллашнинг мағиллини ётди, кейини, ўйлашиб қолди. Хатни олган бўлса-чи? Ахир шу пайтгача олиб юрамди, ҳеч хато бўлмасди. Нега жим бўлмаса? Наҳотки у... наҳотки ундан воқ кечган бўлса?!

Гулчехранинг бутун вуҷуди муз бўлиб кетди. Йўқ, йўқ, буңдай бўлиши мумкин эмас! Буңдай бўлмайди! Абдулла уни ташламайди, хат келади, бугун-эрта келади. Шуңда бутун ташвишлари унут бўлади!

Гулчехра ўриндан туриб кетди, мағил ёзилган бланкани гижимлаганича эшикка йўл олди.

— Ҳа, опа, ёзмайсизми? — сўради почтачи юз. Гулчехра тўхтади.

— Кейин... Балки хат келиб қолар...

У шундай деб ташкиқ чиқди. Ҳа, келади, келиши керак... Лекин эртасига ҳам келмади.

Гулчехра яши ўз кулфати билан ёлғиз қолганига аниқ ишонди. Бундай пайтларда одам тинчроқ, халроқ жой қидириб қолади. Ёлғиз бўлгани келади. Гулчехра ёлғизликка ёлғиз эди-ю, лекин хали жойга муҳтож эмас эди. Абдулла ҳар келганда унга шундай жойларни кўрсатардики, тугилмиб-ўстани ўз қишлоғида шундай жойлар борлигини ҳаёлига ҳам келтирмас эди.

Гулчехра идорада ишларни бўлса ҳам толқор томон йўл олди.

Кўпиринки яқинлашганда, рўпарасидан «ГАЗ-69» машинаси чиқиб қолди. Рудда Нурмат ака, ёнида Самад. Раис Гулчехранин кўриб, машинани тўхтатди.

— Ҳа, йўл бўлсин?

— Шу ёққа ўтиб келай... — Гулчехра ўзини қишчилик соқини тутишга ниҳтиласини, овози қалтираб кетди.

Раис буён сездан шекалли, машинадан тушиб, унинг ёнига келди.

— Тинчликми? Хомуш кўриласан?

Гулчехра бош қимирлатди, лекин ҳўрлиги келиб йиғлаб юборди. Нурмат ака унинг йиғисини ўнча тушуниб, қўлини сакасига қўйди:

— Биламан. Сенларга юйини бўлди. Озаниг раҳматли ахши одам эди. Лекин нима юзлардики, ўлим ҳар қимнинг бошида бор. Қалай, янги аянг ахшимиз? Даданиг ахши дейди. Ростдан ахшимиз? Ё ҳафа юкляптими?

— Йўқ, — деди бўғиллиб Гулчехра, — ахши, худди аямларга ўхшайди.

— Ана! — раис ўнча хурсанд бўлиб қўйди. — ёмон одамни уйингга олиб келармидик? Эрта-нидани аянг қабрини тузатиб қўямиз. Ригадан тош бузуртириб келдик. Кўрдингми?

Гулчехра «ҳа» дея бош қимирлатди. Унинг ҳаёли ҳозир мутлақо бошқа нарсалда бўлса ҳам, ўз дарди билан овера бўлса ҳам раиснинг гаплари унга ёқсин, уни овуттандек эди.

— Даданиг сездан жуда хурсанд. Мен ҳам хурсандман, ўзингдан ажаойиб архитектор чиқиб қолди. Сен эди нанигини ўйла. Балорада қурилишини бошлаб юборамиз. Планинг ҳаммаси маъмул. Шундай ишларни қилиб қўйибсан-у, ёш боладек йиғлайсан-а! Қани, менга қарачи?

Гулчехра тўраки жиямайлиб Нурмат акага қаради.

— Барақалла! Йини қаритади, йиғлама, Келишдикими?

Гулчехра бошини қимирлатди.

— Гап бундай бўтти!

Раис машинага ўтириб, Самалга нимадир деди. Николовни куяшди. Нима деганини Гулчехра шунгиди, лекин ахши гапларини сездан. Машина кўздан гоиниб бўлгунча жойидан қимирламади, кейин битта-битта қадим ташлаб, қанал ёқлаб кетди.

XIX

Абдулланинг аҳоли ҳам Гулчехраникидан ахши эмас эди. Аммо ичкини ит тирикса ҳам, сирдан аича тинч кўришарди. Шу вақтинчалик тинчлик таъсиринда у дипломини ёқлади. Унинг шанин ахши қабул юкляшди. Кафедра мудири — профессор Марков, дагто давлат институтларини топширигидан сўнг институтда кафедра қошида қолганини тақлиф эди. Албатта булар Абдуллани чексиз хурсанд юзлар, ортулари ушалаётганига ишончини оширарди. Лекин кеч кириб, ўз қонасида ёлғиз қолгани, у бутузилай ўзгарарди-қўярди. Шу қунгича эришган ютуқлари тушди, ўзи эса дахшатли бир спектаклда роль ўйнаётгандек кўришарди. Ҳаёлида аллақачонлар аниқ тасаввур қилиб қўйган келажак уни хурсанд қилмас, аясинча, чўчитарди. Шу чўчич, ҳамон давом этиб келаятган николаниш билан бир ой ўтиб кетди, Гулчехранинг хатига у

хали ҳам жавоб кайтармади. Жавоб кайтарниш зарурлигини, Гулчехра унинг хар бир сўзини музтағир бўлиб турганини ақши биларди. Лекин нима деб ёшишни билмайдди. Бунинг устига, вақт ўтган сари, ўзининг Гулчехрага бўлган муҳаббатини ўйлаган сари Сайёрага ҳаваси ортиб борарди. Қандай ақойиб юг! У билан галлашиб, галига тўймайсан. Шўх, эркин, чехрасидан кулги аринмайди. У билан ёзма-ён юриш, у билан бўлиш қандай бахт! Иншайкеёни, уларнинг бирга бўлишларини ота-онаси ҳам истаяпти, Турсунали ака ҳам. Турсунали акага, шуздай катта олинга худ ёшлик ҳаётга гал эмас!

Лекин Гулчехра билан бўлса нима бўлади? Ахир уни ақши кўрарди-ку? У билан нима, ҳаётни бузиладими? Йўқ, бузилмайдди. Аксинча, Гулчехра ундан умрбод миннатдор бўлиб ишайди. Кейин, у ақлни. Яқингина архитектор бўлиши мумкин. Лекин, албатта, Тошкентда яшашолмайди. Сайёра билан алоқалари бузилгандан кейин Тошкентда у бирон нарсага эриша олармики?! Турсунали ака шунча гал-сўздан кейин уни тинч қўймайдди. Турсунали ака олдда ҳа у бир хас. Пуф деса учиб кетади. Шу ерда яшашади. Кафедрада иш таълиф қилишяпти-ку унга. Шу ерда ишлайди, шу ерда диссертациясини ёқлайди. Гулчехрага ҳам биронта иш топиллиб қолади. Архитектор ҳамма ерда керак.

Аммо ота-онаси бунига нима дейди? Шунча умид билан ўқитиб одам қолганса, илди ролатини кўраминг деганда, уларни ташлаб кетганими? Улар шунга қўядими?

Бир кунини кечкурун у жуда қийналиб кетди, ётоғида ўтиролмади. Шариллиб ёмғир қувётганига қарамай, плашини кийиб, постга тушди. Қўчада одам сийрак эди. Қабжжа боришини билмай, Моёйжа томон йўл олди. Илди ё ёмғирни ҳам-паш дегунча ют-қўзини ҳўл юлди. Соқларни орасидан сизиб бўйинга тушди. Абдулла плашининг ёқаларини кўтариб қанал ёқалаб юриб кетди. Донио қора баҳмалдек алтирбо турадиган қанал суви хотир лойиқа эди. Шу ерларда у Сайёра билан ҳўп сайр қолган, сувага тикилиб ўз аксини томоша қолган... Сира ҳисдан чиқмайди. Бир кунини алағич отяқлар хайқали ёнида пайшарлага суаниб турнишганда Сайёра қўлида ўйнаб турган помадасини сувага тушириб қоборди. Абдулла сувадан ўз аксларига тикилиб турган эди. Улар бир-икон тебраниб ажралди, кейин аичагача қўшилдиб турди-да, сув тингач, ўз ҳолатига кирди.

— Ўқшар жавоимини? — деди Сайёра унга галати қараб.

— Ҳамма шуздай даяпти.

— Ўзингчи?

— Мен алақачон буни сезганиман, — Абдулла шуздай деб унинг қўлларини ушлади.

— Демак, биз ака-ука жавоимизда?

Сайёра кўзларини айбронга сузиб Абдулланинг аксига тикилди.

— Мен ундан ҳам қилинрок бўлишини истардим. Сайёра индамади. Чўнтағидан бир пачта танига олиб, сувага отди.

— Ая! — деди ёш боладек чапақ чалиб. — Яна қўшилдиб кетишди.

— Дони шуздай бўлса-чи? — Абдулла ҳаётлашган бўлиб дилидаги гапин айтди.

— Ёқмай кетсин! — Сайёра шуздай деб Абдулланинг буринини чертди, лекин унинг шўх чехрасидан розилиги, шуздай бўлишини истаятганлиги сезилиб турарди.

Абдулла шунини эслаб, дили эришгандек бўлди. Ҳа, улар бирга бўлишлари керак. Унинг ҳолажанини фақат Сайёра таъминлайди. Нима бўлса ҳам шунга ниғтилади, шунга эришини лозим.

У Невский проспектига чиқганда, бирдан қийноқ ҳаёт ичига қуриб қолгандек бўлди. Ёмғир ҳамон челақлаб қувётганига қарамай, йўлжа одамлар билан тўла эди. Қабжжа қарама, юнг. Катта, қичик, оқ, сарик, қора юнг. Қичик елақилардек бу юнгллар Абдулланинг агрофида сузиб юрарди. Онда-сонда улар орасидан қиёмларнингдир шалаббо бошлари кўриниб қолар ва шу ондаёқ гоёиб бўларди. Фақат Абдулла шошмасди. Қабжжа ҳам шошарди? У хотир вақт ўтказишни керак, биронта алик фикрга ҳелмағунча шошмаслиги керак. Шунинг учун ҳам у секин қадм

ташларди. Қўзларни қўнғитишда, кулождарни эса атроф-даги минг хил оёқ товушларида, зонгларда, Кюник, нега зонглар ҳар хил товуш чиқаради? Ёнгир ҳаммасига бир хил уришланти-ку? Бировники худди эгниккан юрак уришдек дуқиллайди, бировники эса юзгитилмаган чирмашдек тақиллайди... Ҳаммаси ҳар хил. Бу қандай қонунга қирар экан? Бунинг қонун бормикан ўзи?

Абдулланнинг тирсагига тегиб, қатта қора зонт вазини сузиб ўтди.

— Наташа! Қардасан? — ючқорди орқадан жарангдор аёл овози.

— Шу ердан! — жавоб қилди чинқорак қора зонт ва тўхтади.

— Шу ернинг қвер?

— Тротуар!

— Тротуарнингни билмади. Ўзинг қвердасан? Қора зонт кўтарилиди, унинг тагидан думалоқона югчаннинг жавдирраган қўзлари кўрилди. Кичи у ёқ-бу ёққа алашга қарар, эмио қабжас юришини билмасди. Абдулла қўмақлашмоқчи бўлиб ёнига эди келувани, кичи олдинга қараб югуриб кетди. Абдулла унинг орқасидан қараб қолди. Зонт тагидан югчаннинг ючқини оёқлари чап-чап қилиб пилдираб борарди. Бу товушнинг қандай қонун бор? Ҳамма қонунларнинг асоси бор — ҳаёт. Ҳаётдан юксак қонун йўқ. Қим шундай деган эди? Ломоносов бўлса қорак?... Ҳа, ҳаётдан юксак қонун йўқ. Ҳаёт эса мураккаб, унда ҳеч нарса бир-бирга ўхшайди. Ҳаётто одам ҳам. Ҳар бир одамнинг ўз ҳаёти бор. Биров хурсанд, биров ҳафа. Биров бор истакларига эришган, биров эди эришган. Биров эса... биров эса ҳеч нарсага эришмай ўтиб кетган. Шунинг учун ҳам, балки зонгларнинг товушлари ҳар хилдир, оёқ товушлари ҳар хилдир? Қийинига қараб одамларни биланш мумкин, дейишадан-ку?

«Нева» кинотеатрига етганида Абдулла зонглар қамайганини пайқиди. Сочини рўмоқчаси билан сиқириб, осмонга қаради: ёнгир тинган, нурси қолдулар бири-кетини кўрнма бошлаган эди. Шу пайт кимдир Абдуллаши турди. Абдулла қўчиб тушди. Рўпарасида сетка кўтариб олган курсдоши Виктор турарди.

— Ҳа, Абуша, қолдуз санапсанми? — сўради қулиб у.

Абдулла жепмайди.

— Салом. Ўзинг-чи?

— Хотинимнинг олқидан келишман, — деди Виктор сеткага ишора қилиб. — Қасалхонада ётибди.

— Тинчқинми? — хавотирланиб сўради Абдулла.

— Аҳмоқ, боласини олқириб ташлабди, — деди қулиб Виктор. — Роса уришдим.

— Нега?

— Светканинг ўзи ҳозир стариниш. Света — югим, уч ёшга тўлди. Ажойиб юг. Менга ўхшайди. Юг-қўзлари ҳам, қиликлари ҳам. Кечгача тинч юрувди, ҳеч қандай гал-сўз йўқ эди. Кечқурун келсам, уйда йўқ. Алча пайладим, йўқ. Кейин қориним очиб ошхонага юрдим. Чой қўймоқчи бўлиб қойнақни олсам, тагиди хат. «Кечир, Витенька! Мен қасалхонадаман. Уч кунда чиқаман...»

— Уч кунда? — нимадандир жонланиб сўради Абдулла.

— Ҳа! «Уч кунда чиқаман. Агар истасанг, келиб кетишни мумкин». Келиб кетишим мумкинми! — Виктор истехзо билан қулиб қўйди. — Югурдим. Борсам, шу аҳво. Кечкишман.

— Тузқини ўзи? Қачон чиқди?

— Никон қулдан кейин чиқди.

— Никон қулдан кейин? — ҳовлиқиб сўради Абдулла.

— Ҳа, Нима эди?

— Йўқ-йўқ, ҳеч нима! — Абдулла ўзини босишга ҳаракат қилиб деди: — Энди нима қиласан?

— Нима қилардинг? Булар нш бўлди. — Виктор хўрсиди. — Хўп, хайр. Святик уйда ёлғиз.
— Хайр.

Виктор шошиб йўлга тушди.

Абдулла ўзида йўқ шод эди. Йўли топилди! Ҳозирок Гулчехрага хат ётади, йўқ, телеграмма беради. Қийин эмас жани-ку, ниҳоятда уч кун! Боринг, бир ҳафта бўлсин. Наҳотки Гулчехра шунинг уддасидан чиқолмас?! Кичкина эмас ахир.

Ен-атрофда почта қўринмади. Қўрингани ҳам берк эди. Абдулла меҳмонхона томон жаддал юриб кетди. Шу ерда почта тун бўйи ишларди. Телеграммани у жуда кичка ва фақат Гулчехрагина тушунадиган қилиб ётди. «Агар керакки нҳорага мурожаат қилсангиз, ҳаммаси жойинда бўлади. Салом билан Абдулла».

У телеграммани топширди ва отир шидан қутулган одамдек анча сикиллашди, қўнгли жойинга тушди. «Гулчехра нди мендан хўфа бўлмасе бўлади. — Ҳаёлидан ўтказди у. — Бундан ортик нима қилиш мумкин? Энг ахши йўл ҳозир шу».

Абдулла шундай ўйлади-ю, бирдан Гулчехра унга анчагина бетона бўлиб қолганини пайқади. Уйлаини ҳақнда гап бўлиши мумкин эмас эди. Ишайкейин, уйланишдан деб аъзда бермагви. Яхши қўриш — бирга бўлиш дегви гап эмас-ку?! Бирга бўланиз деб ҳамма севинишлар гапирди. Лекин дар донм бирга бўлавермайди. Албатта, Гулчехра отини қўйналади. Начора? Ешлик — шўхлик, энгистаклик. Адашганлар қамми? Ун йил-бу бир йил турмуш қурганлар ажралиб кетишкпти-ку? Уларга ҳали нима бўлибди? Севганин бўғиб бўлмайди. Сайёрани севиб қолган жани, бунга у айбдор эмас, қўнғил... Қўнғилин чеклаб бўлмайди. Бунинг устига Гулчехрага бир неча бор, бирга кетайлик, бирга ўқийлик, деди. Ун қўнмади. Бирга ўқийганда, ким билади, балки бирга бўлишаринди?! Бир от қўйналади, кейин улутиб юборади, балт фақат биринчи севганда эмас.

Абдулла ўша кунн ўт мулохазаларидан ўн хўрсид бўлиб, иккинчи телеграммани ҳам ётди. Бу телеграмма уйига, онасига эди.

«Мен рози. Илтиёр ўларингда. Салом билан ўлжини»

Абдулла».

XX

Гулчехра бир ҳафтадан бери Тошкентда эди. Абдулладан ҳеч қандай дарақ бўлмай, қўрақув ва иттироб ичнда юрганнда институтдан хат келиб қолди. Ректорат унн жюри мухофотини олиш ва қўрилиш ишларин бошқарини оддидан лойиҳа ҳақнда қурувчишарининг баъзи мулохазалари билан танишиш учун Тошкентга келиб кетишини сўраган эди. Гулчехра бутун танишларига наҳот тоналандек, дарҳол йўлга отланди. Вокзалга унн Юсуф ака билан Самад кузатиб қўйинди. Тошкентда Гулчехра курсдош ўртоқларининг биронгаси билан маслаҳатлашиб, уйда қабул юладиган врачга мурожаат қилишни мўлажаллаган эди. Шунинг учун ҳам Тошкентга келиши билан, Санобар исмли бир аёл бор эди, шунинкига қараб йўл олди. Санобар ўртоғи билан ободончилик-лоийҳалаш институтда ишларди. Камган, сермулохата аёл эди у. Гулчехра нмтиҳон топширгани қолганида, қўнғича у билан бирга дарс тайёрлар эди. Бир кўч, бир ўғли бор эди Санобарининг. Поетда бор танишларини бир-бир савиб чинар жани, шу жувон билан дардлашиниш негадир лотим топди. Санобар Чиланзорининг қайси бир секторида туради. Қайси секторлинини Гулчехра эсломади. Уйининг рўнарсинда қатта бир гастроном борингини биларди. Таксига ўтириб анча айлангандан сўнг, ниҳоят топди. Аммо уйда ҳеч ким йўқ эди. Гулчехранинг бирдан оёқ-қўли муз бўлиб, бўшаниб кетди. Яна қўнғироқ тугмасини босди. Жавоб бўлмади. Эшик тақда нима қилишини билмай, анча туриб қолди. Бир маҳал қўшин эшик очилди. Бўйинга атрофлот сумкасини осиб олган стюардесса қийинидаги бир кўз чикди.

— Сизга ким керак эди? — сўради у Гулчехрага бошдан-оёқ раэм солиб.

— Санобар опа... Санобар Қодировна, — деди шошиб Гулчехра.

— Шундай деиғ?

— Ҳа.

— Сиз уларнинг кнми бўласиз? — стюардесса юғ ана Гулчехрага тикилди.

— Таниши бўламан, бирга ўқийми? Қўзондан келдим. Уйдаман у киши?

— Э, конкурсда голиб чиққан мельмор сиз бўласизми? — унинг саволнинг шитмай сўради стюардесса киз.

— Ҳа.

— Санобар опам сизни кўп гапирардилар. Буни қаранг, мен сизни ҳеч қурмаган эканман. Мен ҳам институтта кириб, мельмор бўлаёечиман. Яхши уйларни бирам ахши қурмагани, сира кетолмай қолмаман. Академик Сағдуллаевин танийсизми?

Гулчехра «Йўқ» дея бошини қимирлатди.

— Шударнинг уйида бир-икки марта бўлганман, — гапида давом этди стюардесса юғ. — Бирам ақоиб! Икки этажли. Биринчи этажда ҳал, кухня, столовая. Иккинчи этажда спалыня, шундай ёнда катта ванная... бирам ахши!.. Кирсанг, кетнинг келмай қолади. Танишайлик, Зара. Ҳоёрча аэрофлотда ишлайман. Москва маршрутида.

Кўз сабрсизлик билан уни шитиб турган Гулчехрага самимий равишда қўлини узатди. Гулчехра омонатгина унинг қўлини ушладн-да, сўради:

— Айтмадингиз, Санобар опа қарда?

— Ҳа, уларни? — ҳафсаласизлик билан деди юғ. — Улар кетишган. Носиққулга. Ҳаммавлари кетишган.

— Анча бўлдими?

— Ҳа. Уп кушларда қайтиб келишди. Улар жуда керакмиди?

Гулчехра жавоб бермади, бўшашганча эгилиб, чамадонига қўл узатди.

— Вой, турадиган жойингиз йўқми? Бигинюда тура қолинг? — юғ унга меҳрибонлик билан гапирди. — Мен бир ўзим ашайман. Улар қайтгунча туринг.

— Раҳмат. — Гулчехра пастта туша бошлади. Унинг бирдан ўзгариб қолганини юғ кўриб, таклиф қилди:

— Мезангиз йўққа ўхшайди. Жуда бўлмаса бир от бигинюда дам олинг.

Гулчехра уни шитмади. Кўз қўчалга у билан бирга чикди.

— Борадиган жойингиз борми?

Гулчехра «ҳа» дея бошини қимирлатди. Шу пайт уларнинг рўпарасига бўм-бўш автобус келиб тўхтади.

— Меннинг автобусим. Олиб бориб қўяйми?

— Раҳмат, ўзим. — деди Гулчехра унга миннатдорлик билан жинтмайнига ҳархат юлиб.

Кўз «лип» этиб автобусга чикди. Шофёр газ берди.

— Жойингиз бўлмаса, келинг! — ючюкрди юғ автобус деразасидан бошини чиқариб. — Кечкурун қайтаман!

Гулчехра унга қўл силқиди-да, автобус уюқлашган, чамадонни устига оғир ўтирди. Қайюқа боради энди у? Институтта кеч бўлиб қолади. Биронта ўртоғинюкига чамадон билан кириб бориши ахши эмас. Одатдагизек, Абстутайниюкига боради-да. Тошкентта биринчи Яшли келганида синфдоши Қосимюкон уни шу кампиринюкига жойлаштириб қўйган эди. Унинг набираси Қосимюкон билан бирга ўкёрди. «Меҳмонхона юлиб юрасизми? — деди Қосимюкон ўшанда. — Меннинг ўринида тур, мен ётоққа ўтдим». Гулчехра ҳам меҳмонхонада ёлгиз туришни эп қўрмай, унинг таклифини қабул қилди.

Абстутай Лабзакда турарди. Каттагина қовил. Бир неча хона. Илгари ўгли билан турар экан. Ўгли хотини билан Бухоро — Урал газ магистрални қурилшига кетиб, эндиликда кампир набираси билан ёлгиз қолибди. У Гулчехранин жуда ахши қабул қилди. Кейинчалик Гулчехра,

институт жой бериш ҳам бормай, шу кувунок, меҳмонхўст кампироникда турадиган бўлди.

Бўш тақсим кўришди, Гулчехра уни тўхтади. Оқшом тушганда у Абстутайнингга кириб борди. Кампир ҳовлининг ўртасидан ўтган ариқ лавидаги сўрида кўрпа қаниб ўтирарди. Гулчехрани кўрдик-ю, худди ёш аёлдек сакраб ўрнidan турди:

— Вой, айланайин, вой, ўртасайин! Бор экансиз-ку? Опоқ юзим, момек юзим!

Гулчехра ўзини унинг бағрига ташлади.

— Яхши юрибсан, Абстутай? Тинчмисиз?

— Менга нима юзларди, юзим. Олдекман. Фақат ҳар донингдек ёлғизман. Зубайда ҳам кетди. Ўтир, юзим, ўтир. Мен ҳозир чой дамлайман.

— Қўёқда кетди Зубайда?

— Практикага. Қосимжон назорат кетди. Ўтир, юзим. Мен ҳозир.

Абстутай ўчоқ бошига пилдираб кетди. Гулчехра Қосимжоннинг Тошкентдамастигидан ичда хурсанд бўлиб қўйди. У ҳеч кимнинг Тошкентга қайншдан қўзлаган аёл маҳсадини сезиб қолтираринан истамасди. Сенишса, тавом, Мингбулоққа қайтиб бораолмайди, отасининг юзига қаролмайди.

Кампир дарров чой дамлаб келди.

— Анчага келдингми?

Гулчехра нима дейшини билмади. Чиндан ҳам у канчага келди ўзи? Буни фақат шифокор биларди.

— Ишни биттуғича тураман. Бир ҳафтами, икки ҳафта.

— Яхши, ахши. Унчага Зубайда ҳам келиб қолади. Энди буздай. Сен чой ичиб ўтир. Мен дарров парамач юлиб келаман. Янги гўштим бор.

Гулчехра қўймагинга қарамай, кампир бир пайла чойни ала-тала ичди-ди, ўрнidan турди.

Ўша куни улар аламахалдагача галлашиб ётишди. Ўз дарди билан ёлғиз қолганингизини, ё Абстутайнинг омаси қани унга кўрсатган меҳрибонлигини, Гулчехра бўшашиб, ёриди, дилидаги борини айтиб берди. Абстутай уни бағрига босиб юпатди, кўнглини кўтарди. Кейин буздай воқеаларни сўрган-билган аёл сифатда ахши маънаёт берди.

— София деган шифокор туғишганим бор. Эртага шунга бориб келаман. Сен тинч бўл. Дунда чорасиз иш йўқ. Чораси топилди. Бўлди, Англама. Сен ўз ишингни битир. Бу ишни менга қўйиб бер.

Абстутайнинг бу ишонч билан айтган гаплари Гулчехрани алча оверди. Бир неча кунги уйқусизликдан сўнг биринчи марта тинч ухлади.

Эртадаб нонуштадан сўнг Абстутай врачга, Гулчехра эса институтга кетди.

— У ярамак йиғитин энди ўйлама, — деди кампир уни кузатаётиб. — Одам эмас у. Одам бўлса сени ташлаб қўймасди. Ўйлама.

Гулчехра ваъда берди. Лекин ўйламай тура оларинди? «Абдулла, Абдулла... Нахотки шунчалки тошбағир бўласиз?! Сенига ишонган эдим, сенига ҳаётини бағишламоқчи эдим!.. Жавоб бер! Нега жонсан!»

Гулчехра ичдан қалқиб келаётган йиғини тўхтатишга қанча уринмасин, ёш барибир қўзларидан қуюлиб борарди, лекин буни ўзи сезмасди. Трамвай тўхташ жойида кимдир тирсақидан ушлади.

— Нима бўлди, юзим? Нега йиғиласиз? Гулчехра бошини кўтарди. Рўпарасида нуруний бир мўйсафид унга дардан тикилиб турарди. — Биров ҳафа юлдингми?

— Йўқ, — деди Гулчехра ва уялганидан юзариб кетди.

— Дадни бўлинг, — деди мўйсафид. — Йини ҳеч маҳал одамга ёрдам берган эмас. Қанча совуққонлик юлсангиз, шунча ютасиз. Асвб, йини ожизларнинг дудини.

Трамвай келди. Гулчехра мўйсафидга нима деб жавоб қилишини билмай, ўзини трамвайга

отди. Институтда узи ректорнинг ўзи қабул қилди.

— Келинг, келинг! — деди у Гулчехранинг ҳаршисига юриб. — Биз эса телеграмманингизни кутиб ётибми! Қасрга жойлашдингиз?

— Танишининикинга. — Гулчехра ректор кўрсатган креслога ўтирди.

— Олис эмасми?

— Ўй, шундай Лаблақда.

— Ҳа, яқин экан. Истаганингиз, меҳмонхонадан жой олиб берамигиз!

— Ўй, раҳмат. Жойим яқин. Тошкентга келганимда доним шу ерга тушаман.

— Ундай бўлса, яқин. Гулчехрадон, аввало сизни муқофот билан табриқлайман. Ишнинг ҳаммаингизга маълум бўлди. Албатта камчиликлардан ҳам ҳоли эмас. Масалан, сиз кафеининг Тошкентда қурилишини яқин ўйламаганингиз. Ерни иктисод қилиш, хотир муҳим масалалардан бири. Кейин, иккинчи хашамага донр баъзи бир жуъний камчиликлар бор. Умуман, ишнинг яқин. Ихчам, содда, оригинал. Қурувчилар кафеини меҳмонхона билан бирга қуришни тактиф қилишяпти. Бу деган сўз, кафе йилнинг охиригача биттади. Бориб кўрасизми?

— Яқин бўларди.

— Бўпти. Мен ўзим олиб бораман.

Ректор столи бурчигидаги тугмачани босди. Хонага котибга кирди.

— Индинга, соғт ўн иккида мажлис. Танлов голибига муқофот топширолади.

Котибга «хўп» деб чиқиб кетди.

— Турдиқ бўлмаса.

Гулчехра бундай бўлади деб сира кутмаган эди. Ректор билан ёнма-ён ўтириб машинада бораётган экан, севинчи ичига сиғмас, боғгина юрагини эниб турган ташвишларини унутган эди. Ярим соғт ўтар-ўтмас улар студентлар шаҳарчасига кириб боришди. Бу ерда қурилиш кескин суръатда олиб боришмоқда эди. Қайси қараманг, кўтарма қранлар, юк машиналари... Терак бўйи келадиган иморатларнинг баъзилари биттади, баъзилари сувалмоқда, баъзиларига яқин пойдевор қурилмоқда эди.

— Қаранг, — деди ректор гурур билан. — Икки-уч йил ичюда бу ер катта шаҳарга айланади. Ёшлик қаби гўзал бўлади! Бунда сизнинг ҳам хиссангиз бор. Фахрлансангиз аринган. Кўп биноларнинг лойиҳаларини ёшларнинг ўзи ижод қилишган. Ана, қаранг, алави бино ёшларнинг маданият саройи. Унинг проєктини бир йилгиз тузган. Яқинми?

— Жуда ҳам! — Гулчехра ҳавас билан ректор кўрсатган бинога қаради.

— Манава эса «Ёшлик» меҳмонхонаси. Келдик. Машини тўхтади. Ректор тушиб, Гулчехрага қўлини узатди.

— Битиб қолди-ку? — деди Гулчехра беш қаватли бинога тикилиб.

— Ҳали иши кўп. Лекин йилнинг охиригача битказамиз.

Улар бинони айланиб ўтиб, кенг қурилиш майдонига чиқишди. Бир чол ректорнинг қаршисига юрди.

— Салом алайкум, Сулаймон ота! — ректор у билан куюк кўришди. — Аҳволлар яқинми? Мана шу ерга тушадиган иморатнинг устасини олиб келдик.

— Жуда яқин, жуда яқин! — деди чол Гулчехрага бошдан-оёқ қараб чиқиб. — Меъмор дег?

— Худди шундай! — деди ректор кулиб. Гулчехра уялиниқраб бошини эгди.

— Қўлардан ҳам меъмор чинар экан-да?

— Чинқонда қилдик! Қани, ота, кўрсатинг хўжалигингизни!

— Юринг!

Ректор Гулчехранинг тирсагидан ушлаб йўл бошлади.

Кечкурун Гулчехра ҳамаёғи чанг, чарчоб келганда, Абстутай севинчига севинч қўшди:

— Келгуси ҳафтаининг бошида борамигиз. Ҳаммаси жойида бўлади, юганим. София ваъда берди.

Тинч бўлсин, деди.

Гулчехра Абстугайин маҳкам кучоқдаб, юз-кўнidan ўтди.

— Бўлди-бўлди, юганим, белимни синдирасан! Шундай деб Абстутай ҳам уни бағрига босди. Мукофот топшириладиган куни институтнинг мажлислар зали одамга лик тўлди. Аича-муича гаплар бўлди. Жюри раиси уни табриқлаб, мукофотни топширди. Кейин ректор гапирди:

— Ташлолда бизнинг студентимиз голиб чиққанидан мен инҳоятда хурсандман. — деди у.

— Лекин Гулчехрага айтадиган бир-наҳита гапим бор. Истеъодсиз жақдор бўлиш кейин. Буни ҳамма билади. Аммо мехнат, билгим, гайрат ваби катор компонентлар борки, буларсиз икқонин тасаввур қилиб бўлмайди. Шуларнинг ҳаммаси Гулчехрада бор. Унга янғидан-янғи муваффақиятлар тилаймиз...

Гулчехра институтдан боши ғаниб чиқди. У чексиз шод эди. Ажаб эмас, янғи Мингбулок лойиқласи ҳам шундай муваффақиятдан ўтас? Албатта уларга курсатади, уларнинг маслаҳатинини олади. Диплом ишим шу деб, яна икки йил кутиб ўтирладими?!

— Мукофотни ювсам бўларди! — деди кимдир оққалди.

Гулчехра тўхтаб ўтирқалди. Бир гуруҳ янғит-юғт уни ўраб олди.

— Табриқлаймиз! Табриқлаймиз!

— Раҳмат! — Гулчехра ҳаммага қўл бериб миннатдорчилик билдирди. — Мен тайёрман.

Хотир ҳам ювганимиз мумкин.

— Бўпти! «Бахорига кетдик!» — кичикран кимдир.

— Йўх, йўх! — уни бўлди бир юғт: — Кафе битсин, шунда Гулчехра олам яхшилаб тибфот берадилар.

— Бўпти! — деди Гулчехра кулиб. — Албатта шундай қиламиз.

Ешлар хайралишиб кетишди. Гулчехра, уйга боришга ҳали эрта деб, ўрда томон юрди. Дарвоқе, мукофотнинг нима қилади? У беххтиёр сумкасини очиб, пулди конверттин ушлаб кўрди. Аича, Уйга, дадасига жунатсинми? Ё совға олсинми? Шу икқонич фикр унга маъқул тушди.

Ўша куни ҳам, эртасига ҳам мағанима-мағанин юриб, отаси, аяси, ухаси, ҳамма тавиш-билишларига совға олди. Хатто Абстутай ҳам четда қолмади. Унга бир қилимлик ҳам раиғ шерсть мато олди. Кампирнинг боши осмонга етди, кўз ёши юқди, дуо қилди. Аммо Гулчехра ўннга ҳеч нарса ололмади. Унинг ҳамма нарваси бор эди. Шундай бўлса ҳам, аёл икки молга ўч бўлади, нималариндир юқирди. Баъзиларни ёқмади, баъзи нарсаларни тополмади. У янғадан бери ҳинд шиппагинин орту қиларди, тополмади. Универмагдаги повафзал соғувчи юғт, икки кундан кейин келинги, чех шиппақлари савдога чиқмади, динчудан қолиншмайди, деди. Гулчехра албатта келишинин айтди.

Ҳамма ишлариндан қўнғил тўх бўлганидан икки кун кўз очиб юмғуича ўтиб кетди. Гулчехра икки-уч марта талабалар шаҳарчасига борди. Коровул чол уни яхши кўриб қилиб, шаҳарни курсатади, боғига олиб борди. Боғи шундай шаҳарчага туташ экан. Ковул полнига олиб кириб, ҳандалақ сўйиб берди. Охириги борганида Гулчехра мехмонхонанинг бешинчи қаватига кўтарқалди.

— Эҳтиёт бўл, болам! — оголдиғирди пастдан Сулаймон ота. — Битмаган иморатта чиқош қавафти!

Гулчехра кулок солмади. Ҳали пайқарваси ўриштилмаган болохонага чиқиб, атрафини томоша қилди. Бу ердан шаҳар қўм-қўх ўрмон ичига яширингандек кўринарди. Катта-катта дарактлар остидан фақат уйларнинг оқ, юғил томларининга кўнга ташлариди. Олисда тоғ, қўққа бўй чўнган, чўққилари қумушдек оппоқ тоғ... Гир-гир шабада эсади, соқларинин тарайди, юз-кўнтинин сийлайди...

Гулчехра шу ерда туриб, янғи бир нарвасин ўйлаб қолди. Кафенинги устинин очих айвон қилса яхши бўлмайдики? Буниги ҳеч қилинчилиги йўх. Томи барибир бетондан қилинади. Қилинчилиги йўх. Ҳа, шундай қилиш керак. Эртагёёқ таклиф қилади, лойиқдани ўзгартиради.

Нега килгани шу фикр ҳаёнига келмади экан?

У пастга тушди.

— Қалай? Яхшимми? — сўради Сулаймон ота.

— Нимасини айтасини! Ҳавоси жуда ҳам яхши.

— Э, жаннат, болам, жаннат, — деди гурур билан

Сулаймон ота. — Уйим бузилма ҳам, шунинг учун бу ердан кетмаётиманда. Шалар битсин, жуда алламбало жой бўлиб кетади...

Гулчехра йўлга тушди. Ҳадрага келганда университетга борниш энига келиб қолди. Шу трамвайнинг ўзидаёқ ўқувчилар саройингача келди.

Сотувчи юз алдамган экан. Уни кўриши билан чақирди.

— Маъна, кийиб кўринг.

Гулчехра шинпакани олиб, пештахта ёнидаги стулга ўтирди. Шинпак чиройли эди. Опоқ, белидан ниғичча олтиндек занжир ўтказилган, пошпаси ҳам баъада эмас, юришга осон. Гулчехра кийиб кўрди. Яхши келди.

— Раҳмат, шунинг оламан, — деди сотувчига. Сотувчи юз шинпакни ўраб берди.

Шу пайт кимдир Гулчехрани орқасидан кучоқлади.

— Вой, ким? — хайратланиб деди Гулчехра.

Аёл кишининг қанча-қанча кулагиси эшитилди. Гулчехра ўтирибди.

— Вой, оломи, сизимсиз, — Гулчехра шундай деди-ю бутун вужуди бўшашиб кетди.

Бу аёл Шаҳодат она эди.

— Боятдан бери қараб турибман, Гулчехрани, бошқани деб. Яхшимисан, омонимисан? Уйдагилар тинчми? Қачон келдинг?

— Бир ҳафтача бўлди, — деди зўрга овози чиқиб Гулчехра. — Институтга чақирилган эди.

— Вой, юзи тушмагур! Шунча бўлибди-ю, бундай бизникига кирмайсизми?

— Қирарман! Унингиз тинчмисини? — Гулчехра шундай деди-ю, «Худди Абдулланнинг ўзи-я! Қоши ҳам, кўзи ҳам!» — деган фикр ҳаётдан яшндек чақолиб ўтди. — Амакким қалайлар?

— Худодга шукур. Алча яхши хотир. Тўй таралдудидамиз чол-қампир.

— Тўй?!

— Абдуллани уйлантирадиган бўлиб қолдик. Гулчехра айт тиб Шаҳодат онага қаради. Қаради-ю, «Кимга?» деган савол оғзидан қандай чиқиб кетганини билмай қолди.

— Ўзи билан ўхшиди. Жуда яхши юз.

Гулчехра гандирақлаб кетди. Бир-икки қадам тисарилиб пештахтага сувиб қолди.

Шаҳодат она буни пайқамади. Атрофга алаңлаб, гапиди дивон тди:

— Бирам ақлли, бирам ақлли, худди отасининг ўзи! Отаси академик Қурбоновда! Эшиттимисан? Шу ёзда тўй бўлади.

— Табрик... табриқлайман, — деди ўзини тутиб олиб секин Гулчехра. — Бахтли бўлишсин.

Бор кучини тўплаб у қалдини ростлади.

— Бахтли бўлишсин.

Шундан кейин у яна нима деганини, қандай юзлиб маъинидан чиққонини, қандай қилиб уйга етиб келганини билмайди.

Оқилом пайти Абстутай унинг хонасига кирганда, Гулчехра ҳамма нарсага бефарқ қолди кўзларини шифтга тикиб ётарди.

— Нима бўлди, юзим? — қампир унинг пешонасига қўлини қўйди.

Гулчехра индамади.

Шу алоҳида у кечгача ётди. Кечкурун эса ўрнидан турди. Ойна олдига келиб, сочинин тарагани бўлди. Қулоқларининг орқасига, бўйинига атир сепади. Кейин боғина олган оқ туфлисини кийиб, ҳовлига тушди.

— Шу толда қабха, юзим? — сўради хавотирланиб Абстутай.

— Бир айланиб келсам, бошим оғриятти. — деди Гулчехра, кейин эшик томон юрди.

«Хайлаб келма бемадалда, — ючювди ораксидан Абстутай.
Гулчехра Урдагача пилда келди. «Яхши туфли олибман, — деди муволиқда хавас билан оёқларига қараб. — Юншок, сизгил. Узи ҳам менга ярашибди».

Трамвай ўтди. У бўш-бўш эди. «Қаёқса борсам экан? — ўйлади Гулчехра. — Трамвайга ўтириб шаҳар айланайми? Тошкентта биринчи марта ўзим келганимда шундай қолган эдим. Яхши бўлади, кўролган жойларим кўп дала».

У шуздай қолди. Янги шаҳар томон кетётган трамвайга ўтирди. Вагон бўш, ҳатто кондуктор ҳам йўқ эди. Гулчехра дераза ёнига ўтириб, кўчага қаради. Туран-туман чироқлар, минг хил реклама чироқларидан кенг кўча худди хонатласдек дов-лов ёниб турарди.

Гулчехра анча айланди. Трамвай икки марта шаҳарнинг у бошидан-бу бошига бориб келди. Шаҳар тиш эди. Фақат Гулчехранинг остидаги гилдирақларни бу тишчиликни бузиб турарди. Аммо Гулчехра бунга кўзикиб қолган эди. Унинг ўзи ҳам тиш эди...

Дин, дин!.. Трамвай тўхтади. Гулчехра кўзларини деразадан узмай ўтираверди.

— Югим, қаерда тушасан?

Гулчехра бошини кўтарди. Тепасида шоп мўйлов вагон хайдовчи турарди.

— Адашиб қолмадингизми?

— Қаерга келдик?

— Талабалар шаҳарчасига.

— Шу ерда тушамми. Гулчехра шошиб ўрнидан турди.

— Таваб, — деди хайдовчи у тушиб кетгач. — Галати одамлар бўлади-я дунда.

Гулчехра тўпа-тўтри «Ешлик» меҳмонхонасига борди. Бир от унга қараб турди, кейин майлонга ўтди. Шу пайт қоровул уйчансидан Сулаймон ота чиқди.

— Ассалому алайкум, ота! — деди Гулчехра.

— Кимсан? — қоронғилик ичида уни танимай сўради қоровул чол.

— Мен, мен — Гулчехраман, — деди Гулчехра чолга яқинлашиб.

— Бемадалда нима қилиб юрибсан, югим?

— Уйда ўтириб эриқдим. Бирпас кўчаларин айландим. Кейин шу ёққа келдим. Кўргим келди. Қандай бўлар экан? Одамларга ёқаримкан?

— Ёқмай-чи, болам! Шаҳардаги энг кўзлик бино бўлади бу.

— Раҳмат, ота.

— Ҳа, менга ниҳонавер, — деди чол гурурашиб... — Сулаймон ота ёлгон галитрмаган. Роҳатини жой бўлади бу ер. Ҳаммининг савобига қолсан дала.

— Айтганингни келсин, ота, — деди жинмайиб Гулчехра.

У шуздай деб ўйлашиб қолди. Унинг иккала кўзи қоронғиликни ёриб, бахдйбат кушдек учнига ҳозирлашиб қанотларини ётган бинода эди. Уннан ҳам шуздай қолганимиз. Кушдек сизгил, гўзал бўлади. Қоровул чолга ҳам шуздай туюлди шекилли, фалр билан деди:

— Учман деб турибди!

Гулчехра нидамади. Кейин битта-битта юриб, меҳмонхона биноси ичига кириб кетди. Янгитдан чой кўйиш учун ичкарига кирган Сулаймон ота унинг қаёққа кетганини кўромай қолди. Бир-икки «Гулчехра!» деб қақирди, жавоб бўлмади.

— Ниҳолиб, умри узок бўлсин, — деди Сулаймон ота.

Гулчехра бино деворларини пайпаслаб, дала тарсашмаган тиндан бешинчи қаavatта кўтарилди. Эрталаб чиққан балқонига эҳтиётлик билан ўтди.

Кеча сутдек ойдин эди. Узок-яқинда қорайиб турган терақлар сизгил шабаддан ояста тебраниб, оғир-лигини бир оёғидан иккинчи оёғига олиб турган пахлаван соқчиларга ўхшарди.

Олиқда телевианон станция минорасининг юзгил чироқлари кўриди. «Нима кетётган экан хотир? — ўйлади Гулчехра. — Ботир қулаётганимкин? «Маро биббесимкан?» У шу қўшиқни

яшин кўрарди. Айниқса, Ботир Зокиров айтганда. Кўқонда кимдир айтди, ўлжата олмади. Гулчехрада Ботирнинг овозидан кўра, шу кўшиқни айтгаётгандаги кайфияти ёқарди. Кўшиқ гўё унинг учунгина яратилгандек, у билан тирикдек туюларди.

Гулчехра шундай ўйлар жан, кулоғи остида шу кўшиқ виғраётгандек, чироклар ичидан жа шушувчи унга қараб тургандек, хотир фақат унинг учун кулблётгандек бўлди. Бейхитёр кулок солди. Трамвай чиниюриб бурила бошладى. Шу захоти аспирантлар ётқоққан олдда нимадир чиреклаб ётди-ю, дархол сўзди. Гулчехра кайфини юзига тутди, аммо илгачча қамалак тус олов қалниги кўз олдидан кетмади. Трамвай уюқлашиб, яна ҳаммаёқ жинжит бўлиб қолди. Гулчехра кўзларини очиб атрофга қаради. У ҳеч маҳал тунги Тошкентин томоғида қолмаган эди. Тўғри, бир марта самолёт кеч учиб, қоронғи тушганда Тошкентга қолган эди. Ушунда, самолёт пастлаётганда, дарчадан шаларга қараб ҳайрон қолган эди. Ҳаммаёқ чирок... худди шахмат тахтасига ўлжайди. Фақат бу тахта оқ-қора эмас, минг хил бўёқда товланади. Ҳотир ҳам тунги Тошкент шундай гўзал эди, одамнинг суюқ келарди. Гулчехра симириб нафос олди, муздек ҳаво томоғини югитиб ўтди. Яна янча вақт баланд-паст иморатлар орасидаги шўх чирокларга термиллиб турди-да, бошини кўтарди. Осмон тўла юлдуз. Ойнинг ним рағ гардиши алашиб пайдо бўлиб қолган бир кулоқ булут пардаси орасига ўтиб, тунни қорайтирди-да, кўп ўтмай мўралаб чиқди. Дарахларнинг барглари қумушдек атириб кетди. Гулчехра ойга термиллиб, худди у билан сузиб кетаётгандек бўлди. Дархол балқонданингши элади-да, деворни ушламоқчи бўлиб кўзини орабга чўтди ва тисарилди. Аммо орақсида ҳеч нарса йўқ эди. Гулчехра осмонга тикилиб деворга ёни билан туриб қолганини унутган эди. «Ота!» — деди у юраги шувиллаб, аммо овози томоғида қолди. Қўлларини ёйганича пастта шўнгиди. «Қушга ўхшайман-а» — Ҳаётдан ўтди унинг. Кейин қушини йўқотди.

XXI

Сулаймон ота эрталаб, гира-шарада қурилши майдонини кузатиб келар жан, стўлдарт бетон плита устида ётган бир аёлин кўриб қолди. Аёлиннинг оёқ-қўллари ёйилган, оппоқ кўйлагин белгачча кўтарилаган эди. Сулаймон ота унинг бу кайфосини кўриб, жадли чиқди. «Аёл бошинга ичиб нима юзлардинг?!» деди ичиди, кейин ёмон фикр ҳаёлидан ўтиб, шошиб аёлга юқиллашди. Юқиллашди-ю, даҳшат ичиди қотиб қолди. Аёлиннинг қалласи йўқ эди, тўғрироғи, маҳаллашиб, елкаларига ёпишиб ётарди. Сулаймон ота нимадир деб ўнча гўдариғанди, кўрқини паста аёлга яна бир марта кўз қорини ташлади-да, кейин орабга тисарилди, уч тўрт қадим бостач, ўзини тутиб олди шекилли, қоровулхона томон жон ҳолатда югуриб кетди.

Кўп ўтмай милиция ходимлари тиб келишди. Сулаймон ота уларни ўша аёл ётган жойга бошлаб борар жан:

— Хотин!.. Бир хотин... ўлик!.. — дедди, бошқа ҳеч нарса гапиролмасди.

Телефонда ҳам шу уч сўздан бошқа ҳеч нарсаи айтолмаган эди. Милиция ходимлари кетиди қонилиб-суюқлиб борар экан, кўзлари жинжа ёшга тўлиб, шўр томчиқлар қални мўйловин орасидан оғинга тушгаётганини, неча йиллардан бери ўқланмай, ўқлони занглаб кетган жини милтигининг кўндоғи тошдан-тошга тегиб судралиб келаётганини сезмасди. Унинг нисала нам кўзи аёл ётган томоғида, бутун ҳаёли ҳотирини яхха ўзи гувоҳ бўлган фожаида эди.

Бетон плита ёнига тиб келишганда, Сулаймон ота беш қадимча нарида тупроққа қориниб ётган бир пой туфенга кўзи тушди. Юғуриб бориб уни олди. Олтин рағ тасмали, оппоқ бу туфел аёлиннинг оёғидан тушиб қолган эди. Сулаймон ота бейхитёр ўликка юқиллашиб, туфелни қийғатиб кўйиши учун элгашди. Шу пайт кимдир:

— Қасрдан олдингиз? Жойига олиб бориб қўйинг! — деди.

Сулаймон ота ёш боладек чопиб бориб, буғруқини бажарди. Милиция ходимлари ўланинг атрофини айташиб чиқисдан-да, унинг рўпарисида тўхташди. Аммо Сулаймон ота уларга парво

юлмади. Унинг кўзи ўлиқнинг шалвариб ётган қўлидаги соатда эди. Соат унга танишдек туюлган, шунинг учун унга тикилиб қолган эди. Бир маҳал у титраб кетди, нимадир деб шивирлади, кейин:

— Гулчехра! Болагинам!! — деб қичқириб юборди. Миллиция ходимлари нима бўлганига тушуниб етгунарларича, чол хушдан кетиб, ўлиқнинг оёқ томонига гурс этиб йиқилди. Ўзига келиб кўзини очганда, миллиция ходимлари билан бирга тепасида бир нечта оқ халат кийган кишилар турнишарди.

— Уни... уни танийман, — деди Сулаймон ота турнишга ҳаракат қилиб. — Танийман... Шу бинонинг қотғинини чиқазган. Гулчехра, болагинам. Нима қилиб қўйдинг ўзи, қарн, девона чол?!

— Ота, тузукроқ галиринг, нима бўлди ўзи? — сўради қондир. — Ўлиқни қачон кўрдингиз?

Сулаймон ота плита бурчалига омонатгина ўтирди.

— Эрталаб кўрдим ўлиқни... Лекин уни кеча кўрганман. Кеча шу ерга келган эди...

— Қай пайт?

— Кечкурун. Кечкурун келган эди, анча кеч бўлиб қолувди. Соат неча бўлди, деб сўраган эдим ундан. Чорак кам ўн икки эди, ҳа, чорак кам ўн икки деган эди...

— Ота, ўзингизни бошинг, бир чеккадан галиринг, — деди миллиция ходимларидан бири. — Ёниб олиншимиз керак.

Сулаймон ота «хўп» дея бошини оғир сикантди. Кейин, билгашларини айтиб берди.

Лекин Гулчехра ўшалдаёқ бинво тепасига кўтарилганими, ё кейин келганими — қоровул чол билмасди. Қизнинг ўлиқига уни айбдор ҳисоблашлари мумкинлигидан қўчиб ва унга ачиғиб: «Нега тепага чиқмадинг? Негга ўшанда уни қолдирмадинг? Аҳмоқ чол!» — деб ўз-ўзини сўварди.

Орадан бир соат ўтар-ўтмас ўлик экспертга олиб борилди. Текширилди. Унинг бешинчи қаватдан тушиб кетгани аниқ эди. Ҳеч юм унга сунмасди қолмаган. Марҳумнинг баландида ҳам, бинвода ҳам бутун несботайлданган даъна топилмади. Лекин миллицияга бир нарса қоронги эди: у тасодифан тушиб кетганими ё ўзини ташлаганими?! Шунинг учун бинони яна синчиқлаб текширишди, ўлиқни ҳам рентгенга солиб кўришни лозим топилди. Ўша заҳотиёқ марҳума илорасига — политехника институтига хабар қилинди.

Кечга яқин миллицияда марҳума ҳақида аниқ маълумот тўпловди, текширишлар якунланди. Лекин марҳума ўзини ташлаганими, ё тасодифан тушиб кетганими — бу савол ечилимади. Ким билсади, балки чиндан ҳам тушиб кетгандир? Ҳаммаёқ қоронги бўлса, балкони панжаралари хали қочилмаган бўлса?! Ортинча қадам қўлиб юборган. Миллиция ходимлари шундай қарорга келиб, одамларга руҳсат берилди.

XXII

Қосимжон билан Зубайда практикдан қайтиб келишганда Гулчехранинг ўлганига уч кун бўлган эди. Абстутай уларни кўриши билан йиғлаб юборди.

— Қосимжон, ўғлим, Гулчехрадан айрилиб қолдик!.. Гулчехра ўлиб қолди.

— Нима?! — Қосимжон қотиб қолди.

— Оясиш чакорди уни, оясиш!.. Худо кўп кўрди уни бигга!

Қампир, йиғи аралаш бўлган вожасини зўрга-зўрга галириб берди.

— Ҳаммасига ўша йиғит айбдор! Оти қурғур Абдулла! Ўтган кунин самолётда олиб кетишди. Қариндошлари, институтдагилар олиб кетишди. Бечора юл... Оясишнинг ёшига кирса ҳам майан эди.

Қосимжон шу заҳотиёқ йўлга тушди. Қош қарайганда Мингбулоққа кириб борди. Гулчехранинг уян атрофида тумонат одам. Ичкаридан аёлларнинг йиғиси эшитиларди. Қосимжон одамлар орасида бошини ҳам қилиб турган Самадни кўриб, унинг ёнига борди.

— Қачон қўмдиларинг?

— Кеча.
— Юсуф ака қалай?

— Уни сўрама, — Самад хўрсиди. — Кечадан бери тындан қолган. Ҳеч нарса ни билмайдн.
Раиснинг уйига ётиб қўйдик. Теласида доктор.

— Аблах! Мен уни соғ қўймайман!

— Унингги бос, — деди Самад. — Фалокат устига фалокат қўшилмасин. У билан кейин гаплашамиз.

— Хабари борми?

— Мен хабар бермоқчи эмасдим. Мамлакат телестрамма бериб қўйибди.

— Ким у?

— Почтачи юз.

— Адресини билар эканми?

— Гулчехра почтага бериб хат оларди. Бу ёшқа юр.

Улар одамлар орасидан чиқиб, қанчал лабига ўтиришди.

— Манванин Гулчехра кўрмай кетди. — Самад Абдулланинг сўнгги телеграммасини ўртоғига узатди.

— Кимдан?

— Кимдан бўларди...

Қосимжон телеграммани ўқиб чиқди. Қўларни мушт бўлиб тугнади.

— Аблах!

Икки ўрток янм қолди. Самад бошини титилари орасига олиб, халқга чўмди.

— Қосим, — деди у бир маҳал чиқолмай.

— Лаббай?

— Мен... мен уни яхши кўрадим!.. Эсини таниганимдан бери яхши кўрадим!..

Самад титраб йиғлаб юборди. Қосимжон унинг орасига қўлини қўйди, бир нарса деб овутмоқчи бўлди, аммо тилга ҳеч нарса келмади.

...Худди шу пайтда Абдулла самолётдан тушиб Тошкент — Қўҳон постанга ўтирган эди. Телеграммани олганида, аввал у ишонмади. Бир неча марта ўқиб чиқди. Кейин, бирдан солдир бўлаган дахшатга тушуниб, доғлаб юборди. У бундай бўлишини сира кутмаган эди. Шошиб кийинди. Шкаф устида чанг босиб ётган чамадонини олиб, инчалариндир солди, кейин жакл билан улоқтириб ташлади-да, пастга отилди. «Эндан нима бўлади? Эндан нима қилмади?» — дедан у нуқул самолётда ҳам, постанда ҳам.

Гулчехра нима қилиб қўйганини у билмасди. Лекин нима қилиб қўйган бўлса ҳам, бунга ўзи айбдор эканини биларди. Нима деган одам бўлди у энди? Одамларнинг юзига қандай қарайди? Қандай яшайди? У шундай ўйлар экан, кўп оладан Гулчехранинг сиймоси кетмасди, қайсқа қарамасини, унинг кулиб турган кўзларига тўқнаш келарди. Бу кўзлар таъма қилмасди, йўқ, улар унга меҳр билан боқарди, улар севинчга, севинга янмо-шим эди. Абдулла Мингбулоққа юрқунча уларнинг таърибидан қутулолмади. Мингбулоққа юрганга эса, халқи бўлиди. Описда бир гуруҳ одамлар кўриди. Улар Гулчехралар уйининг олдида туришарди. Абдуллани кўрқув босди. Одамларнинг ҳаммаси унга ён назари билан қараб тургандек туюларди. Уларга кўринмасанг учун девор ёқалаб юра бошлади. Унинг рағида ранг қолмагани, титилари қалтирарди. Бир амаллаб бувиининг уйига етиб келди. Ҳовлига кирди-ю, худди биров қулаётгандек, эиники орасидан шошиб тинбалади. Ҳовлида ҳеч ким йўқ эди. Абдулла яёвонга кўтарилди.

— Буви! — чақирди у секин. Ҳеч ким жавоб бермади.

— Тога! Яна жинянк.

— Келинкой!

Шу пайт бог томондан бедна «так-тарак»лаб юборди. Абдулла сесканиб кетди. Бу — ўша.

Гулчехра аялдиб тарбия қилган, каноги синик бедана эди.

— Гулчехра! — юнқириб юборди Абдулла ўйлаб-ўн.

— Тога, — кўзларини ишқалаб ичкари хонадан жинни Турсун чиқди.

— Ҳа, жинан, — деди ўзини босишга ниғтилиб Абдулла. — Уйдагилар кани?

Ҳаммалари Юсуф амакнлариникида. Эшитмадиюптигани, Гулчехра олам ўлиб қолдилар.

— Эшитдим. Нима бўлибди?

— Тошкентда нморатдан йиқилиб тушибдилар. Тога!

— Нима?

— Бузим сизни қаргадилар, — деди Турсун сиран олангда. — Адам ҳам сўқидлар. Бузим унча неварам йўқ, дедилар. Нима қилуадингиз, тога?

Абдулла жавоб бермади. У йнгларди. Бир томчи ёш жинанининг бўйига тушди. Турсун бошини кўтариб тоғасига қаради.

— Сиз ҳам йнгластемизми? Абдулла бошини юнқирлатди.

— Мен... мен Гулчехра опангнн яқин кўрардим. Кейин... кейин кетиб қолдим...

Абдулла жинанининг бошини сизмади-да, қовлига тушди. Битта-битта юриб кўчага чиқди. Одамлар фотиҳага келишарди. Абдулла ҳеч қимга парво қилмай, қанал ёқалаб кетди. Қулогн остидаи тха каноги синган беданининг бир олангдаги «так-тараги» кетмасди. Кўп ўтмай қабрстонга етиб келди. Ҳаммаёқ суя қуйишдек жим-жигт, фақат аллаоверда чумчуқ чирюилларди. Абдулла атрофига қаради. Олнса қиманингдир қораси кўринди. Абдулла бирпас ўйлашиб турди-да, кейин шу томонга юрди. Узун қора мармар тош ёнидаги янги қабр тепасида қимдир турарди. Абдулла қонилишиб, таниди. Бу Самад эди. Ёнига борди. Самад унга қарамди. Иккаловн анчагача ёнма-ён туришди. Абдулланннг кўзи қабрда. Ҳали ундан шундай тупроқ иси келиб турарди.

— Бўлди, кет! — деди бир маҳал Самад вақимлик билан. — Тириггда кўрадингиз, ўлганида тинч кўй. Кет.

Абдулла нидамади. Яна бир от турди-да, орқасига қайтди. У маст одамдек гандирақлаб қадам ташлар экан, ҳеч қим, ҳеч нима ҳаёлига қирмасди. Ҳеч нарсани кўрмасди. Чумчуқ тха ҳамон тинмасдан чирюилларди.

XXIII

Андижон — Тошкент пассажир поездаи окшош пайти пойтахтга кириб келди. Перрон бир дамда одамга тўлди ва худди шундай бир тумда бўшадн. Поезддан энг охири Абдулла тушди. У талмовсириб атрофга қаради, кейин судралиб вокзалдан чиқди. У нима юлтишини, қадёқ борншини билмасди. Шунинг учун шошмасди. Анча вақт вокзал олдида қиқсайиб турди. Кейин Темирўлчилар саройи томон юрди. Саройни бир от айланган, қандайдир хиббондан чиқиб қолди. Қош қорайиб, кўзишнинг ннм ранг гардиши дарахлар орқасидан мўралаб турарди. Хиббонда одам сирак, фақат ҳали суя қўйилмаган кўсамурат фонган ёнидаги скамейкада ннкопта мўйсафид галлашиб ўтирарди. Абдуллага уларнинг қиёфаси шу даражада сокин ва талташали кўричдики, у ҳам шу топда ҳеч нарсани ўйламасдан шундай осойишта ўтиргиси келиб кетди. Бенхтиёр панжарок жой кидира бошлади. Хиббоннинг орқа томонндаги катта йўлга туташ панжара ёнида ола-чилор бир скамейка кўричди. Абдулла шу томонга юрди. Скамейка олдида беш-олтита чумчуқ ва ннкопта мусича нон ушоқларини сўқилаб юрарди. Улар кеч кирганига, ннларига шошилган бошқа кушларнинг чирюклаганига парво қилмас, ўт ишлари билан овора эди. Ҳатто одам келганини ҳам пайқашмади. Абдулла бир депсиниб уларни ҳайдади-да, ўзини скамейкага ташлади. Нима бўлди ўн? Нега ўлди? Нега ўлади? Абдулла қанча ўйламасин, ўйининг охирига етолмади. Бу тха уни баттар қийноққа солди. Кўзлари тиниб, ҳамма нарса жинқилаб кўрннв бошлади. Шалтираган кўзларини зўрга кўтариб, ишқалади.

Биринчи фойда бермади. Секкин юмди. Энди кўзларининг ичиди нималардир жинирлай бошлади. «Хотир методи, хотир йўқолади», ўйлади ўнча Абдулла ва бошини скармелка суянгичига кўйди. Аммо жинирлаш йўқолмади. Аксинча, кўпайди, кейин ингичка халкачаларга айланди. Халкалар бирининг ичидан иккинчиси чиқиб, патефон пластинкасидек чириллаб айланиб, қорачиқа яқинлашганда ёйилиб кетди. Шу заҳоти иккита халкача пайдо бўлиб, аввалгисидан ҳам тез айлана бошлади. Унинг ўрнини учинчиси, кейин тўртинчиси эгаллади. Лекин энг ёмон халкачаларнинг пластинкадек айлангани эди. Қорачиқа яқинлашганда пластинка гадир-будур чигиқлар ҳосил қилиб, шундай тез чириллаб айланардики, гўё баланига игна санчилаётгандек бўларди.

Абдулла шу афтоҳда қичча ўтирди, бистмайди, инҳоват чидай олмай бошини кўтарди. Лекин боши тегирамон тоши қоритгадек оғирди. Яна кўзларини ниҳалаб, юмди. Бу гал халкачалар кўрнмади. Абдулла хўрсиниб, бошини яна суянгичга кўйди. Шу маҳал олинда соқалдек қичкина қора бир нарса пайдо бўлди. Кўзларининг тўғрисиغا келиб тўхтаб турди-да, кейин Абдулла томон юмалай бошлади. Бирпасдан сўнг у иккита бўлди. Кейин тўрттага айланди. Абдулла «нима бўларкин!» деб кўзларини юмганича ўтираверди. Тўрттироғи, оқишга мажолни йўқ эди. Тўртта соқога бу пайтда ўн олтигага айланиб юмалаб келарди. Лекин юнқошмасди. Соқалар хисоблаб бўлмайдиган даражага еттилади. Абдулла кўзларини бир-икки юксиб кўйди. Шунда ҳамма соқалар бирлашиб, қатта бир темир шарга айланди. Шар овоз чиқариб думалай бошлади. «Хотир мени босиб кетади, — ҳақидан ўтказди Абдулла. — Қочини керак». Лекин жойидан кўнгалотмади. Шарнинг унга етиб келишига беш-олти қадамча қолди. «Хотир келди, хотир!» Абдулла юраги қондан қичай деб хансирай бошлади. Шар кенгайди, кўп даврасидан чиқиб кетди. Аммо ҳамон думаларди. «Етди! Етди!» — деди Абдулла ва бирдан инграб юборди.

— Нима бўлди, йигит? — сўради қимдир меҳрибонлик билан.

Абдулла ёнига ўтирилиб, боғи мўйсафиллардан бири тепасида турганини кўрди.

— Ухлаётган экансиз, туш кўриб, чўчидингиз шекилли?

— Ҳа, — деди Абдулла уқиниб, кейин секкин ўрнанди турди.

— Муздак сув ичиб олинг, яхши бўлади. — маслаҳат берди мўйсафил.

— Раҳмат.

Абдулла рўмолчаси билан тер қоплаган бўйнини артиб, йўлга тушди. У галдиракларди, оёқлари омонатгина ичиб қўйилган таёқчалардек судралар, титиллари тўрага букчаларди.

Шу ахлоқда у хидбондан чиқиб, марказий кўчага ўтди. Бу кўча кеч кириши билан гаважум бўларди. Машина қатновни тўхтаб, бутун кўча пилдалар ихтиёрига ўтарди. Пилдалар эса турли кийимда, турли ёшда бўлиб, шу кўчага келганда ўзларини бехатиёр, ҳеч қандай гами, ташвиши йўқдек ҳис қилишарди. Бу ерда умрида биринчи марта анчагина уриш-тўполон билан сайилга чиққан, ҳади балиқда пошнази туғлига ўрғанимаган югларини, ярим кечачага ўйин-қулни юлиб, бутун шаҳар ўзиники бўлиб қолган талаба-ёшларини, бир-биридан ҳали бўса олиб улгурмаган, бор меҳларини кўл ушлаш билангина ифодалаб юрган севингилларини, умри туғтаб бораётганини сезиб, ҳаммага, ҳамма нарсага суҳ ва ҳавас билан қаровчи мувоқиллаган кампир, чолларини, кўйинг-чи, шаҳарнинг деврди ҳамма тонфа кишиларини кўриш мумкин эди. Бир соат чамаси шошилмасдан шу кўчани айлانган киши, уюқ учратмаган таниш-билдиларини кўпичча шу ердан топини эхтимолдан ҳоли эмас. Кўпчилик, айниқса, ёшлар шундай қилишарди ҳам. Бу кўча умуман, дам олинш, учрашувлар, келгуси режалар жойи эди.

Абдулла битта-битта қадам ташлаб тротуар четидан бора-бора эши, одамларга қарамасликка интиларди. Унинг ҳеч қим билан учрашгиси, ҳатто саломлашгиси ҳам келмасди.

Универсал магазин рўбарасига етганда у тўхтади. Шу ерда сайилгоҳини тор бир кўча кесиб ўтган эди. Шу ёққа юрди.

Кўча жинжит, на биронга машина, на биронга одам кўрнарди. Абдулланинг қалфи баттар бутилиб кетди. Ҳозир ифнос, қатта бир гуноҳ қилиб қўйгандек ҳис қиларди. «Расво бўлдим, —

ўйлади у. — Ҳамма нарса расво бўлди». Шундай ўйлади-да, яна йўлга тушди. Троллейбус тўхтайдиган жойга келганда, кимнингдир сизмёчча суяниб турганини кўрди. Унинг шу одам билан галлашгиси, олгани бўлса ҳам кўнглини бўшатгиси келиб кетди. Сизмёчча яқонлашиб йўталди. Лекин бегона киши унга қарамади. Сизмёчча суяниганича тураверди.

— Кечирасиз, соат неча бўлди? — сўради Абдулла унинг қаршисига ўтиб.

— Совнем йўқ. — деди бегона киши. — Аммо тахминан айтишим мумкин. Ун некидан ошди.

— Нахотки? — хайрон бўлди Абдулла.

— Ҳа, троллейбус эди қормайди. Чеккинингиз борми?

— Бор.

Абдулла шовиб сигарета олиб бегона кишига узатди, ўзи ҳам тутатди. Бегона киши оғир кўрсиниб тутун чикарар экан, деди:

— Хотинимни кутиб турибман.

— Шунчака неч келадиларми?

— Энди келмаса керак. — деди бегона киши йўлга қараб.

— Нега?

— Уришиб қолувдик, кетиб қолди. Анча бўлди кетганига, ҳали қоронғи тушмаган эди.

— Ҳафа бўлманг, келиб қоларлар, — юпатди Абдулла.

— Йўқ, келмайди. Кетиб қолса қаярда бўлишини билардим. Ё аяхорнинг лабида ўтирарди, ё

бўлмаса катта кўчада юрарди. Дарров топиб келардим. Бутун тополмадим. — Бегона кишининг кўзлари ялтираб кетди. — Энди келмайди...

— Ҳафа бўлманг, эр-хотининг уриши қайсиза борарди? — деди Абдулла яна ун овутиқчи бўлиб. — Қайтиб келадилар.

— Айб ўзимда. — деди бегона киши кўзларини артиб. — Уни кўп ҳафа кўлардим. Бутун ҳам каттик ҳафа келдим. Билмадим, нимадан жижжал чикардим. Тупла-тутук ошкатилаиб ўтирган эдик бўлмаса. Бир галга иккончиси улашди, учинчиси... Кейин у ҳам чидай олмади, шеюдали: олим бўлиш осон экану, одам бўлиш қийин экан, деди. Бу гал у ёқ-бу ёқидан ўтиб кетди. Ёмон сўзиб бердим. Чикиб кетди, йиғлаб-йиғлаб чикиб кетди. Бунақа одамни топши қийин. Ёмон бўлса, некига боламини ўз боласидек кўрмас эди. Мен ҳам ун ахши кўраман. Эртага тугилган кунин эди. Совға ҳам олиб кўювдим... — Бегона киши кўрсинди. — Мана, кўринг.

У қўйини чўнтагидан қичкина қутичани олиб Абдуллага узатди. Бу — қичкина бриллиант кўлин утуқ эди.

— Яхшим?

— Жула ҳам. — деди Абдулла қутичани ёпиб, қайтарар экан.

— Зўрага толувдик, Энди кераги йўқ... Нима ювади эди буни?..

Бегона киши бирдан ўзини ўнглади. Сигаретини оёғи тағига ташлаиб эди, кейин ёш боладек катта кўча томон югуриб кетди.

— Санда! Санда!!!

Абдулла унинг орақандан хайрон бўлиб қараб қолди. Бир олган сўнг троллейбус келмаслигига шонич ҳосил юлиб, ўша томонга юрди. Муқошига етганда бегона киши кўчани бошига кўтариб қулганича, бир нарсани оғичлаб келар эди. Абдуллани кўриб, у се-винч билан ючюрдди:

— Топдим! Топдим!..

Абдулла шунда ун бўйондан қучоқлаб олган нимжон аёлни кўрди. Унинг ой нури ёритиб турган кўзлари намданим, ё сезвинчданим худди бовғи утуқининг бриллиант кўзларидек ялтиради.

Шу пайт:

— Йиғит! — деди бегона киши тўхтаб. — Эртага бизникига келинг. Отамлашамиз. Сизмёч

кяршинидаги уй. Албатта келинг!

— Раҳмат, — деди Абдулла.

Бу тасодифий учрашуу узи баттар тизиб юборди ва у ёши анчага бориб қолган, ammo коннда йиғилган завои, муҳаббати жўш уриб турган, осойишта тун қўйнидаги *буш-буш* кўчани тўлдириб бораётган бу одамга чексиз ҳавас, айни вақтда хали узоқ йиллар, балки умрбод қилганини тиндалайдиган гуноҳ азоби билан қароб қолди.